ISSN 2409 3238

Міністерство освіти і науки України
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

В пам'ять про В. М. Телія

Лінгвістика. Лінгвокультурологія

«Мова лінгвокультурології: теорія vs. емпірія»

№ 14

Дніпро – 2019

ISSN 2409 3238

Министерство образования и науки Украини
Днипровский национальный университет имени Олеся Гончара

В память о В. Н. Телия

Лингвистика. Лингвокультурология

«Язык лингвокультурологии: теория vs. емпирия»

№ 14

Дніпро – 2019

ISSN 2409 3238

The Ministry of Education and Science of Ukraine
Oles Honchar Dnipro National University

In memory of V. N. Telia

LINGUISTICS. LINGUACULTUROLOGY

Volume 14

«Language of linguaculturology: theory vs empiry»

Dnipro – 2019

УДК 811(082)
ББК 81:0; я 5
Л 59

Входить до «Переліку наукових фахових видань, в яких можуть друкуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 1604 від 22.12.2016 року (додаток № 9)

Друкується за рішенням Вченої ради
факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 2 від 23.10.19)

Склад редакційної ради:

чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. М.В. Поляков (голова редакційної ради); д.х.н. проф. С.І. Оковитий (заст. голови); д-р фіз.-мат. наук, проф. О. О. Кочубей; д-р хім. наук, акад. Академії наук ВО України, проф. В. Ф. Варгалюк; чл.-кор. НАПН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. О.Г. Гоман; д-р філол. наук, проф. В. Д. Демченко; д-р техн. наук, проф. А. П. Дзюба; д-р пед. наук, проф. Л. І. Зеленська; чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В.П. Моторний; чл.-кор. НАПН України, д-р психол. наук, проф. Е. Л. Носенко; д-р біол. наук, проф. О.Є. Пахомов; д-р іст. наук, проф. С.І. Світленко; акад. Академії наук ВО України, д-р іст. наук, проф. В.С. Савчук; акад. Академії наук ВО України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. В. Скалозуб; д-р філол. наук, проф. Т.С. Пристайко; д-р техн. наук, проф. Ю.Д. Шептун; д-р філос. наук, проф. О.С. Токовенко; д-р екон. наук, проф. Н.І. Дучинська; д-р філол. наук, проф. І.С. Попова; Вятр Єжи Йозеф ректор Європейської школи та управління, професор (Польща); д-р фіз.-мат. наук, проф. Ю. Мельников (США).

Редакційна колегія збірника

д.філол.н., проф., академік НАНВО України Ю.О. Шепель (гол. ред.); д.філол.н., проф. О.І. Панченко; д.філол.н., проф. В.І. Ліпіна; д.філол.н., проф. І.І. Меньшиков; д.філол.н., проф. Н.В. Підмогильна; д.філол.н., проф. Пристайко Т.С.; д.філол.н., проф. А.М. Приходько (Запорізький національний технічний університет); д.філол.н., проф. В.А. Глущенко (Донбаський державний педагогічний університет); д.філол.н., проф. В.В. Зірка (Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро); д.філол.н., проф. В.А. Маслова (Вітебський державний ун-т імені П.М. Машерова, Білорусь); д.філол.н., проф. С.Л. Попов (Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна); д.філол.н., проф. Андрій Стоянович (Беградський університет, Сербія); д.філол.н., проф. В.І. Коваль (Гомельський державний університет імені Ф.Скорини, Білорусь). д. пед. наук, професор Р.Р. Девлетов (Ардаханський державний університет, Республіка Турція); к.філол.н., доц. Д.П. Амічба (наук. секретар).

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. Панченко О. І. (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);
д-р філол. наук, проф. Приходько А. М. (Запорізький державний технічний університет);

Л 59 Лінгвістика. Лінгвокультурологія : «Мова лінгвокультурології: теорія vs. емпірія» [кол. монографія] / За ред. акад. НАНВО України, проф. Ю. О. Шепеля. Дніпро : Акцент ПП, 2019. Т. 14. 262 с.

Розглядаються актуальні проблеми сучасної лінгвістики, теоретичні аспекти когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвістики тексту.

Рассматриваются актуальные проблемы современной лингвистики, теоретические аспекты когнитивной лингвистики, прагмалингвистики, лингвокультурологии, этнолингвистики, лингвистики текста.

The urgent problems of modern linguistics, theoretical aspects of cognitive linguistics, pragmalinguistics, linguoculturology, ethnolinguistics, text linguistics are regarded.

Збірник зареєстровано у міжнародних наукометричних базах даних:
Все науки Scientific Indexing Services Calaméo AE Global Index Наукова періодика України Open Science Journal Open JIFACTOR Українські наукові журнал Academic Journals Index GOOGLE SCHOLAR та ін.

УДК 811(082)
ББК 81:0; я 5

© ДНУ імені Олеся Гончара, 2019
© Колектив авторів, 2019

Вероніка Миколаївна Телія

"Язык, каким бы богатым в художественном отношении и логичным он ни показался последующему наблюдателю, не является ни универсально-историческим творением духа, ни звеном культуры; он доисторичен, внеисторичен. Он есть источник духа или, во всяком случае, связан с источником духа теснейшим образом"

Ханс Фрайер

ПЕРЕДМОВА

==========

Проблематика конференції, організаторами якої стали кафедра перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців ДНУ імені Олеся Гончара (м. Дніпро) та кафедра перекладу ДДТУ (м. Кам'янське), була укладена відповідно до актуальних дискусійних тем, поставлених у роботах Вероніки Миколаївни Телия — засновника лінгвокультурологічного напрямку у фразеології — та продовжена її учнями та послідовниками.

В Інституті мовознавства РАН, майже за півстоліття своєї роботи, В. М. Телія написала понад 100 наукових робіт, у тому числі 4 монографії, а саме: книга, яка стала вже хрестоматійною, «Что такое фразеология?» (М., Наука: 1966), «Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке» (М.: Наука. 1981); «Коннотативный аспект семантики номинативных единиц» (М.: Наука. 1986); «Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты» (М.: Языки русской культуры. 1996). В. М. Телія обґрунтовала категорію непрямої номінації, її прагматичні та когнітивні аспекти; запропонувала теорію конотації; уклала теоретичні основи комп'ютерної обробки фразеологічного складу мови, які представлені в колективних монографіях «Фразеография в Машинном фонде русского языка» (М. 1990) та «Макет словарной статьи для Автоматизированного толково-идеографического словаря русских фразеологизмов. Образцы словарных статей» (М. 1991). Учениця В. В. Виноградова, яка була вихована на ідеях

О. О. Потебні та В. фон Гумбольдта, Вероніка Миколаївна Телія вивчення фразеології з класифікаційної парадигми перевела в область когнітивістики і потім у русло лінгвокультурології.

У своїх наукових розвідках В. М. Телія досить чітко окреслила основні завдання лінгвокультурології, надала визначення культури, культурного коду, культурної компетенції, ввела до наукового обігу поняття культуросфера. На сучасному рівні наукового пізнання світу та людини в цьому світі лінгвокультурологія видається надзначущою галуззю сучасного теоретичного та прикладного мовознавства. Її прикладним аспектом є культурні компетенції людини-носія мови як акти мовленнєво-розумових процедур і знаки мов культури, адже культура є багатомовною та представлена вона в різних семіотичних системах.

Тож у центрі уваги авторів колективного монографічного дослідження перебувають основні поняття і методи лінгвокультурології, когнітології, текстології, дискурсу, міжкультурної комунікації, перекладознавства та методики викладання української / російської мови студентам-іноземцям.

На матеріалі різних мов досліджуються способи вираження культурної інформації у семантиці мовних знаків і проблеми культурно-мовної можливості перекладу. Велика увага приділяється опису культурно маркованих мовних знаків. Вивчається феномен відтворюваності мовних знаків; у системному та дискурсивному аспектах розглядаються питання лінгвокреативності.

У монографії міститься аналіз метамови лінгвокультурології та понять, що утворюють її

терміносистему: культурна конотація, тезаурус культури, концептосфера культури, коди культури і т. ін.

Вважаю, що матеріали монографії будуть цікаві колегам і корисні для студентів, які навчаються на філологічних факультетах, незалежно від одержуваної спеціальності.

Шепель Ю. О.
академік НАН вищої освіти України,
д. філол. н., професор

СЕМІОТИКА КУЛЬТУРИ У ДИСКУРСІ

==========

УДК.372.881'373.614

«СОБОРНОСТЬ=СИНАГОГА» КАК «ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ» УНИВЕРСАЛЬНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ

Амичба Д. П. к. филол. н., доцент
Днипровский национальный университетимени О. Гончара, Украина

Понятие «стереотип», находившийся в сфере научных интересов таких мыслителей, как У. Липпман [7], И. С. Кон [6], Ю. А. Сорокин [13] и др., все еще остается в фокусе внимания и современных ученых, поскольку сама проблема не утратила своей **актуальности**. Справедливо отметить, что язык объективно отражает окружающее культурное пространство человека. Известно, что в обществе складываются стереотипы – как относительно себя, так и относительно поведения и традиций того или иного этноса. Следует признать, что нет однозначного определения и единого мнения относительно феномена «стереотип» [9]. Имеет ли смысл приравнивать этот термин к этническим предрассудкам или даже к национальной образности, точнее, универсальной, «общечеловеческой» образности – вопрос, который остается все еще открытым, требует, как нам видится эта проблема, некоторого дополнения и уточнения. Отметим, что сам термин «стереотип» переводится с греческих слов – *stereos* «твердый, пространственный» и *typos* «отпечаток» [11, с. 483-484]. Другими словами, «стереотипом»

признается система ценностей, которая отражается в сознании человека.

Цель настоящей статьи – изучить и проанализировать в сравнительно-сопоставительном аспекте внутреннюю форму универсальных конструктов «Синагога=Соборность».

Задача – сравнить и сопоставить на ментальном и языковом уровне стереотипы языка и культуры «Синагога=Соборность», выявить их общие и отличительные характеристики.

Изложение основного содержания. Считается, что данный термин ввел в научный оборот американский писатель, журналист, социолог У. Липпман. Окружающая человека среда, согласно теории У. Липпманна, «слишком сложное и изменяющееся образование, чтобы можно было познавать ее напрямую» [7, с. 40]. Необходимо понимать, что картины мира в сознании индивида заслуживают «доверия» не только потому, что находятся «за пределами его досягаемости» [7, с. 50],но и потому, что не являются «механическим отображением окружающего их мира» [7, с. 51].

Человек имеет о тех или иных вещах представление, которое формируется под влиянием его культурного окружения. Вызывает интерес и то, что стереотипы, по мысли У. Липпмана, не только передаются из поколения в поколение и воспринимаются как данность, но и отражают «фрагмент реальности» [7, с. 97]. Отсюда рождается мысль, согласно которой восприимчивый, любознательный и внимательный человек стереотипизирует свое восприятие окружающего мира. «Для того чтобы охарактеризовать предмет, не обязательно видеть его. Обычно сначала мы даем ему

определение, а потом рассматриваем. В огромном шумном многоцветии внешнего мира мы вычленяем то, что уже было определено нашей культурой. Мы воспринимаем предметы через стереотипы нашей культуры» [7, с. 97]. Важно отметить, что «взгляд на внешний мир формировался на основании не подвергавшихся критике картин мира в сознании людей» [7, с. 97].

«Стереотип» вбирает в себя смыслы языка и культуры, и поэтому осознаётся как ментальный конструкт, адекватно отражающий языковую картину мира. «Языковая картина мира» как и «языковой стереотип» – понятия синонимичные. «Стереотипы» транслируются когнитивными механизмами, и соответственно, вербализуются теми или иными смыслами и значениями. Справедливо и то высказывание, согласно которому стереотипные понятия реализуются не только на социально-психическом уровне, но и выражают себя на языковом уровне и входят в норму [9]. Таким образом, стереотип – это относительно устойчивый, обобщающий образ или система метафорически структурированных образов, объективированных в языке и культуре. Отметим, что такие черты характера человека, как коллективизм, открытость, отзывчивость, выраженные смыслом «широта натуры», также относятся к стереотипным. Стереотипами признаются и терпимость, и строгая нравственность, и соборность и т. д. Нас привлекает в большей степени конструкт *соборность*, поскольку появилась возможность сравнить и сопоставить с конструктом *синагога*.

Нет сомнения в том, что «соборность» – это одна из важнейших составляющих универсальной,

«общечеловеческой» ментальности. И прежде всего потому, что этот национально-культурный компонент вобрал в себя универсальные смыслы *«собор», «единство», «сбор», «общность», «коллективный разум», «коллективная мудрость»* как мудрость народа, *«божественное»* в человеке и доминирующее начало всего сущего на Земле, «Бога» [19]. Все эти конструкты на глубинном ментальном уровне характеризуют смыслы и значения концепта-конструкта «синагога». К тому же анализируемые конструкты «соборность» и «синагога» вобрали смыслы и значения национально-культурных компонентов «родная земля», «дом», «семья» и др. [19]. Бесспорно и то, что глубинные смыслы, заложенные в этих конструктах, базируются на понятиях «Бог», «божественное в человеке», «любовь ближнего / к ближнему», «вера в добро и справедливость» и т. Д. [1].

Принято считать, что истоки «соборности» восходят к национально-философской мысли Алексея Степановича Хомякова, русского философа и богослова, которые не только были актуальными для II пол. XIX – начала XX ст., но и остаются таковыми и сегодня.

А. С. Хомяков был одним из тех, кто сумел не только предопределить опасность, исходящую от деятельности человека, но и предвосхитить проблемы глобализации и универсализации мира. Как писал А. С. Хомяков: «*Соборный, собор* выражает идею собрания не только в смысле проявленного видимого соединения многих в каком либо месте, но и в более общем смысле всегдашней возможности такого соединения, иными словами: выражает идею единства во множестве» [17].

Философской и религиозной основой для объединения нации могли быть духовное самоопределение и

осмысление отечественных традиций [5]. Следует, по-видимому, согласиться с тем, что «в поиске новой системы ценностей, нового планетарного сознания» [4, с. 24], основанного на диалоге культур, русская религиозная философия с ее основополагающей идеей соборности могла сыграла важную роль в процессе формирования планетарного мышления и мирового сообщества» [4, с. 24]. Существенным для такой рефлексии является то, что «идея соборности отражает понимание не только основ целостного единства русской нации, но и первоотношений, которые делают возможным существование общества вообще» [4, с. 24]. По мнению мыслителя, единство «веры и жизни церковной» [18, с. 140] было неотъемлемым атрибутом души человека. «Без влияния, без живительной силы христианства не восстала бы земля русская», – утверждал он в своих работах [18, с. 140]. Соборность, в понимании философа, – это единение человека и Бога. Бог, для А. Хомякова, был «водящим разумом» [18], отсюда происходит философия сверхидеи и надсознания. Бытийной, онтологической основой мира, в метафике А. Хомякова, является Бог, и сам «мир есть творение, мысль Божия» [16, с. 90]. Такая религиозность пронизывает не только онтологию, но и теорию познания – гносеологию [16, с. 90]. Указанная метафизическая мысль может быть основой для понимания внутренней формы и анализа компонентов конструктов «соборность» и «синагога».

Мы считаем, что вопрос универсального стереотипа, или конструкта, «соборность» и ментального конструкта «синагога» должна рассматриваться и анализироваться в комплексе. Внутренняя форма универсальных конструктов «синагога» и «соборность» на глубинном

уровне структурированы общими значениями и смыслами. И в этом плане представляет не меньший интерес этимология слова «синагога», которая, надо признать, остается все еще дискуссионной.

Слово «синагога» артикулируется в языках одинаково, так как везде сохраняется не только его произношение, но и графическое оформление, ср., например, немецкое *synagoge*, французское – *synagogue*. Рождается вопрос: восходит ли этимологически данное слово к древнегреческому συναγωγή «собрание, сходка», как считал М. Фасмер [15]. Думается, что вопрос можно оставить открытым. По данным Энциклопедии Кольера [22], синагога соответствует еврейскому слову «кнессет», более того, такие слова, как *бет ха-кнесет* «дом собрания» или *бет ха-тефилла* «дом молитвы, *шул* (на идише) «школа» могут быть заменены словом «синагога» [22]. У не менее авторитетного источника Энциклопедия Брокгауза и Эфрона [21] читаем следующее: «Греческое *συναγωγή* соответствует еврейскому *kenesset* – собрание, *beth hakenesset* – дом собрания) – так называются у евреев богослужебные здания, предназначенные для общественных молитв, чтения и толкования Священного Писания, но не для жертвоприношений. Точно определить время появления общественных молитв и синагог у евреев нельзя: некоторые относят его ко времени первого храма и даже еще более раннему, но большинство – ко времени вавилонского плена или ближайшему за ним <….>» [21]. Привлекает информация в «Этимологическом словаре русского языка» под редакцией Н. М. Шанского и Т. А. Бобровой. Авторы словаря пишут, что слово «синагога» заимствовано в начале XVIII в. из греческого

языка, где *synagōgē* «синагога» < «место собрания» < «собрание, сход» (*syn* «со», *agō* «собираюсь»)» [20].

Большой толковый словарь В. И. Даля структурирует «соборное» / «соборность» словами и словосочетаниями – *сообща, согласием, общими силами* [3, с. 160]. Большой толковый словарь современного русского языка под редакцией Д. Н. Ушакова – также интерпретирует данное слово как *всеобщий, совместный, совершаемый всеми вместе* [14].

Изложенное позволяет сделать вывод о том, что это слово, по всей видимости, имеет более древнее происхождение. Можно допустить, что оно восходит к арамейским языкам, которые, как известно, представляют группу, входящую в состав семитской семьи. Отметим, что арамейский язык, вытеснивший аккадский язык в Ассирии и Вавилонии, во время своего существования выполнял функцию лингва-франка во всем регионе Ближнего Востока. Он был родственен ханаанейским языкам, которые близки по своим генетическим и типологическим характеристикам современному ивриту. Известно также, что носители арамейского языка не были единым народом, у них не было единого государства. Это был язык, который не только усилил свое положение в эпоху Древнеперсидского царства Ахеменидов (VI-IV в. до н. э), но и конкурировал с древнегреческим. Один из арамейских языков был разговорным языком Иудеи во времена Иисуса Христа [2].

Как было отмечено выше, необходимо рассмотреть внутреннюю форму слова «*синагога*» и его внутреннюю глубинную коннотацию в сравнении и сопоставлении с другими языками. Можно предположить, что, действительно, этим словом называли то, что объединяет

что-то с чем-то или кого-то с кем-то. Привлекают внимание компоненты слов в латинском *suna*, в греческом *συνα*, а также изученный, проанализированный и описанный нами в предыдущих работах формант, точнее, слово *син*, *шьин*, отсюда абхазское слово *ашьа* «кровь» [1], который своей внутренней формой может структурировать глубинный смысл рассматриваемого *конструкта «синагога».* Предполагаем, что греческое *слово συναγωγή (synagōgē)* представляет собой композит, состоящий из двух слов «кровь+собирать». Рассматривая отдельно от *συν* (sun) основу *agōgē*, мы увидим, что последний, например, в глагольных и масдарных формах абхазского языка – таких, как *аи(еи)-лагэара, аи(еи)-лагэа*, вербализуется смыслом «собирать, сбор», дословно *аи(еи)+лагэара* «соединить в один комок» [23, т. с, 108; 370]. Таким образом, внутренняя форма слова *еи(аи)-лагэ*ара в абхазском языке, как и *синагога* в указанных языках, может структурироваться смыслом «объединить». Сказанное не противоречит тому, что «*синагога*» может являться домом молитвы для иудеев или домом, который объединяет людей одной крови. Приведем еще пример, созвучное абхазскому слову *ашлагэа, – лезгинское слово алуга (алугай),* которое употребляется в значении «пирог». Глагольное слово *алугун* в данном языке метафорически структурировано смыслом «обжигать». Здесь мы имеем тот же *ал*, но, по всей видимости, в усеченной форме. Пирог, который лезгины называют *алуга (алугай)* содержит формант, который объективируется смыслом «собирать, соединять» и *алуграй* «жженый» [24]. Итак, лезгинское слово *«алугун»* – метафорически структурированное слово, которым обозначают предмет. Предмет, который вербализуется смыслом «что-то собирать», возможно, для

обжига в печи, или продукт, который с чем-то смешивается, т.е. собирают вместе. Основа слова «*алугун*» может состоять из частей *ал+ уг+ ун*, где *ун* является масдарной формой. Отметим, что лезгинское слово «*алугун*» образовано из основы алуг с помощью вспомогательного глагола «*ав-ун*», вербализованное значением «делать, создавать, производить». Глагол «*алугун*» в повелительном наклонении употребляется в форме «*алуг (алуга*). Можно допустить, что корень -уг обозначает предмет. Отметим, что *-уг* может варьироваться в языке формами *-иг, -аг, -ыг.* Такая огласовка основы свойственна и абхазскому язы*ку -аил, -еил.*

Из изложенного важным остается то, что *-уг* в абхазском и лезгинском языках мог обозначать предмет или действия по предмету. Так, например, в абхазском языке словом «*алагэара*»; *алагэа* обозначают предмет, в котором что-то собирают. Для иллюстрации, слово «*алагэара*» объективируется значением – «то, во что складывают что-то», к примеру, собранные в комок вещи или тесто, замешанное с сыром. В абхазском языке такой сыр называется *ашэ лагэын* – дословно «собранный сыр», или *сулугун.*

Сказанное и описанное выше позволяет прийти к выводу, что внутренней формой слова «*синагога*» мог служить предмет, на который что-то накладывали, собирали, смешивали. И это не противоречит тому, что слово «синагога» вобрало в себя смыслы двух основ, которые метафорически структурированы значением «кровь+ собирать», другими словами, синагога – это то место, где собираются люди одной веры, одних взглядов,

одних мыслей. В этом смысле конструкты «Синагога» и «Соборность» являются коррелятами смыслов и значений.

Очивидным является и то, что слово «собор» «выражает идею собрания, не обязательно соединенного в каком-либо месте, но существующего потенциально без внешнего соединения <…>» [4]. «Соборность» вобрала в себя религиозный смысл, и здесь стоит отметить, что понятия «коллективизм» и «соборность» находятся на одном ментальном уровне и могут быть квалифицированы как контекстуальные синонимы.

Метафорически структурируют «соборность», например, в русском языке такие пословицы, как «Один в поле не воин» [10]; «Одинокое дерево ветер валит» [10]; «Одна ласточка не делает весны» [10]; «Одной рукой узла не завяжешь» [10]; «Одна пчела немного меду не натаскает» [10]; «Один за всех, все за одного» [10]; «Чем больше хвороста, тем выше пламя» [10].

Выводы. Из изложенного выше следует заключить, что национально-культурный компонент «соборность» (по значению и глубине смысла) очень важный и существенный конструкт универсальной языковой картины мира. «Соборность» и «Синагога» следует отнести к сложно структурированным глубинным ментальным формам со строгой иерархией базовых общечеловеческих констант. Внутренняя форма которых на метафорически глубинном структурированном уровне сближает смыслы и значения таких концептов и концептообразующих компонентов структуры, как «Собор», «Единство», «Сбор», «Общность», «Коллективный разум / Мудрость», «Божественное», «Бог», «Родная земля», «Дом», «Семья».

Библиография

1. Амичба Д. П. Лигвокультурологическое выражение смысла и значения «общечеловеческого» в ментальных образах абхазов, русских, украинцев (на материале фразеологии) : монография. Д. : Изд-во ДНУ, 2012. 288с.
2. Арамейский язык [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: //eleven .co.il/jewish-languages/semitic/10266/].
3. Большой иллюстрированный толковый словарь русского языка : современное написание : ок. 1500 ил./ В. И. Даль. М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. С. 348.
4. Есаулов И. А. Категория соборности в русской литературе. Петрозаводск, 1995. С.23-26.
5. Есаулов И. А. Соборность в философии А. С. Хомякова и современная Россия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:// www. jesaulov. narod. ru/Code/articles_homjakov_sobornost.html.
6. Кон И. С. Психология предрассудка : О социально-психологических корнях этнических предубеждений. *Новый мир.* 1966. № 9. С. 187 – 205.
7. Липпман У. Общественное мнение / Пер. с англ. Т. В. Барчунова, под ред. К. А. Левинсон, К. В. Петренко. М.: Институт Фонда «Общественное мнение». 2004. 384 с.
8. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : около 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов ; под ред. Л. И. Скворцова. 26-е изд., испр. и доп. М. : Оникс, 2009. 1359 с.
9. Попко Л. П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности. Монография. ГАРККиИ, 2007. 360с.
10. Сборник пословиц и поговорок [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://tolkru.com/pogovorka/search/pravda.php.
11. Словарь иностранных слов. 19-е издание, стереотипное. М.: Изд-во: Русский язык, 1990. 624 с.
12. Соборность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://enc-dic.com/ ushakov/Sobornost-71915.html.
13. Сорокин Ю. А. Психолингвистические аспекты изучения текста. М.: Наука, 1985. 168 с.
14. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка: 180000 слов и словосочетаний. М. : Альта-Принт [и др.], 2008. 1239 с.
15. Фасмер М. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-11989.htm.
16. Харин В. Н. Социально-философский анализ категорий «соборность», «служение» и «должное»: на материале концепции С. Л. Франка. Дисс.канд. филос. наук: 09.00.11. Пермь: 2004. 215 с.
17. Хомяков А. С. Письмо к редактору «L’Union Chretienne» о значении слов: «Кафолический» и «Соборный» по поводу речи иезуита отца Гагарина. – Режим доступа: http://www.odinblago.ru/filosofiya/homakov/tom2/8.

18. Хомяков А. С. Сочинения в 2-х томах. Т.2. Работы по богословию. М.: Медиум, 1994 - 360 с.
19 Хуторцова М, Амичба Д. П. «Бог», «Мать-богородица» – ментальные конструкты русской языковой картины мира // Лінгвістика. Лінгвокультурологія: Міжкультурна й міжмовна комунікація: проблеми питання, вирішення (колективна монографія)/ За ред. проф. Ю. О. Шепеля. Дніпро: Роял Принт, 2018. Т.12. Частина 2. С. 60 – 87.
20. Шанский Н. М., Боброва Т. А. Этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://endic.ru/rusethy/Sinagoga-3989.html.
21. Энциклопедия Брокгауза и Эфрона [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://endic.ru/brokgause/Sinagoga-17879.html.
22. Энциклопедия Кольера [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://endic.ru/colier/Sinagoga-6048.html.

Источники фактического материала

23. Абхазско-русский словарь: в 2 т. [Сост. В. А. Касландзия]. М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. 1424 с.
24. Гаджиев М. М. Русско-лезгинский словарь / Под ред. Г. А. Аликберова [Словарь содержит 35000 слов] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://netref.ru/m-m-gadjiev-russko-lezginskij-slovare-redaktor-g-a-alikberov-s.html?page=107

УДК 811.161.2’373.611

ГЕШТЕҐ ЯК РІЗНОВИД СЛОВОЗРОЩЕННЯ

Андрішко О. М., здобувач
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Двадцять перше століття змінило спілкування людства насамперед завдяки бурхливому розвитку соцмереж. За даними соціологічних досліджень, кількість українських користувачів «Facebook» складає 13 млн, «Instagram» – 11 млн також однією з найпоширеніших соцмереж в Україні є “Twitter”, зі зростанням популярності якого безпосередньо пов’язане і зростання поняття «гештеґ» («хештег»), що за 12 років (значок # на початку повідомлення запропонований програмістом Крісом

Мессіною у 2007 р.) став уже загальномережевим явищем, що функціонує не лише англійською, а й багатьма іншими мовами, особливо в державах з активним використанням інтернету, серед яких і Україна.

Macmillian Dictionary визначає хештег як «слово зі символом «#» (решітка) перед ним, використовується у соціальній мережі для позначення або пошуку певної теми» [4, с. 68].

Важливість гештеґів полягає в їхній здатності за мінімальних мовних затрат зробити повідомлення максимально публічним, що сприяє інтерактивному обміну інформацією, популяризації значущої інформації серед онлайн-читачів [5, с. 256].

Актуальність проблеми. Зараз без поняття «ґештеґ» важко уявити існування соцмереж та інших сайтів, які перейняли тенденцію його вжитку. Щодня в інтернеті з'являється багато нових ґештеґів, які, однак, поки що не надто досліджені мовознавцями саме з боку словотворення.

Аналіз останніх наукових досліджень. Серед українських науковців можна вказати таких, як: Н. О. Давидюк (функційний потенціал ґештеґів, ґештеґ як вияв гри слів), К. О. Рябова (вивчення англомовних ґештеґів), І. В. Тирон (ґештеґ як один із засобів паралінгвістичних засобів комунікації).

Мета роботи: дослідити гештеґи як різновид слів, утворених лексико-синтаксичним способом (словозрощенням).

Виклад основного матеріалу. Серед усіх різновидів словозрощень (власне зрощення, голофразис, лексикалізоване словосполучення тощо) гештеґ поки що є найменш дослідженим. Варто зазначити, що насправді

такі лексеми – багатий матеріал для мовознавчого дослідження насамперед через їхню розмаїтість.

Гештеґ, що виконує функцію маркера теми твіту, може не інтегруватися до синтаксичної структури повідомлення, фігуруючи фактично як окреме називне речення в тексті твіту (не розділяється крапкою, розташовується на початку / в кінці Твіттер-повідомлення), а може виконувати й певну синтаксичну роль у повідомленні – підмета, присудка, додатка, обставини та ін. [2, с. 34].

Звісно, гештеґи, які утворені лексико-синтаксичним способом (коли словосполучення чи речення «зростається» в одне слово й набуває нового значення), навряд чи колись будуть зафіксовані у словниках поряд з узвичаєними для нас одиницями. Їх варто розглядати як новотвори, а їхня структура залежить від уяви та мовних потенцій автора.

Гештеґи ж роблять процес «породження» неологізмів нового типу (поєднання слів / поєднання слів та знаків / словосполучення / речення як один гештеґ-концепт) легким та ефективним, забезпечуючи своєю гіпертекстуальною природою ще й швидкість поширення новоствореної номінації [1, с. 17].

Водночас поки що не вирішеним залишається питання класифікації гештеґів. Так, Ю. В. Щуріна вважає, що з точки зору функцій, які вони виконують у тексті, гештеґи варто розподіляти на дві групи:

1) такі, що реалізують номінативні, соціальні, економічні завдання – серйозні гештеґи;

2) такі, що реалізують естетичні або творчі завдання – жартівливі гештеґи [6, с. 102].

А от Л. С. Патрушева класифікує їх так:

1) гештеґи-геолокації; 2) гештеґи-девізи; 3) гештеґи-самопрезентації; 4) ґештеґи-роздуми; 5) гештеґи-відгуки; 6) гештеґи-цитати [3, с. 473-474].

Ця ж дослідниця свідчить про те, що гештеґи за своїм складом можуть бути словами, словосполученнями без пропусків чи реченнями без пропусків, а як пропуск може використовуватися нижнє підкреслення чи написання слова з великої літері [Патрушева, с. 472].

Саме така точка зору найкраще формулює словотвірну природу ґештеґів. Відповідно до цього увиразнимо лексеми та пояснимо деякі з них.

Основа – прийменниково-іменникова конструкція:

#Безполіетилену

Сьогодні стартує просвітницька кампанія #безполіетилену, яка є продовженням рішення виконкому міської ради про обмеження використання поліетилену в торгових мережах Львова (libs.ubs.edu.ua)

(Про екологічну акцію).

Основа – просте словосполучення:

#видайтеукраїнською

І тому всі ми ліпимо гештеґ #видайтеукраїнською усюди, куди тільки дотягуються наші пальчики та на що падають оченятка (chytay-ua.com)

(Про відомі книги, яких поки немає в українському перекладі).

#ВидатніДніпрянки

Гештеґ – #видатнідніпрянки: у Дніпрі містянам вирішили у незвичний спосіб розповісти історії відомих жінок (dniprorada.gov.ua)

(Про вшанування одинадцяти видатних землячок, серед яких Олена Блаватська, Оксана Баюл та ін.).

#вимагайправду

Екс-продюсер каналу Гайгісіз Гелдієв запустив хештег #вимагайправду, що закликає з'ясувати роль Медведчука на каналі (texty.org.ua)

(Про звільнення журналістки Роксани Руно з телеканалу «Zik»).

#пристебнижиття

#пристебнижиття: Франківські патрульні влаштували «День профілактики» (vilne.info).

(Про акцію івано-франківської поліції, спрямовану на зменшення кількості ДТП).

Основа – складне словосполучення:

#ГетьРосійськихПосіпак

Громадські активісти 22 лютого з ґештеґом #ГетьРосійськихПосіпак #Євробачення2019 поширили таку інформацію: «Фаворитка» конкурсного відбору Maruv у 2015 році виступала на «Новой волнє» в Сочі, торік — на Чемпіонаті світу з футболу в РФ, а також була на пропагандистському «Першому каналі» на шоу «Вєчєрній Ургант», яке веде той самий Ургант, що жартував, як червоні комісари порубали жителів українського села (umoloda.kyiv.ua).

(Про скандальний відбір на «Євробачення»).

Основа – просте речення:

#Забулазапитатьумарченка

На знак протесту проти сексистських висловлювань Марченка жінки і чоловіки розпочали флешмоб у соціальних мережах і навіть придумали для нього гештеґ – #забулазапитатьумарченка (www.radiosvoboda.org).

(Про скандал після висловлювання запорізького чиновника Владислава Марченка).

#МедведчукМиНеЗабули

Активісти проводять акцію «#МедведчукМиНеЗабули» біля офісу організації Віктора Медведчука, проросійського політика, кума президента Росії (hromadske.radio).

(Про Віктора Медведчука – адвоката Василя Стуса).

Основа – складне речення:

#Мійдідробивтаторобитьіяробитиму

Любов тут передається через дбайливо приготовані страви та повторення ритуалів. В їх рефлексивности, але зовсім не обов'язково, що у відрефлексованости. #Мійдідробивтаторобитьіяробитиму (zbruc.eu).

(Про галицьку ідентичність).

Отже, гештеґ як різновид словозростів функціює в текстах будь-якої тематики та має розмаїту природу – від лексем, утворених на основі прийменниково-іменникових конструкцій, до одиниць, похідних від речень.

Маємо надію, що в подальшому гештеґи будуть досліджувати, з одного боку, як об'єкт дериватології, а з

іншого, — як предмет неології, а також лексикології та лексикографії.

Бібліографія

1. Давидюк Н. О. Гра у слова та зі словами: політичні оцінні хештеги у французькому Твіттер-дискурсі (на прикладі хештеговисвітлення передвиборчої кампанії у Франції у 2014 році). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2016. Вип. 24(2). С. 17-20.
2. Давидюк Н. О. Функціональний потенціал хештегів. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. 2017. Т. 20, № 1. С. 32-44.
3. Патрушева Л. С. Хештегирование как новый коммуникативный процесс. Вестник Удмуртского университета. Серия : История и филология. 2018. Т. 28, вып. 3. С. 471-475.
4. Рябова К. О. Англомовний хештег як об’єкт мовознавчих розвідок. Studia philologica. 2018. Вип. 10. С. 66-72.
5. Тирон І. В. Комунікативно-прагматичні особливості засобів параграфеміки у мікроблогах сучасного медійного дискурсу. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. 2015. Вип. 55. С. 255-258.
6. Щурина Ю. В. Комуникативно-игровой потенциал хэштегов. Вестник Череповецкого государственного университета. 2015. № 8 (69). С. 100-104.

УДК 811.161.1’42

КОНЦЕПТ «ЛЮБОВЬ» В РОМАНЕ М. ШИШКИНА «ВЕНЕРИН ВОЛОС»

Габидуллина А. Р., д. филол. н., профессор
Институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет», Украина;
e-mail allagabidullina54@gmai.com, mob.: +38(050)292-22-76; ORSID ID https://orcid.org/0000-0002-4271-4103

Постановка проблемы и актуальность. Михаил Шишкин – известный писатель, который живет и работает в Швейцарии. Он лауреат многих престижных премий, в том числе Букеровской. Роман «Венерин волос» книга о любви, которая пронизывает время и расстояние.

Название произведения происходит от многолетнего растения с ползущим корневищем Adiantum capillus-veneris – папортника, который распространен преимущественно в Европе и Америке. В России для «венериного волоса» естественных условий не существует, поэтому его разводят как декоративное растение. Для понимания идеи романа это важно: писатель-эмигрант дает понять, что на его родине в условиях постоянных революций и войн, диктатуры, нищеты и беззакония любовь может принимать самые уродливые формы. Тем не менее, она была, есть и будет жить, пробиваться сквозь пласты грязи. Шишкин пытается ответить на вопрос: если зло неизбежно в мире, то защищено ли в нем добро и законна ли в нем любовь?

Объектом анализа в статье является произведение М. Шишкина «Венерин волос». **Предметом** изучения – концепт *любовь*.

Цель статьи – проанализировать произведение писателя и концепт *любовь* с точки зрения основной цели, которую писатель ставил перед собой при написании произведения.

Изложение основного материала. Название произведения это своеобразная метафора: траву можно сжечь, выкосить, вырубить, но корни останутся, и из них вырастут новые побеги, новая любовь, которая воплотится в других людях.

Художественный концепт «Любовь» раскрывается прежде всего как воспоминание (что характерно для мировой литературы). А. П. Чехов пишет о том, что «русский человек любит вспоминать, но не любит жить» [9], что все только говорят и читают о любви, но сами любят мало [10]. Концепт неоднократно становился предметом исследования отечественных и зарубежных лингвистов [1-8], однако произведения Михаила Шишкина с этого ракурса никто не рассматривал. Цель статьи – показать особенности его реализации в романе «Венерин волос».

«Венерин волос» постмодернистский роман, в нем много историй, но пунктирно выделяются три сюжетных линии: жизнь переводчика швейцарской миграционной службы (толмача), истории беженцев и дневники известной певицы. Они взаимосвязаны: толмач переводит рассказы россиян (с жуткими подробностями, описанными весьма натуралистично), в перерывах читает «Анабасис» Ксенофонта, пишет странные письма сыну Навуходонозавру, читает дневники Белы (Изабеллы Юрьевой – знаменитой певицы, исполнительницы романсов). Всё это переплетается в потоке сознания переводчика, поэтому, например, греческие наёмники, отступающие из Месопотамии на север к Трапезу после битвы при Кунаксе (401 год до н.э.), встречаются в горах с жителями чеченского аула, скрывающимися от русских солдат. Любовь не везде и не всюду, но только между теми обрывочными и неясными фрагментами, которые составляют мир. В каждой из историй находится место для «венериного волоса» любви, даже если они отвратительные и кровавые.

Художественный концепт «любовь» имеет в романе многообразные типы и формы проявления даже в таких ситуациях, где она, казалось бы, невозможна. Первый тип любви, описанный еще в древнегреческой философии, эрос. Он основан на взаимной симпатии и половом влечении (сексуальной страсти и желании). Это чувство, с одной стороны, дает счастье, с другой – несет страдание.

Оно имеет несколько стадий: от влюбленности до настоящей любви-дружбы. Первая стадия – влюбленность. Она связана со страстью, влечением, тяготением, желанием, когда человек обнаруживает, что у его случайной попутчицы «*кожа цвета недозрелой июльской рябины».* Приходит внезапно, и ее объектом в романе может стать кто угодно, например, юная проститутка, попавшая пьяной в привокзальный «обезьянник». Девушку забирает к себе милиционер, прошедший Афганистан и повидавший много женщин, которые ехали

на войну за «длинным рублем» и спали с офицерами из-за дорогих подарков. Неподкупный слуга закона, выдержавший тяготы войны, ломается, когда любимая женщина уходит от него, испугавшись возможных последствий его борьбы с коррупцией.

Для молоденькой Белы объекты поклонения и обожания – гимназическая преподавательница французского языка, старшеклассница Нина Рокотова, князь Юсупов (точнее, его фотография: «*в белых брюках, с теннисной ракеткой в руке, с ослепительной улыбкой*»; Бела называет его избранником, рыцарем), братья подруг. Наконец приходит первая юношеская любовь к более взрослому партнеру по любительскому спектаклю Алексею: он погибает во время первой мировой войны, и это становится большим потрясением для юной души – и источником вдохновения. Первая наставница будущей певицы утверждает, что настоящее творчество начнется лишь тогда, когда горе постучит в ее дверь: «… *нужно всё пережить и всё узнать – и то, что не нужно знать – тоже*». Мало того, хорошей актрисе любовь ни к чему: «*Если хочешь стать великой актрисой — нужно знать всё о любви и уметь жить без нее*».

Любовь может стать запретным плодом. В дневнике Белы описывается страсть учителя Забугского к ней, гимназистке. Он подолгу стоит у парты ученицы (девочка наивно полагает, что педагог ее ненавидит за глупость и готов оторвать ей косу), а на экзамене вдруг подбрасывает шпаргалку. Объяснение в любви происходит позднее, когда Бела заканчивает школу. Ее реакция естественна для юного создания: «*И смех и грех! Какой же он жалкий*!».

Влюбленность может проявляться в странных ситуациях. Подруга толмача, работающая в виварии, топит щенков в ведре с водой. Ей их жалко, она плачет, а он утешает: «Ну что ты, не плачь! Все это можно будет потом куда-нибудь вставить, в какой-нибудь рассказ». И вот реакция девушки: «*Ты сказал такую несуразицу, что*

меня всю внутри пронзила такая острая жалость, такая любовь к тебе, что захотелось твою голову прижать к груди, затискать, как ребенка». Нелепое утешение, несуразная реакция! Для читателя, но не для автора, который устами одного из персонажей утверждает, что вся наша жизнь – это и есть рассказ, в котором важна «*каждая мелочь, брякающая в кармане, каждое проглоченное ветром слово, каждое молчание*».

Любовь не всегда взаимна. Бела называет ее ненужной. Правда, оговаривается: любовь ненужной не бывает. Она желает счастья увлеченному ею человеку и страдает от его мучений.

Вторая стадия сторга, или семейная любовь. На смену влюбленности приходит привыкание, становление пары. Восторженность сменяется обыденностью. Это этап насыщения. Персонажи романа Михаила Шишкина принимают такие важные решения, как начать жить вместе, вступить в брак или родить ребёнка.

Для них любовь – это домашний уют, запах глажки, милые записочки в кармане «*Я тебе сегодня приснюсь*», *это возможность проснуться рядом с любимым человеком, «взять ее руку и положить себе на глаза», смотреть, как возлюбленная сушит волосы феном, «разгребая их пальцами*». Толмач только после развода понимает, как важна для поддержания отношений каждая «мелочь»: смазать комариный укус на ее ноге, поцеловать щиколотку, погладить пятку…

Автор устами своих героев утверждает, что любовь всегда правдива. Ложь бывает только в словах.

Третий этап пресыщение. Розовые очки сняты, достоинства становятся незаметными, а милые когда-то чудачества раздражают. Герои романа чувствуют разочарование и отчуждение, что нередко приводит их к расставанию. Это чувство, по мнению одного из персонажей, можно измерить. Если любви слишком много, она душит. Один умирает от тоски, а другой уклоняется от встреч, вешает трубку. «*Ты не понимал, что*

мне всего-то было нужно услышать: «Я тебя люблю». И все, я бы больше не звонила».

Для этого этапа характерны ссоры, бурные выяснения отношений, отвращение, развод. Люди расходятся, считая, что с другим партнером им повезет больше, хотя, как правило ситуация повторяется. Бела пишет в дневнике о том, как в Париже устраивала скандалы мужу Иосифу из-за одиночества, творческой неудовлетворенности, смерти ребенка: «*Не знаю, как можно было так жить, в атмосфере непрекращающегося скандала. Прекратилось понимание*». Певица сравнивает свои отношения с испорченным телефоном, когда люди говорят, но не могут пробиться сквозь помехи и шорох. Каждый слышит себя, свой возвращённый голос.

Есть любовь-мания. Человек хочет любить и быть любимым, но это чувство делает его навязчивым и ревнивым: «И если кого-то любят, то всегда будет тот, кого никто не любит». Женщины, потерявшие любимого, долго не верят в случившееся, пытаются вытеснить любовь из своего сознания. Рассказчик восклицает: «… *о, как похожи все одинокие брошенные женщины, глушащие ярость сопением в телефонную трубку!*».

В этот домен входит понятие потери. Она описывается с помощью лексем страх, пустота, одиночество. Героиня ассоциирует себя с выброшенным на зимнюю ночную помойку чулком.

Женщину, от которой ушла любовь, Бела сравнивает с «*Кубической Венерой*» Пикассо. Она представляется ей чудовищной, тяжелой, состоящей из углов.

Эрос – это измена. Маленькая Бела спрашивает отца: «*Папа, а ты рыцарь?*», а тот смущенно улыбается. В тот же день девочка узнает о рождении братика – но не у мамы. В другой истории отставной капитан бросает жену, которая «с ним протаскалась жизнь по таежным гарнизонам, проклял взрослого сына, которого оскорбило такое отношение к матери».

Обратная сторона эроса – похоть и разврат. Сцены изнасилований сменяют друг друга в изображении разных стран и эпох. Вот директор детдома отвозит воспитанников на дачу к городскому начальству. Все напиваются и разбирают детей по комнатам. Вот римские палачи насилуют ребенка, чтобы потом осудить его (в истории этого государства прецедента казни маленькой девочки не было). Вот солдаты персидского шаха Ага-Мохамеда в захваченном Тифлисе подрезают на правой ноге сухожилия обесчещенным женщинам, чтобы пометить их количество.

Иногда любовь-эрос сродни распущенности. Один из многочисленных персонажей романа рассказывает о любовниках своей матери, утверждая, что «она их всех любила». И даже не ездила на юг, чтобы заводить курортные романы, потому что привязывалась. Подруга другого собеседника толмача объясняет наличие нескольких любовников одновременно так: «*…любовь — такая большая, что она не может существовать сама по себе, что она, как апельсин — цельная, но состоит из отдельных долек. Надо любить и того, и другого, и третьего, чтобы в целом как раз и выходила та большая любовь — просто люди, которых любишь, намного меньше твоей любви, она в них не помещается*».

Следующая стадия любви-эроса – терпение и смирение. Мать Изабеллы, будучи серьезно больной, говорит, что «*разлюбить можно, только если не любил, и что любимого однажды будешь любить и через многих других*». Она не ревнует мужа к женщинам, которые придут вслед за ней, потому что те будут повторять ее: «Твоя любовь ко мне будет для них, как выкройка. Ты каждый раз будешь любить меня». Женщина готова прижать их к груди, собрать вместе, посадить за стол и накормить чем-нибудь вкусным, как детей.

Последняя стадия эроса – служение, любовь-дружба. Хочется делать приятное просто так, потому что человек дорог, потому что к этому уже готова душа. Служение

происходит сознательно и добровольно и приносит удовольствие обоим. Супруги проявляют друг к другу уважение, понимание, потому что через многое прошли, знают характеры и привычки друг друга. Никто из героев романа не дошел в своих отношениях до этой стадии и не познал истинной любви, которая не прекращается и не ослабевает со временем.

Вторая разновидность любви – филиа, или глубокая дружба, которую греки ценили гораздо больше, чем сексуальную основу Эроса. Она возникает между братьями по оружию или между родителями и их детьми.

Запоминается история Серого – армейского «деда», издевавшегося над новобранцами. Картины пыток ужасают. Однако у Михаила Шишкина нет однозначных оценок. Беженец, автор истории, утверждает, что Серый – хороший. Попав со своим взводом в Афганистан, он делает все, чтобы его подопечные выжили: Серый мне там, на войне, как братом стал. И жратву делили, и зимой ночью в один ковер завертывались. А потом ценою своей жизни этот жестокий человек спас молодого солдата. Кстати, в момент гибели Серый называет паренька Енохом. Этот ветхозаветный персонаж после вознесения в рай (за благочестие) стал «небесным писцом» — ангелом Метатроном, главой ангелов.

В потоке сознания толмача (альтер-эго автора) формируется мысль о том, что Богу неоценимо дорог каждый человек, потому что, в отличие от людей, он видит не только лицо, но прежде всего сердце человека. Из тела Серого, убитого под Бамутом, он сделал землю, из черепа небосвод, волосы стали пожухлой травой… «*И вот Бог создал себе ребенка, чтобы его любить: Ниневию*» ассирийский город грешников, где «*помимо здравого смысла, есть еще другой, нездравый, который сильней, где даже снег — любовь, и человек там, где его тело*». Господь уничтожает этот город, потому что любит. Хотя Бог – это любовь, ненависть тоже включена в этот

концепт. И иногда трудно разобрать, где любовь, а где ненависть, где добро, а где зло.

Жертвуют своей жизнью и другие персонажи. Бывший афганец служит телохранителем у известного журналиста, собирающего компромат на сильных мира сего. Он ставит своей целью обличить Зверя и мировое зло (оно находится в чемоданчике, а внутри заяц, а в зайце утка, а в утке яйцо, а в яйце игла). Журналиста убивают, а телохранитель пытается найти исчезнувший дипломат. Он уговаривает армейского друга сходить к вдове и выяснить судьбу собранных материалов. Тот понимает всю опасность поручения, но ради дружбы идет на риск. В квартире обнаруживает труп женщины, но уйти не успевает: его арестовывают и обвиняют в убийстве. Бывший телохранитель идет служить в милицию, чтобы бороться со злом. Его непосредственный начальник, бывалый оперативник, прекрасно понимает, что систему не переломить. Он пытается спасти неподкупного офицера, которого любит, как сына, отправляет в командировку, но тот внезапно возвращается. И тогда Папашка принимает удар на себя: «*…из окна на него свалились огромные часы. Белый мраморный медведь с циферблатом на пузе*». А положительного героя все равно осуждают, сажают в тюрьму, на зоне «опускают». В конце концов, он ломается и начинает играть по правилам Зверя. Становится «нормальным» человеком, досрочно выходит из тюрьмы, устраивается на престижную работу. Жертва и армейского друга, и Папашки оказывается напрасной.

«Венерин волос» — роман о материнской любви, бескорыстной, жертвенной. В одной из историй мать, которая в свое время воспитывалась в детдоме и потом тяжело работала, чтобы вырастить детей, отказывается от путевки в Египет, каковую в кои веки предлагает ей состоятельный отпрыск: «*Толичка, сыночек, ничего мне не надо, у меня уже все есть. Раз у тебя все хорошо, мне больше ничего не надо*!». Сострадаешь матерям солдат,

пропавших в Чечне. Никому они не нужны. На последние деньги приезжают в чужой, враждебный край, бродят по деревням в поисках своих детей, но натыкаются на агрессию местных жителей: «Не видела ли ты, мать, моего ребенка?». А они на карточках все одинаковые. «Видела, — отвечает, — это тот, кто моего сына убил».

Ради благополучия сына-подростка, с которым живет в однокомнатной квартире, мать одного из персонажей решается на сексуальные отношения с чиновником, распределяющим жилплощадь. В качестве тоста гость приводит цитату Ж.-П. Сартра о том, что у человека в душе дыра размером с Бога, но потом ее корректирует: размером с любовь. Действительно, мать заполняет ее любовью к сыну.

Бела пересказывает легенду о Божьей Матери Троеручнице, которая, спасая Христа от Ирода, пытается с маленьким ребенком переплыть реку. Грести одной рукой невозможно, поэтому она умоляет своего сына дать ей третью руку. Младенец выполняет ее просьбу и таким образом спасает обоих.

Всю свою жизнь певица горюет о безвременно умершем сыне («горошинке»), о том, что больше не может родить. Рассуждая о непорочном зачатии, она приходит к выводу, что рождение от девы и духа Божия такое же чудо, как и появление ребенка от обыкновенных мужчины и женщины. Шишкин с большой долей сарказма описывает смерть столетней певицы в собственных фекалиях, когда она представляет себе, что рожает, как ветхозаветная Сарра. Для автора рождение это смерть, смерть – это рождение, все непрерывно, все перерождается, чтобы жить дальше. Один из персонажей сравнивает могилу с маткой, а погружение в нее – с совокуплением, оплодотворением земли человеком. То, что для родственников похороны, для покойника – свадьба: неспроста его моют и наряжают.

Филиа – это любовь отца и сына. Для толмача важно жить в ней просто, изо дня в день, врастая друг в друга,

чтобы «сын на день рождения нарисовал каракули и приписал нетвердым почерком огромными буквами: «ПАПЕ», потому что эта каля-маля, может, и есть в жизни самое важное».

Людус – это любовь-игра. Чувства поверхностны, обязательства минимальны. Так, няня Белы постоянно заигрывает то с полицейскими, то с матросами, играющими на гармошке. Но предпочтение отдает полотерам, с которыми раз в месяц флиртует (за что они ей усердно натирают полы), а потом щедро угощает.

Людус – это ухаживания. У сестры Белы роман с гимназистом. Девочка помогает в передаче записок-«секреток» (это тоже элемент игры). Она ощущает себя служительницей любви.

Прагма – это любовь по расчету, поэтому о глубоких чувствах говорить не приходится, хотя в таких отношениях бывают теплота и надежность. Она поддается рассудочному контролю. Бела выходит замуж за своего импресарио Иосифа (Осю) потому, что тот может организовать ей гастроли в Париже. Она устала от переездов, поездов, вагонов, в которых дует, пахнет сырым бельем, от вокзалов, гостиниц, ужасных кроватей, бессонных ночей. Певица уговаривает себя любить этого человека, рожает от него ребенка, который умирает в младенчестве. Со временем отношения заканчиваются, брак превращается в фикцию: Ося изменяет Изабелле со всеми подряд, включая горничную «*с глазами удивленного ребенка*». Бела пишет в своем дневнике: «*Я ревную? Ничуть. Как можно ревновать там, где ничего больше нет, только пепел*». Слово любовница она называет гадким. Певица не осуждает мужа, она платит ему тем же: заводит многочисленные романы, потому что это помогает ей чувствовать себя молодой, сильной и легкомысленной. Свои ощущения Бела сравнивает с током от батарейки на языке.

Агапе, или вселенская любовь, благотворительность, забота о незнакомых людях, братская любовь, любовь к животным и т. д.

Любовь к животным имеет в романе своеобразную интерпретацию. Обыгрывается прецедентный текст о попе и собаке «*с человеческими глазами*». Убийство происходит потому, что псина отгрызла своим щенкам головы. Рассказчик задает риторический вопрос: «Что можно ждать от страны, где матери убивают своих детей?»

Агапе – это самопожертвование. В романе Михаила Шишкина мы находим множество примеров проявления этой любви.

Гимназическая подруга Белы, Мишка, отказывается от возлюбленного потому, что об этом просит его мать: он, мол, станет стыдиться ее, будет несчастен, семья запутана в долгах, а красавица невеста — богачка, светская барышня…

В Вавилоне все женщины, знатные и простые, в храме Милитты обязаны были иметь раз в жизни сношение с мужчиной: будь он бродягой, уродом или калекой. Так они жалют тех, у кого нет любви, ласки и жалости. По мнению Белы, в этом заключается высшее целомудрие, чистота, святость, настоящая любовь к ближнему.

Любимый герой учительницы биологии Гальпетры – Януш Корчак, польский педагог, который во время второй мировой войны отказался от предложенной гитлеровцами в последнюю минуту свободы и предпочёл остаться с детьми, чтобы принять с ними смерть в газовой камере.

А вот братская любовь описана в романе как отношения Авеля и Каина. В романе упоминается князь Василько, которого ослепил Святополк, обвинив в убийстве брата. Приводится легенда орочей о первой женщине, провалившейся в берлогу и родившей двух детей: медвежонка и мальчика. Когда дети подрастают, один убивает другого.

Агапе – это любовь к искусству. Бела пишет в дневнике: «*Вдруг подумала: что я на самом деле делаю на сцене? Я люблю. Люблю тех, кто пришел, добиваюсь их любви. У меня любовь с целым залом, с сотнями мужчин и женщин. Я умею сделать их счастливыми на один вечер*».

И, наконец, филатиа – любовь автора к писателю в себе. Михаил Шишкин – мастер слова. Книга написана великолепным русским языком. Здесь «камни размножаются крошением», «яблоки в траве спят голова к голове», а «в каждом подъезде заготовили по лестнице, но нет Иакова».

Любовь в романе персонифицирована в прецедентных именах и высказываниях: Левкиппа и Клитофонт, Пирам и Фисба, Толмач и Изольда, Дафнис и Хлоя.

В воспоминаниях переводчика фигурируют Тристан и Изольда. Читатель не сразу понимает, кто же они такие: герои рыцарского романа 12 века или наши современники: девочка, плачущая над щенками, которых сама же топит, или жена толмача, такая привычная, каждодневная и незнакомая одновременно. Тристан – первый муж Изольды, к которому мучительно ревнует ее толмач (тот погиб в автокатастрофе), потом сам переводчик. Кто они? Какие они? Какие побеги пустили те самые корни давней любовной истории?

Дафнис и Хлоя – это сироты из детского дома, которым то какая-то дама из дорогой машины молча сунет в руку кольцо и уедет, то кто-то положит на сберкнижку кучу денег, а потом начнутся реформы, и всё превратится в труху. Дафнис – это возлюбленный Белы Алеша, погибший в первую мировую войну. Он же эмигрант, бросивший Хлою, бежавший за тридевять земель, в швейцарский «рай», забившись за коробки в трейлере, наглотавшись снотворных таблеток, в обнимку с пластмассовыми бутылками — одна попить, другая для мочи. В другой истории Хлоя превратится в постельную акробатку, которая уведет мужа из семьи, а потом бросит

ради нового увлечения. Или трусливая возлюбленная милиционера – борца за справедливость: это ведь она кричала, что у нее мозгов нет, но есть матка и поэтому она хочет родить ребенка в любви. Хлоя — это та самая, у которой соски торчали, как две крыжовинки, и которая в кафе выковыривала незаметно грязь из-под ногтей и подкладывала в мороженое. И всякий раз, когда думает, что вот, любимый, дорогой, единственный, храплюшечка моя, в ее объятиях, Дафнис оказывается Паном, который любит Питию, любит и Сирингу и вечно пристает к дриадам лесным, не дает прохода нимфам. А соблазнительница Ликэнион, научившая Дафниса азам любви, — это медсестра с козлиными копытцами.

Выводы. "Если любовь была, ее ничто не может сделать небывшей" — таков главный лейтмотив романа. Она основное средство бытия человека и его ощущения мира. Любовь многообразна и многолика, но слова недостаточны для её выражения, хотя только ими и можно что-то сказать.

Библиография

1. Возненко Н. В., Розова А. Ю. Особливості відтворення концепту «кохання» у перекладі новели С. Цвайга «Письмо незнайомої» українською мовою. Наукові записки Ніжинського державного університету їм. Миколи Гоголя. Філологічні науки. 2017. Кн. 1. С. 141-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2017_1_31.
2. Воркачев С. Г. Любовь как лингвокультурный концепт: монография. М. : Гнозис, 2007. 288 с.
3. Курцева Д. О. Концепт Love в художественной литературе (на материале произведений У. С. Моэма). Филология и лингвистика. 2018. №1. С. 8-11.
4. Лобкова Е. В. Образ-концепт "любовь" в русской языковой картине мира : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Омск, 2005. 288 с.
5. Нефедов И. В. Концепт «любовь» в лирике Вадима и Глеба Самойловых. Известия Южного федерального университета. Филологические науки. 2013. №2. С. 103-110
6. Русинова Л. В. Концепт любовь в современной женской прозе (на материале текстов В. Токаревой, Л. Улицкой и Н. Горлановой): автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.01. М., 2012. 32 с.
7. Семененко Л. Н. Концепт кохання в ліричних творах Олександра Олеся. Філологічні студії. 2015. Вип. 13. С. 345-350

8. Соловьева Т. В. Концепт «любовь» и его лингвистическая репрезентация в лингвокультурном аспекте: автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.01. Челябинск, 2009. 23 с.
9. Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем: в 30 т. Сочинения: в 18 т. / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. М.: Наука, 1977. Т. 10. 496 с.
10. Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем: в 30 т. Сочинения: в 18 т. / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. М.: Наука, 1980. Т. 17. 528 с.

УДК 811.161.1´37

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ЄДНІСТЬ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ

Клименко Т. А., к. філол. н., доц.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна;
e-mail: tklimmenko@gmail.com; mob.: +3 8063 427 61 60, ORSID ID:
https://orcid.org/0000 0002 8487 0876; Journal ID:3498

Постановка проблеми й актуальність. У статті в загальному вигляді піднімається і вивчається проблема поняття «мовна картина світу» з боку сучасних процесів у мовознавстві. Завдяки цим процесам межа між різними сферами науки стоншується, виникає взаємовплив, який відіграє істотну роль у всебічному дослідженні фактів мови і мовлення, до яких відноситься і мовна картина світу.

Цілі дослідження включають огляд різних точок зору на картину світу взагалі та на окрему її форму – мовну картину світу; визначення міри співвідношення понять мова – культура, яке чине вплив на формування національної картини світу.

Об'єктом дослідження виступає поняття «картина світу».

Предметом аналізу є роботи вчених ХХ-го сторіччя.

Виклад основного матеріалу. Дослідники Г. В. Колшанський, О. А. Корнилов, В. А. Маслова та інші розглядають співвідношення мова – логіка, мова – культурологія в рамках поняття «мовна картина світу»: «Будучи средой нашего обитания, язык не существует вне

нас как объективная данность, он находится в нас самих, в нашем сознании, нашей памяти; он меняет свои очертания с каждым движением мысли, с каждой новой социально-культурной ролью» [6, с.60].

Функції мови різні в залежності від цілей її використання, до них відносяться комунікативна функція, оформлення думки та передача адресату – інформативна функція, вплив на адресата – емотивна функція, використання мови як знаряддя мистецтва – естетична функція, формування розумових здібностей – когнітивна функція та т. ін. У мові присутні елементи суб'єктивності, потому що мова є вираженням людського розуміння світу як форми відображення реального світу: «язык, каким бы человеческим он ни был, не создает своего отдельного от человека мира, – только сам человек отображает реальную жизнь окружающей природы и самого себя» [4, с.27].

Національні мови виконують функцію фіксації та збереження цілого комплексу знань і уявлень про світ. Цей комплекс сформувався в рамках певного мовного співтовариства та певної культури; в ньому закріплюється суспільна свідомість та понятійна система: «Язык является как бы звуковой книгой, в которой запечатлены все пути понятийного усвоения мира человеком на всем протяжении его истории» [4, с.24]. Лексична система мови позначає історичні події та реалії, політичні події, етичні норми різних часів, а також духовні цінності, тому під час вивчення будь-якої мови відбувається занурення в світ народу, який використовує цю мову: «Язык – неотъемлемая и важнейшая часть любой национальной культуры, полноценное знакомство с которой обязательно предполагает не только изучение материальной составляющей этой культуры, не только знание ее исторической, географической, экономической и прочих детерминант, но и попытку проникновения в образ мышления нации, попытку взглянуть на мир глазами носителей этой культуры, с их «точки зрения»» [5, с.78].

Питання про міру співвідношення та взаємопроникнення мови та різних сфер культури є важливими на сучасному у етапі розвитку науки. Їхня сутність полягає в тому, наскільки мова і культура переплетені та впливають один на одного. У вирішенні цієї проблеми намітилося кілька підходів. Один з них представляє мову як відображення культури, та знаходить своє підтвердження в роботах різних філософів. Його сутність полягає в тому, що «взаимосвязь языка и культуры оказывается движением в одну сторону; так как язык отражает действительность, а культура есть неотъемлемый компонент этой действительности, с которой сталкивается человек, то и язык – простое отражение культуры» [6, с.60].

В основі іншої думки лежить теорія лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, згідно з якою, мова є своєрідною призмою, крізь яку носій мови сприймає світ, і що у свідомості індивідуума існує лише те, що вже «назване». Когнітивні процеси, такі як пізнання та мислення, залежать від мови, носієм якої є людина.

Едуард Сепір визначав міру впливу мови й культури одна на одну, різницю між ними він вбачав, як дію та образ дії: «Культуру можно определить как то, что данное общество делает и думает. Язык же есть, как думают» [8, с.193]. Для послідовників цього підходу реальність існує тому що вона відображена мовою та її засобами.

Концепція дослідниці В. А. Маслової про співвідношення мови і культуру зводиться до наступного: мова обслуговує культуру, однак не визначає її; «каждый носитель языка одновременно является и носителем культуры, поэтому языковые знаки приобретают способность выполнять функцию знаков культуры и тем самым служат средством представления основных установок культуры. Именно поэтому язык способен отображать культурно-национальную ментальность его носителей. Культура соотнесена с языком через концепт

пространства» [6, с. 63]. На наш погляд, така позиція пояснює місце мови по відношенню до культури.

Культурні конотації в мові, на думку різних дослідників, слід шукати, використовуючи різні сучасні методи лінгвістичних досліджень у когнітивній лінгвістиці, фреймовій семантиці, логічному аналізу мови, семіотиці. Дослідниця Н. Г. Брагіна, яка досліджує одиниці фразеологічного рівня, вбачає культурний компонент у мові у вигляді культурно маркованих слів, таких як метафора, фразеологічні одиниці. Дослідник Д. О. Добровольський розглядає ідіоматичні вираження, знаходить прояви культури в семантиці мовних одиниць з яких складаються неперекладні мовні звороти: «Культурное в языке имеет смысл описывать только в том случае, если оно служит целям семантического описания» [3, с. 71]. Ю. С. Степанов пов'язує культурні конотації ті етимологію: «Анализ культурной специфики часто предполагает этимологический анализ» [9, с. 35]. Одне і те саме значення може передаватися за допомогою різних мовних одиниць, які відрізняються стилістичними та змістовними конотаціями, які є національно маркованими, це призводить до появи тексту, який передає специфічні риси національної картини світу.

Розмаїття реальності неможливо повною мірою охопити і структурувати, тому дослідники різних напрямків науки використовують поняття «картина світу». Існують різні картини світу: філософська картина світу, наївна картина світу, мовна картина світу, когнітивна картина світу, наукова картина світу, поетична картина світу, національна картина світу, культурна картина світу і т. ін. Така різноманітність пов'язана зі знаннями про різні прояви матеріального світу (біологічні, фізичні фактори) і духовного світу (естетика, мистецтво). На думку Г. В. Колшанського, «наиболее целесообразным является конденсированное понимание выражения «картина мира», такое понимание, которое соотносилось бы с обобщенным (научным)

представлением человечества о сущности окружающего его мира на определенном этапе его развития» [4, с. 21]. О. А. Корнілов пов'язує таку різноманітність з існуванням різних видів людської свідомості «индивидуальное сознание отдельного человека, коллективное обыденное сознание нации, научное сознание. Результат осмысления мира каждым из видов сознания фиксируется в матрицах языка, обслуживающего данный вид сознания» [5, с. 4]. Картина світу може бути представлена за допомогою різних параметрів: просторових, часових, кількісних та інших. На її формування впливають різні фактори, від соціальних – виховання, мова, освіта; географічних – природа і ландшафт; суспільних – життя, закони, жизнь, права; до культурных – традиції, етика, мистецтво. Перераховані фактори є рубриками в ідеографічних схемах і відображують, у першу чергу, філософську картину світу: «Философская картина мира составляет наиболее устойчивый компонент лингвистической картины мира» [2]. Дослідник В. П. Даниленко вважає, що лише три ідеографічні схеми, які описують філософську картину світу, заслуговують серйозної уваги:

«I. Неорганический мир. Вещества

2. Растительный мир. Животный мир. Человек как физическая сущность.

3. Пространство. Положение в пространстве. Форма.

4. Величина. Масса. Число. Степень.

5. Существование. Отношение. Причинность.

6. Время.

7. Свет. Цвет. Звук. Температура. Вес. Состояние. Обоняние.

8. Движение.

9. Желания и поступки.

10. Ощущения.

11. Чувства. Аффекты. Черты характера.

12. Мышление.

13. Знаки. Сообщение. Язык.

14. Письменность. Знание (наука).

15. Искусство.
16. Общество и общественные отношения.
17. Инструменты. Техника.
18. Хозяйство.
19. Право. Этика.
20. Религия. Сверхъестественное» [2].

Наведена модель філософської картини світу Ф. Дорнзайфа використовується для складання словників, а також, на думку В. П. Даниленко, пояснює адекватне уявлення про світ, де наукове розуміння світу несуттєво відрізняється від повсякденного, буденного розуміння, що важливо, тому що «познание мира в конечном итоге определяется его практическим овладением, ибо единственной проверкой адекватности познания является только практика» [4, с. 22].

У межах лінгвістики поняття «мовна картина світу» (МКС) та «наукова картина світу» (НКС) не збігаються, і на думку О. А. Корнілова є бінарною опозицією [5, с. 5]. Наприклад, фізичне визначення світла: «электромагнитные колебания в определенном диапазоне длин волн». І визначення світла, яке відображує наївне уявлення, як «символа истины, разума, просвещения или радость, счастье» [1, с.1157]. Прикладом співвідношення елементів наукової картини світу і мовної картини світу також може бути чорний колір, хоча з наукової точки зору – це відсутність кольору взагалі. «Реальный материальный мир целиком покрывает весь план содержания НКМ, а в ЯКМ он составляет лишь часть плана содержания, поскольку языковое сознание порождает огромное количество мифических объектов и субъективных характеристик, не существующих в реальном мире» [5, с. 21]. Межі «наукової картини світу» чітко окреслені, вони змінюються з появою нових фактів науки: «Разновидность концептуальной картины мира, результат теоретического познания сущностных свойств объекта» [10, с. 70]. У межах «наукової картини світу» головним

об'єктом є мова науки, тому дискусії ведуться про термінологічні дефініції.

Коли людина починає свій розвиток, вона пізнає світ в його наївному, донауковому ракурсі, спочатку знайомиться з наївною картиною світу. Пізніше вже «мовна картина світу» формує тип відношення людини до оточуючого світу (природи, тварин, до самого себе). Вона задає норми поведінки людини в світі, визначає його відношення до світу. «Каждый естественный язык отражает определенный способ восприятия и организации («концептуализации») мира. Выражаемые в нем значения складываются в некую единую систему взглядов, своего рода коллективную философию, которая навязывается в качестве обязательной всем носителям языка» [6, с. 65].

В розумінні мовної світу велику роль відіграють питання про мету дослідження, в залежності від яких поняття «мовна картина світу» доповнюється способами систематизації та категоризації матеріалу, способів його аналізу і т. ін. Дослідник О. А. Корнілов дає загальне визначення поняттю: «Языковая картина мира представляет собой тем или иным образом оформленную систематизацию плана содержания языка» [5, с. 4].

Споконвічне прагнення народів до акумулювання інформації в мові та антропоцентрична направленість складає специфіку мовної картини світу, яка виражається в дефініції Базового словника лінгвістичних термінів: «Отраженные в категориях (отчасти и в формах) языка представления данного языкового коллектива о строении, элементах и процессах действительности в ее соотношении с человеком, который является центральной фигурой языка и как лицо говорящее, и как главное действующее лицо мира, о котором он говорит» [10, с.167]. Когніттивний погляд на картину світу представлений в монографії про проблеми процесів неологізації: «Языковая картина мира может быть определена как совокупность

знаний о мире, запечатленных в лексике, фразеологии, грамматике и словообразовании» [7, с. 8].

Висновки. Сучасний етап існування культури передбачає її розвиток у словесній оболонці: образні засоби мови є носіями культурних конотацій, що впливає на формування національної картини світу.

Подальші **перспективи дослідження** ми вбачаємо в аналізі образних засобів втілення концептів «світло» та «темрява», які є знаковими для культури, і в яких відображуються національні риси того чи того народу.

Бібліографія:

1. Большой толковый словарь русского языка / Под ред. Кузнецова С. А. Санкт-Петербург. 2006. 1536 с.
2. Даниленко В. П. Лингвистическая (идеографическая) картина мира / Основы духовной культуры в картинах мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.islu.ru/danilenko/kartiny/kartin.htm.
3. Добровольский Д. О. Образная составляющая в семантике идиом / Вопросы языкознания. 1996. № 1. С. 71 – 93.
4. Колшанский Г. В. Понятие «картины мира» в логике и лингвистике / Объективная картина мира в познании и языке. М.: ЛКИ. 2006. 128 с.
5. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: ЧеРо, 2003. 349 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия». 2001. 208с.
7. Попко Л. П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности : монография. К.: ГАРККиИ, 2007. 360 с.
8. Сепир Эдуард. Язык. Введение в изучение речи. М.–Л. : Государственное социально-экономическое издательство. 1934. 220 с.
9. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. М.: Академический Проект, 2004. 992 с.
10. Столярова Л. П., Пристайко Т. С., Попко Л. П. Базовый словарь лингвистических терминов. К. : ГАРККиИ, 2003. 192с.

УДК 811. 111'37

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА АНГЛІЙСЬКИХ КОНЦЕПТІВ КІШКА ТА СОБАКА

Сердюк О. В., викладач
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна,
e-mail:o-l-y-a2011@mail.ru, mob.: +3 8095-041-66-45; ORSID ID https: // orcid. org/0000-0001-9119-5154; Journal ID: 3498

Постановка та огляд проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавства актуальним постають питання визначення статусу та сутності концептуальної картини світу. Концепт є ключовим об'єктом когнітивних досліджень в антропоцентричній парадигмі сучасної гуманітарної науки. Складність і поліфункціональність поняття «концепт» зумовлює існування широкого розмаїття теоретичних тлумачень його природи. Сучасні праці з когнітивної лінгвістики [3; 4; 5] актуалізують ідеї В. фон Гумбольдта, О. О. Потебні, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Е. Бенвеніста та ін., які вивчали процеси пізнання світу через слово, розлядали мову як систему певного світобачення.

Найбільш опрацьованим на сьогодні є лінгвокультурологічний і когнітивний підходи до розуміння концепту. «Інтегративний підхід стосовно вивчення сутності концепту виявляється найпер-спективнішим» [4; 26]. Концепт як одиниця пізнання переходить від індивіда на концептосферу суспільства, на культуру цього суспільства, а концепт як одиниця культури постає фіксацією колективного досвіду, який стає набутком індивіда. Відповідно, ці підходи відрізняються векторністю: «когнітивний концепт - це напрям від індивідуальної свідомості до соціуму і культури, а лінгвокульту- рологічний концепт - це напрям від соціуму і культури до індивідуальної свідомості» [2, 234]. Запропонований підхід до інтерпретації концепту

дає змогу узагальнити й систематизувати знання про ці ментальні утворення та наблизитися до їх істинної сутності. У цій роботі під концептом розуміємо одиницю мислення й пам'яті, що постає в результаті тривалого й складного процесу, наділяється мовною оболонкою (виражається лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями) і наповнений культурним змістом.

Важливою особливістю сучасних лінгвістичних досліджень є детальне вивчення національно-культурного аспекту мови, адже мова є компонентом культури, що відображає й зберігає в собі культурно-історичні відомості традиційного характеру та безліч фактів сучасності. У мові відображаються реальний світ, що оточує людину, реальні умови її життя, національний характер, спосіб життя, система цінностей, її світовідчуття. Сукупність цих знань становить світ мови, що вивчається, без проникнення в який неможливо повністю зрозуміти мовні явища.

Тема національно-культурної специфіки є однією з сучасних проблем в лінгвістиці. Актуальність нашого дослідження полягає у вивченні національно-культурної специфіки концептів КІШКА та СОБАКА, що дає змогу виявити місце зазначених концептів у концептосфері англійської мови та простежити особливості цих концептів у свідомості носіїв англійської мови.

Метою цієї статті є окреслення національно-культурної специфіку концептів КІШКА та СОБАКА в англійській мовній картині світу.

Об'єктом дослідження є англійські концепти КІШКА та СОБАКА.

Предметом дослідження є національно-культурні особливості концептів КІШКА та СОБАКА.

Виклад основного матеріалу. Національною специфікою володіють, насамперед, реалії – «слова, які називають предмет, річ, матеріально існуючу або таку, що існувала і специфічну для життя певного народу» [1].

Розглядаючи національно-культурну специфіку концептів КІШКА та СОБАКА, ми вважаємо за потрібне зазначити визначення концептів, представлені в англомовному тлумачному словнику Oxford. Згідно із тлумачним словником, кішка – це: «small, domestic, fur-covered animal often kept as a pet, to catch mice; 2) any animal of the group that includes tigers, lions, panthers and leopards (wild cat); 3) whip with many knotted cords, formerly used for punishing wrong-doers» [9].Базуючись на словниковому визначенні кішка розуміється носіями англійської мови насамперед як домашня тварина і як збірний образ хижого сімейства котячих. Також «кішка» має значення батоги з кількома хвостами, яка використовувалася для покарання. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English визначає «собаку» (dog) як: 1) common domestic animal, a friend of man, of which there are many breeds; 2) male of this animal and of the wolf and the fox; 3) (old use; of a man) worthless, wicked or surly person; 4) (with adj., colloq.) person; 5) (kinds of) mechanical device for gripping; 6) (pl.) metal supports for logs in a fireplace» [340]. Собака розуміється носіями англійської мови як домашня тварина і як збірний образ хижого сімейства собачих. В англійській мові «собака» може в переносному сенсі в розмовній грубій мови вживатися для номінації людини:

1) Stupid dog – дурний собака [9]; 2)…after the fucking dog's puking round me……після того, як цю бісову собаку вирвало біля мене… [6].

Слід зазначити, що «собака» так само, як і «кішка», вживається в багатьох грубих, нецензурних стійких виразах англійської мови: dirty dog; dog my cats!; dog-tired [8]. В англійській мові «собака» позначає тварину-самця. Також згідно з словниковою дефініцією, «собака» має значення механічного пристрою для стискання, схоплювання та означає металеву решітку, підставку для дров в каміні. Такі значення унаслежнені до явища безеквівалентності одиниць мови.

Коли англійцям говорять про кішку, звичайно, у них виникає образ пухнастої домашньої тварини, яка муркоче, нявкає, облизується, дряпається: Dressing to go to town, Nick could hear their voices through the open window and Marjorie's occasional laughter, soft and contented as a cat's purr – Збираючись в місто, Нік міг чути їхні голоси через відкрите вікно і сміх Маджорі, що лунав час від часу, м'який і задоволений, як котяче муркотіння (авторський переклад) [6]. Для англійців кішка – це символ тепла та домашнього затишку, що є соціальною цінністю британського народу: «a large cat sat demurely at her feet; nothing in short was wanting to complete the beau-ideal of domestic comfort» [6].

З кішкою у англійців пов'язані прикмети та забобони. Вважається, що кішка повинна обов'язково бути в будинку, щоб в оселі та родині панували гармонія і порядок: «During this bleak phase of its history the cat became firmly linked in the popular mind with witches and black magic» [6]. Слід також зазначити, що англійці особливо підкреслюють розум кішки: «The net result is that there is no more reason to believe that our brains are like a cat's than there is to believe that they are like a rat's» [6]. Завдяки вживанню співзвучних слів cat - rat в цьому прикладі досягається певний гумористичний ефект. Крім того, кішка полює на щурів, і це ще раз підтверджує, що вона розумніша ніж вони та ми, якщо наші мізки порівнюються зі щурячими.

Одним з найважливіших джерел національно-культурної інформації виступають фразеологізми, тому що саме в них найчастіше відбивається бачення світу, національна культура, звичаї та вірування, фантазія й історія народу. Фразеологізми є одним з найбільш цікавих проявів національно-детермінованої специфіки менталітету народу. У фразеологізмах англійської мови підкреслюється живучість кішки: a cat has (with) nine lives; have as many (more) lives as (than) a cat. Англійці вважають, що кішка – це тварина, яка легко може

обдурити: Teach the cat the way to the kirn; Send not a cat for lard. У сприйнятті англійців кішка є твариною обережною: see (watch) how (which way) the cat jumps; The scalded cat fears cold water.

Що ж стосовно собаки, то англійці знають, що собаці властива певна поведінка. Собака гавкає, гарчить, іноді кусається. Часто собака неслухається або схильний до бродячого життя: «The most common reason why so many families come to such a harsh decision is because their dog has behavior problems they can't control» [6]; «You should make sure that you are adequately covered from the start, because the likelihood of a dog running away from home is probably greatest during the first few months of ownership» [6].

Носіями англійської мови помічено, що якими б поганими якостями не володіла собака (неслухняність, агресивність), вона все ж є відданим другом і надійним захисником: Now I am up early, full of energy and have a new outlook on life all because of Rags, my wonderful dog [6]. У фразеології англійської мови собака характеризується як непередбачувана, загрозлива тварина: let sleeping dogs (a sleeping dog) lie. Примітно, що англомовним етносом помічена ворожнеча між кішкою і собакою, і погані відносини, сварки між людьми уподібнюються цій ворожнечі: cat-and-dog life.

В англійській мові багато відображено національні забави та розваги; swinging cats as a mark for sportsmen; suspending cats in bags or leather-bottles; drawing through the water with a cat. Англійські фразеологічні одиниці фіксують світогляд соціальної групи аристократів – частіше обігруються ситуації полювання, що є розвагою заможних верств населення. На матеріалі англійської мови відображена національна специфіка процесу полювання (foxhunt; terriers hunting rats; dogs treeing raccoons/ possums; bull-baiting). Водночас, часто представлені й повсякденні сцени, ситуації господарювання: To teach the cat the way to the kirn; Never

put the kit to watch your chickens = of untrustworthy guardians [10].

Англійські фразеологізми відрізняють розгорнуті, детально промальовані утилітарно-побутові ситуації, що співпадають з яскравими, фантазійними образами: dark as a dog's guts; The thrift of you, and the wool of a dog, would make a good web (Scottish proverb) = spoken in jest to them that pretend to be thrifty (розмовляти жартома з тими, хто прикидається бережливим, економним).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження дало змогу не тільки апробувати методологію лінгвокогнітивного аналізу, використовуючи номінативні одиниці англійської мови, але також додати нові штрихи когнітивним портретам концептів КІШКА та СОБАКА, оскільки етноспецифічні особливості набагато рельєфніше проявляються під час розгляду фразеологічного корпусу англійської мови, реалій, побутових особливостей і традиції англійської мовної спільноти. Вивчення функціонування мовних одиниць в аспекті національно-культурної специфіки в наш час є актуальним і важливим, адже сприяє кращому розумінню культури і мислення народу, який говорить на конкретній мові, що, в свою чергу, впливає на успіх міжкультурної комунікації, якій в сучасному світі в епоху глобалізації відводиться безумовно важлива роль.

Бібліографія

1. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / Гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.
2. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие / З. Д. Попова, И. А. Стернин, В. И. Карасик, А. А. Кретов. Кемерово, 2005. 220 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание .М. : Рус. словари, 1996. 412 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. К. : Логос, 2004. 284 с.
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : уч. пособие. М. : ТетраСистемс, 2004. 256 с.
6. British National Corpus (BNC). URL: http://corpus.byu.edu/
7. Largest Idioms Dictionary. URL: https://www.theidioms.com
8. Longman Dictionary of English Language and Culture. Longman, 1998. 1567 p.

9. The new shorter Oxford English dictionary: in 2 vols. / ed. by L. Brown. Oxford: Oxford University Press, 1993. Vol. 1-2.
10. Wordsmyth Dictionary. URL: https://www.wordsmyth.net/

УДК 821.161.

М. Ю. ЛЕРМОНТОВ И ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТИПОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ВОСТОЧНОГО И ЗАПАДНОГО МЫШЛЕНИЯ (ДИАЛОГ КУЛЬТУР)

Шепель Ю. А., акад. НАН ВО України, д. філол. н., професор
Щербина М. Л., к. філол.. н., доцент
(Днипровский национальный университет имени Олеся Гончара,
Днипровский государственный технический университет)

Обзор и постановка проблемы. Меняющаяся действительность XXI века ставит перед наукой, в том числе перед литературоведением и текстологией, вопрос о национальной самобытности культуры как таковой.

Процесс национальной идентификации в современном обществе сопровождается «взрывом» этнического чувства, стремлением обнаружить и консервировать особенности своей культуры. Однако крайности национального самоопределения в условиях межкультурных взаимоотношений создают не только ложные стереотипы, но и ситуацию враждебности. Западничество, проповедуемое со времен Петра Яковлевича Чаадаева, в своей основе имеет национальное самоотрицание и, как следствие, предполагает насильственное включение в западный культурно-цивилизационный процесс. Уже во времена автора «Философических писем» для русской общественно-политической мысли была очевидной ограниченность подобных недальновидных теорий и утопичность экспериментов европеизации России при превращении ее в «Восточную Европу». Русской литературой периодически предпринимались попытки определиться с рамками русского этноса, постичь «загадочную русскую душу».

В 20-30-е гг. XIX века они напрямую были связаны с той общенациональной разочарованностью (переживаемой весьма болезненно), которая сменила в декабре 1825 года победный энтузиазм и оптимизм. Сложный период национального чувства постдекабристской России стал временем мучительных поисков для литературы, оказавшейся открытой для инокультурных влияний. Дар к «переимчивости» (Н. Карамзин) так или иначе отразился в творчестве большинства поэтов и писателей XIX века.

Литературным взаимодействием и сопоставлением различных художественных форм обусловливается стремление сравнительного литературоведения к проведению дискуссий о типологических особенностях восточного и западного мышления. В результате слияния двух цивилизованных колоссов (Европы и Азии) можно проследить сближение русской и национальной литератур в творчестве Лермонтова, который в своих произведениях создает емкую концепцию русской цивилизации, захватывающей как западные, так и восточные культурные пласты. По словам Сергея Аркадьевича Андреевского, родиной М Ю. Лермонтова является небо, равно простирающееся на запад и на восток. В связи с этим приобретают ***актуальность проблемы***, связанные с соотношением западного и восточного начал в творчестве Лермонтова, которые с учетом авторской поэтической индивидуальности отталкиваются от культурного синкретизма. По этим причинам *возникает необходимость определения истоков двойственной природы воззрений поэта, а также его отношения к западному и восточному типу культур.* Подобные сравнения важны еще и потому, что они позволяют установить общие закономерности литературного развития в его общественной обусловленности и определить национальную специфику литератур, являющихся предметом сравнения.

Посмотрим, как можно кратко рассмотреть наследие Лермонтова в двух ракурсах: **европейском и азиатском.**

Изложение основного материала. С точки зрения европейских особенностей при этом следует остановиться на обзоре идей романтизма, декабризма и политического прогресса.

Азиатские особенности заключаются в этнографизме, сложности национальной психологии, восточной поэтике произведений поэта.

Исходя из многоаспектности наследия Лермонтова, следует отметить философские идеи декабристов, славянофилов, западноевропейского романтизма. «*Нельзя сказать, что Лермонтов весь, целиком, так сказать, вышел из декабризма*», как полагают некоторые критики, уже в середине XX века, например, *Влади́мир Афана́сьевич* Архипов. Лермонтов, подобно губке, впитывал в себя все школы и направления, обогащался их идеями, оставаясь в понимании духовного самосознания всякий раз самим собой, «с русскою душой».

По мнению некоторых учёных, Лермонтов ощущал себя «человеком-космосом», соединяющимся с огромным мирозданием многочисленными поэтическими нитями. Неспроста Дмитрий Сергеевич Мережковский характеризовал гений Лермонтова как «*поэта сверхчеловечества*», явившегося откуда-то из другой цивилизации.

Так ли это?

Не оставляя без внимания подобных заявлений символистов конца Х1Х-начала XX века, можно утверждать, что Лермонтов по природе своей — удивительный человек, обладающий неимоверной силой интуиции и воли.

Мощь слова, как и мышление, таковы, что имеют свою энергетику, хранящую информацию и распространяющую её в атмосфере (космосе). Создатель «Демона» чувствовал такую отдачу и пытался достигнуть в своих редакциях поэмы ощутимой словесной энергетики. Человек и окружающий мир состоят из одинаковых элементов. Неосознанное понимание единства

«макрокосма» и «микрокосма» дают повод человеку воздействовать на мир. Наделённый Божьим даром, чувствуя связь с космосом, Лермонтов проделывал огромную работу. Отсюда берётся мысль о бессмертии души. О выработанной им модели следует говорить как о специфическом способе мышления (гносеология, онтология, логика, праксиология).

М. Ю. Лермонтов внёс значительный вклад в развитие национально-патриотической мысли. Идея патриотизма понималась им не только как любовь к Родине, к «отеческим гробам», но и как некое мессианство, уверенность в том, что Отечество имеет особую историческую судьбу. Гражданином-патриотом Лермонтов был не только в художественных произведениях («Смерть поэта», 1837), но и в жизни. Не будь таковым, он не решился бы смело и открыто заявить о своём отношении к убийству Пушкина. «*Если начнётся война, клянусь вам богом, что всегда буду впереди*», - писал Лермонтов Марии Александровне Лопухиной (IV, 382). Не бросал он слов на ветер, не прятался от чеченских пуль на Кавказе, неоднократно доказывая свою преданность Отечеству, дважды за боевые заслуги представлялся к наградам.

Цель статьи. В процессе международных литературных взаимодействий в Европе, когда начинали складываться национальные государства и культуры, наметилась последовательность культурных влияний, распространившихся на территории России. Поэтому изучение глубоких и многообразных связей русской культуры с национальными культурами других стран представляет один из аспектов выяснения мирового значения русской культуры.

Проблема «писатель и нация» приобретает особо актуальное значение. Входящее в эту категорию **понятие ментальности,** вобравшее в себя самое существенное в историческом развитии, как отдельного человека, так и всей нации, способствует уяснению того существенного,

которое определяет талант представителя того или иного народа.

Творчество М.Ю. Лермонтова до сих пор представляет немало загадок для исследователей. Традиционный подход к изучению его текстов даёт положительные результаты только в совокупности с новыми достижениями в литературоведении, философии, истории, политологии, социологии, культурологии. Не выявлены в должной мере родовые, жанровые (песнь, баллада, элегии, повесть, эссе, послания, экспромты.) и стилевые изобразительно-выразительные средства его художественных произведений, хотя в этом виде исследования имеются определённые достижения.

Большой интерес в этой связи представляет проблема взаимодействия русского литературного романтизма начала XIX века с тогдашними национальными культурами народов Российской империи.

В работах многих исследователей отчасти поднималась эта проблема. Но преимущественно анализ касался теоретических проблем литературы, указывались разнообразные формы и типы литературного взаимодействия. В литературоведении стали зарождаться попытки определения авторских позиций по отношению к спорам о судьбах России.

С другой стороны, проблема «писатель и нация» имеет актуальное значение. еще и потому, что входящее в эту категорию понятие ментальности, вобравшее в себя самое существенное в историческом развитии, как отдельного человека, так и всей нации, способствует уяснению того существенного, которое определяет талант представителя того или иного народа.

Творчество М. Ю. Лермонтова до сих пор представляет немало загадок для исследователей. Традиционный подход к изучению его текстов даёт положительные результаты только в совокупности с новыми достижениями в литературоведении, философии,

истории, политологии, социологии, культурологии. Не выявлены в должной мере родовые, жанровые (песнь, баллада, элегии, повесть, эссе, послания, экспромты.) и стилевые изобразительно-выразительные средства его художественных произведений, хотя в этом виде исследования имеются определённые достижения.

Попытка самоопределения заключена в высказывании Лермонтова: «*У России нет прошедшего: она вся в настоящем и будущем*». В противовес попыткам нивелировать национальную самобытность Лермонтов выдвигает **образ России-Севера**, включающий высокие «демонические» начала («*ни тьма, ни свет*») и потому пребывающий в беспокойном состоянии поиска. Эта «странная» Россия поэта еще не была ориентирована на специальное исследование в литературоведении.

Несмотря на многочисленные попытки проследить лермонтовский ориентализм, и **тема Кавказа** в творчестве поэта на сегодняшний день далеко не исчерпана. Лермонтов не только пытается передать национальный колорит, он увлекается культурой Кавказа, вникает в быт и особенности национальной психологии. Литература романтизма находила на Кавказе совершенство первоприроды, начало начал, *а значит, Кавказ способствовал приближению к истине.* На Кавказе русский человек открывал вновь себя и свое Отечество, которое с высоты гор можно было охватить единым взглядом, целостно и непредвзято.

Соприкасаясь с чужой культурой, в сопоставлении с ней русская литература, ее авторы отчетливо видели себя. В борьбе горских народов за свое национальное существование отражался сходный с русским порыв к свободе, национальному самоопределению. Между тем, отмечая влияние западной литературы на формирование творческой манеры поэта, в частности, на лермонтовский «байронизм», литературоведение часто упускает факт восточной поэтики.

Любовь Лермонтова к России неразрывно связана с глубоким *чувством к Кавказу.* Национальный акцент в сюжетах не мешает поэту изображать параллельно с кавказской действительностью российскую современность, ее тревоги и заботы. Дар «отзывчивости» не превращает поэта в ориентального автора, но позволяет наметить новые принципы изображения Кавказа, основанные на знании реального края и его народов. **Постановка вопроса о евразийском культурном диалоге** в творчестве Лермонтова, таким образом, открывает новые возможности в лермонтоведении, позволяя переосмыслить ряд проблем, традиционно связанных как с западной (воля, идея сильной личности, свобода, рационализм), так и с восточной (предопределенность, судьба, смирение) цивилизациями.

Степень изученности этой темы не адекватна художественному феномену Лермонтова, так как, несмотря на большое количество научных работ по творчеству писателя. **Проблема русского менталитета** в евразийском диалоге культур рассмотрена недостаточно глубоко.

Понятие «евразийство» является не столь древним. Доктрина евразийства обозначена в трудах поздних славянофилов: Никола́я Я́ковлевича Данилевского, Константи́на Никола́евича Леонтьева, Никола́я Никола́евича Страхова.

Имеющаяся критическая литература по Лермонтову, ограниченная рамками традиционного литературоведения и литературоведческими стереотипами, занимается преимущественно изучением извлеченного из авторского контекста европейско-романтического элемента, частично -фольклорными источниками кавказского цикла, таким образом, игнорируя синтетический характер мировоззрения поэта.

Драматизм и сложность современной Лермонтову эпохи вызвали в России и на Кавказе духовно-

нравственную и мировоззренческую эволюцию, повлиявшую на художественное сознание писателей и поэтов. Творчество поэта в своей целостности характеризуется мятежным противопоставлением обществу господ и рабов утверждающей себя личности, которая пытается найти освобождение от общества попытками уединения с богом, с душой, с природой. Осознавая несостоятельность этих попыток, признавая их безвыходность, поэт воспринимает мир несколько пессимистически. Наследие Михаила Юрьевича, — его проза и поэзия, — таит в себе какую-то раздвоенность. С одной стороны, его герои — это личности, которые хотят жить полной жизнью, верят в добро, любовь, несут в себе надежды на лучшее. С другой, — они ищут покоя, видят и воспринимают зло, что ведет к огрублению их характеров. Они постоянные мятежники.

Философией жизни справедливо называют роман «***Герой нашего времени***». По характеру отдельной души можно с достаточной полнотой судить о состоянии общества в определённый промежуток времени.

Рассматривая многочисленные статьи и книги, посвящённые этому роману, невольно приходишь к выводу о *разнообразии мнений* по поводу «Героя нашего времени». Всё это говорит о сложных вопросах, поставленных в книге.

- Загадочной остается фигура Печорина в романе. Не всё из его жизни даёт писатель, а только самое существенное, когда он непосредственно совершает поступки и рассуждает. Что же касается прошлого и будущего, то они нам неизвестны, и об этом только можно догадываться, исходя из логики воссоздаваемых событий.
- Впрочем, это касается и других героев, встречающихся на страницах «Героя нашего времени». Жизненные пути их не пересекаются в романе, кроме самого автора и Максима Максимыча. Читатель не знает ничего о предыстории героев. Для Лермонтова такой

показ не обязателен, его волнует только судьба главного героя, изображаемого с разных точек зрения.

- Что же, в конечном счете, стало с княжной Мери, контрабандистами, Вернером, — не так уж и важно. Известно только о тех, кто закончил свой жизненный путь.

Казалось бы, это мелочь, но она даёт повод сосредоточиться на главном герое, заключающем в себе черты нового поколения.

По художественному мастерству и психологическим мотивировкам Печорин стал знаковой фигурой не только для своего времени — 30-х годов XIX века, но вошел в число героев мировой литературы.

Крах декабристского восстания разрушил иллюзию благополучной европеизации России, превращения ее в цивилизацию на западный манер. Россия вновь сталкивается с необходимостью преодолеть отчаянье русской судьбы, связанное с ее геополитическим положением. Две крайние точки — Польша и Кавказ — привлекают внимание не только историков, политологов и философов. Осмысление русского исторического и географического состояния и, как следствие, разгадка особого положения русской цивилизации становится целью литературы.

Авторская концепция мировоззрения Лермонтова складывается под влиянием историко-политических обстоятельств. Светская культура XVIII-XIX веков развивалась под знаком космополитизма, но при этом иностранный опыт, полученный в результате проведения так называемой «европейской» политики, адаптировался в соответствии с местными особенностями. Силовой и ускоренный метод европеизации России оставил мало времени и возможностей для взаимного прорастания новаций и традиций.

М. Ю. Лермонтов много усвоил из декабристской литературы, в частности, идеи героической личности, героического поведения.

Опираясь на теорию культурного обмена, разработанную русскими романтиками, поэт в раннем творчестве часто обращается к чужим литературным опытам. В стихотворениях Лермонтова можно найти строчки, заимствованные у Пушкина, Байрона, Шиллера, Жуковского, Полежаева, Марлинского и других поэтов. Литература романтизма была открыта для заимствований и активно расширяла географический диапазон в поисках новых форм и содержания, становясь как бы основой межнационального культурного общения в России. Европейские и русские романтики развивали концепцию разумного человека и постигали в народной культуре естественные человеческие возможности. В 1816-1817 годах понятие «национальное своеобразие» в русском романтизме означало воспроизведение нравов и обычаев, воссоздание национального облика, изображение природы. Опираясь на достижения литературоведения, автор диссертации показывает, как в лермонтовское время углубляются романтические начала.

Одной из самых удачных попыток коснуться проблемы Востока и Запада была «*Песня про царя Ивана Васильевича, молодого опричника и удалого купца Калашникова*». В сюжете «Песни» показаны героические характеры, имеющие разные типологические основы. *Конфликт произведения сталкивает два национально-культурных типа.* В основу антитезы характеров Кирибеевича и Калашникова положено противопоставление неукротимой и не признающей никаких преград воли одного и фаталистической веры в судьбу другого. Однако в «Песне» антитеза Восток — Запад не получает четкого оформления.

Типология культур у Лермонтова, по нашему мнению, имела еще и возрастной признак.

Периоду молодости, который отмечен силой и деятельностью, противостоит период старости и дряхлости Запада и Востока.

Впервые о дряхлении Запада поэт сказал в стихотворении «*Умирающий гладиатор*», приводя возрастную характеристику Запада: *«старость», «кончина», «груз сомнений»*.

Гордой индивидуальности гения противостоит пошлость Запада, растоптавшего ценности своего великого исторического прошлого. Запад сделал то, что исключалось культурой Востока.

Для русских романтиков азиатский мир олицетворял ранние стадии развития государства, подчеркивая многообразие исторических путей развития общества.

Восток также переживает период одряхления. Это состояние поэт обозначил в *стихотворении «Спор»* словом «сон», что придает Востоку не разрушающий оттенок, а философский.

Русская цивилизация, по мнению поэта, противостоит великим, но дряхлым цивилизациям Востока и Запада своей юностью. С юностью культурного типа Лермонтов связывает его гибкость, способность к воспроизведению чужого сознания и пониманию чужих обычаев. Общий результат европеизации России — усвоение молодой цивилизацией пороков дряхлеющей культуры, передававшихся ей вместе с вековыми достоинствами Запада.

Типологический культурный треугольник (Россия — Запад Восток) был для Лермонтова специфичен, вовлекая поэта в политические проблемы Польши и Кавказа. Традиционное для русской литературы соединение польской и кавказской тем наблюдается в ранней поэме «*Литвинка*». Конфликты Запада и Востока проявляются в психологии главных героев. Первый конфликт носит в большей мере черты западные (безграничная страсть Арсения к пленной литвинке); второй конфликт — восточный (мотив гражданский, так как литвинка Клара выступает защитницей Литвы, а Арсений становится ее врагом).

Таким образом, творчество Лермонтова позволяет определить позицию поэта по проблеме русской ментальности. Заняв положение, равно отдаленное от Запада и Востока, Россия синтезирует черты, присущие обеим культурам. В то же время она намечает перспективы нового исторического существования. Юность русской культуры позволяет ей успешно усваивать опыт «дряхлеющих» культур Запада и Востока, поэтому подражательность не недостаток, а закономерность.

Романтизм с его учением о нации как личности и представлением об оригинальности отдельного человека или национального сознания как высшей ценности подготовил почву для типологии национальных культур. Появляется теория «местного колорита», которая говорит об изменении сущности человека в процессе познания природы. Народное творчество и искусство стали важными источниками познания психологии народов России. В этом плане автор отмечает особую ценность новейших исследований, в которых своеобразие России рассматривается в связи с ее многонациональностью. В культурной жизни страны появляется, получая популярность, «восточный вопрос». Интерес поэта к восточной теме был тесно связан не только с обстоятельствами биографии поэта, но и с общей ориентацией европейского романтизма, местом «восточного вопроса» в жизни России 30-40-х гг.

Сопоставляя Восток и Запад, Лермонтов стремится выявить сущность русской культуры, представляющейся ему пока только начинающей свое вступление на мировую историческую арену. Поэт пытается оценить сложный образ русского европейца, человека петровской эпохи. «Русский европеец» способен к восприятию чужой культуры, психологии, равно противостоит культурам Запада и Востока и одновременно тесно с ними взаимосвязан. Образ «русского европейца» — «полуевропейца» создается поэтом в стихотворении

«Портреты». Герой «холодного ума» и романтический одиночка — по западному типу, остается по-восточному «природы сыном», «посреди степей».

В истории русской литературы кавказская, восточная тематика давно приобрела характер литературной традиции. Обращение к политически связанному с Россией Кавказу было неизбежным в условиях постоянного взаимодействия. Учитывая то, что как поэт Лермонтов формировался на традициях Пушкина и западноевропейской поэзии, он не мог пройти мимо романтической природы Кавказа. Любовь поэта к России («странная любовь») неразрывно связана с глубоким чувством к Кавказу. Национальный акцент в сюжетах не мешает Лермонтову изображать параллельно с кавказской действительностью российскую современность, ее тревоги и заботы. Дар «отзывчивости», таким образом, не превращает поэта в автора ориентального, но позволяет наметить новые принципы изображения Кавказа, основанные на знании реального края и его народов.

Анализируя свое отношение к России, Лермонтов в стихотворении «Родина» попытался выразить необъяснимое чувство к «загадочному» Отечеству, которое «умом не понять» (Тютчев). «Странной любви» поэта сопротивляется «рассудок», основа европейского мироощущения, который не может принять эту русскую двуликость, включающую и европейские достижения и азиатские начала. Однако это чувство заложено как предопределенность. Такой разрыв между чувством и разумом отмечается в стихотворениях «Валерик», «Завещание», «Прощай, немытая Россия». Поэт по-европейски критически оценивает русскую действительную безнадежность, но сверх сознания он неосознанно, фатально ставит чувство. Герои этих произведений пытаются постичь смысл русского прошлого и настоящего, уяснить философию русского миропонимания. Их объединяют неприятие современной

им эпохи, общий пессимизм. Осознание собственного страдания заставляет героев сопротивляться злу, но подсознательно они ощущают предопределенность страдания. В итоге социальным чувством поколения становятся разочарование, безверие, ирония, сомнение. Ощущение культурно-исторического «отчаянья» воспроизводится в стихотворении «Дума». В основе произведения лежит категория «время» — «наше поколение» — являющееся единицей западной цивилизации, смысл которой есть развитие. Безграничное русское пространство поглотило (по-видимому, это тоже фатально) европейское время, что стало причиной преждевременного старения поколения «русских европейцев». Не достигнув Европы, они в то же время не смогли вернуться на Русь, отягощенные пороками чужой цивилизации.

В зрелом творчестве Лермонтова обнаруживается стремление не противопоставлять, разделять, а сопоставлять, соединять полярности. Срединное состояние, как положительная альтернатива к разобщенному миру, предопределяет одиночество России. Тема одиночества, как удел пророков, намечается в стихотворении «Выхожу один я на дорогу». Образ героя здесь включается в рамки авторского понимания Востока, дремлющего, но не одряхлевшего, философски созерцательного («слух млея», «вечно зеленея»). Образы пустыни и пророка-поэта вызывают в сознании третий образ — Христос в пустыне. Несмотря на общий пессимистический тон, стихотворение предполагает культурно-историческую перспективность русской цивилизации. В своем творчестве Лермонтов подчеркивает, что вера в рок, романтический волюнтаризм не исключают личной храбрости. Западная храбрость строится на весьма развитом чувстве личности, восточная — на приверженности человека традициям. На этой почве происходит спор между представителем восточного мировоззрения — Вуличем и носителем

западного критического мышления — Печориным. Здесь же раскрывается противоречивость главного героя, совместившего в себе несовместимые культурные модели. Тем самым автор возвращается к мысли коренной русской способности — «переимчивости». Эта главная предопределенность русской нации — совмещать, перенимать, — происходит от свободной открытости русской духовности. «Кавказец» Максим Максимыч наделен этой способностью естественно, свободно синтезировать различные культурно-исторические общности, способностью перенимать не разумно, но исходя из опыта многовекового межнационального общения достойные качества, лучшие черты народов, среди которых «случается жить».

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Таким образом, главными особенностями лермонтовского героя будут психологическая раздвоенность и чувство одиночества, вызванные общественно-политическими изменениями и личным восприятием. Поэт стремился через сопоставление Востока и Запада выявить сущность русской культуры. Опираясь на достижения других народов, Лермонтов пытался найти идеальную Отчизну, которая не отделяет культуры разных народов, а формирует новую культурно-цивилизационную общность.

Анализ творчества поэта позволяет определить его позицию по проблеме русской ментальности.

ІМ'Я, СИМВОЛ, ТЕКСТ У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ. СЕМІОТИКА ДИСКУРСУ У КУЛЬТУРІ

==========

УДК 811'111.42.

ФОРСОВАНА КОМПРЕСІЯ У ЖАНРАХ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Панченко О. І., д. філол. н., професор
Днипровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина;
e-mail: epanchenko2017@gmail.com, mob.: +3 8067-9746277; ORCID ID
https://orcid.org/0000-0003-2217-5613; JOURNAL ID:3498

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. У статті в загальному вигляді ставиться проблема побудови інформативно насиченого науково-технічного тексту. Мовна еволюція взагалі визначається постійним протиріччям між притаманною людині потребою спілкування та вираження думки і її прагненням звести до мінімуму свою фізичну діяльність. Мовна поведінка регулюється так званим "принципом найменшого зусилля", який А. Мартіне називав принципом економії. Тому опис засобів досягнення цієї економії є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В наш час питанню економії мовленнєвих зусиль надається посилена увага. Багато вчених визнають той факт, що людська мова та мовлення пов'язані з фактором підсвідомої економії зусиль, що дія закону економії являється незаперечним, постійно діючим в мові фактором. Принципи мовної економії розглядали Ш. Баллі, У. Дайвер, А. Мартіне, О. Есперсен, Р. А. Будагов, Н. І. Пащенко та ін. Але бурхливий розвиток наукового

стилю потребує осучаснення можливостей досягнення у ньому мовної економії.

Формування мети статті. Метою статті є опис способів досягнення підвищеної, або форсованої компресії у сучасному англомовному науковому текс ті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стислі тексти, необхідність функціонування яких викликана прагненням до економії матеріальних і розумових зусиль та забезпечення оптимальної комунікації в науковій сфері, базуються на основі явища компресії. Це лінгвістичне явище, що полягає у застосуванні більш коротких мовних форм зі збереженням змісту тексту, знаходить свою реалізацію на всіх рівнях мови та досягається різними засобами. Стислі тексти, які виникають в результаті реалізації мовної компресії в науковій прозі, представляють собою особливе лінгвістичне явище і мають ряд інтегруючих та диференційних ознак. Спільні ознаки стислих наукових текстів, такі як підвищена інформаційна насиченість і обмежений обсяг, виділяють ці тексти в самостійну лінгвістичну одиницю і забезпечують їм окрему сферу функціонування у складі сучасного наукового дискурсу – обслуговування процесів інтенсивної реалізації інформації. Диференційні ознаки стислих наукових текстів, які обумовлені особливостями прояву в них компресії, дають підстави для виділення окремих жанрів стислого тексту наукового дискурсу. Враховуючи особливості побудови та вживання, ми виділили наступні жанри: реферат, анотація, конспект, дефініція, інструкція, тощо. З огляду на інтенсивність стиснення повідомлення та дотримання при цьому норм літературної мови, всі виділені жанри можливо поділити на помірно та підвищено стислі з урахуванням відповідності прийомів реалізації компресії нормам літературної мовиІ хоча жанри з форсованою компресією нечисленні, а тексти, що належать до цих жанрів, будуються в основному у

відповідності з існуючими нормами, порушення цих норм, викликане прагненням до максимально можливої в певних умовах економії, представляє особливий інтерес.

До підвищено стислих жанри сучасного наукового дискурсу ми уналежнюємо конспект, дефініцію та словникову статтю. Суб'єктивна природа процесу обробки інформації, притаманна конспекту, створює безмежний простір для реалізації явища компресії на всіх рівнях мови. В той же час, надмірна економія засобів вираження нерідко призводить до втрати необхідних елементів висловлювання, в результаті чого зміст стає незрозумілим і стислий таким чином текст втрачає свою комунікативну роль.

У випадку дефініції та словникової статті форсована компресія, спричинена вимогою економії простору друкованого видання, досягається за рахунок введення типових скорочень та спрощених конструкцій, які, часто повторюючись, стають зрозумілими читачу і не потребують пояснення.

Найбільш помітні відмінності підвищено стислого тексту у порівнянні з помірно стислим на графемному рівні мови проявляються у кількості та природі буквених скорочень, що застосовуються при компресії висловлювання. Буквені скорочення, які можна зустріти в підвищено стислих текстах, представляють собою дуже розмаїту картину з точки зору їх побудови. В залежності від способу скорочення та компонування частин можна виділити такі окремі різновиди, в яких:

1) в слові залишають лише першу букву – *D (definition), f (feminine), C (countable noun), c. (Latin circa – about), I (intransitive verb), n (noun), v (versus);*

2) слово передається кількома першими буквами – *App (appendix), abbr (abbreviation), acc (accusative), AGR (agriculture), BRIT (British English), decl (declines), fig (figurative);*

3) в слові залишають кілька букв, розташованих не поруч, - *sb (somebody), sth (something), prp (preposition), cpd (compound), nt (neuter), o.s. (oneself);*

4) складні слова представляють першими буквами їх частин, що пишуться через "/ " – *B/P (backplane), I/F (interface), I/P (input), k/b (keyboard), l/o (layout), s/w (software);*

5) словосполучення може передаватись першими буквами його складових слів – *def art (definite article), aux vb (auxiliary verb), npl (plural noun), pp (past participle), sg (singular);*

6) словосполучення може мати вигляд поєднання перших букв його складових слів, написаних через "/ " – *c/o (care of), A/D (analog-to-digital), C/S (client-server), i/o (input-output), b/s (bit per second), D/S (data set), N/C (numerical control), S/C (short circuit), E/Z (equal zero), S/P (seria-parallel), R/T (receive-transmit), V/V (Verification-Validation), R/W (read-write).*

Окрім названих вище графічних засобів форсованої компресії тексту, спостерігається також значне використання різноманітних символів з цією метою. І хоча їх вигляд та застосування варіюють в різних виданнях, усі вони виконують зазвичай спільну функцію – умовно позначають певне поняття або відносини, що часто зустрічаються в тексті, з метою уникнення їх вираження словами, що забезпечує значну економію зусиль. Дуже вдало демонструють цей принцип наступні приклади зі словника: * - *an item with its own entry,* = - *synonym,* ≠ - *antonym,* > - *derivative(s),* → - *see entry at,* ↔ - *the object can come before or after the particle, ! – common mistake.*

Що стосується граматичної характеристики підвищено стислого наукового тексту, то можна сказати, що кількість граматичних конструкцій та зворотів зростає з підвищенням складності тексту. В найбільш інтенсивно згорнутих текстах відмічаються різні види інфінітивних зворотів, найбільше поширення серед яких має називний

з інфінітивом; а також різні види дієприкметникових зворотів, особливо означальний та обставинний, які замінюють відповідні підрядні речення. Нерідко такі звороти зазнають впливу еліпсу, що сприяє ще більшій економії, а часто викликає переосмислення традиційних структур. Так, в результаті втрати дієслова-зв'язки в іменному інфінітивному звороті він набуває форми граматичного омоніму конструкції Participle II + інфінітив, яка зазвичай виконує функцію означення, але зберігає своє значення. Наведемо приклад: *Movements and habits said to resemble Calandra; Known to attack sickly or injured stock and even donkey; Observed to raise crown feathers while pressing beak down on breast.*

З іншого боку можна зазначити переосмислення структури підмет + Participle I та II, яка не виконує функції означення, а сприймається як присудок активного та пасивного стану відповідно, як то: *Sporangia formed in tetraspores; Young fed by both parents; Sporangium inducing a rudimentary outgrowth of the host wall.*

Серед інших засобів широкого застосування набув абсолютний зворот Participle I або II з прийменником with або без нього. Наприклад: *Has fast "sexual chase" characteristic of many, or most, Passerines, only notable feature being abnormal strength and speed of the flight in comparison with the usual weak, wavering action. Also a slow "butterfly" display-flight of similar type to Blue Tit, etc., with flight-feathers well spread and wings beaten rather slowly, tail sometimes being partially fanned.*

У підвищено стислих текстах значно зростає функціональне значення заголовків та підзаголовків, які виконують роль організаційного початку для подальшого викладу або слугують опорою для неповних речень, особливо без підмета. Так, у детальному описі зазвичай спочатку дається заголовок, наприклад, назва великої систематичної групи та її загальна характеристика, а потім підзаголовки, що позначають назви менших систематичних одиниць. Розглянемо приклад:

Family II Azotobacteraceae Pribram1933, 5

Cells large, predominantly bluntly rodshaped to oval, but changes dramatically in morphology with time or changes in growth conditions. Cells often in pairs.

В конспектах дуже часто в такій формі представляють складові елементи чи характерні ознаки будь-чого:

Ways of conv. non-equiv. lexis

Approx. t. (consists in find. the approx. close in mean. lex. units in the TL that corresp. to the SL realia); funct. tr.; description, explanat. tr.; context. tr. (cont. helps to restrict the choice of mean. of polysem. words); loan tr. (words and expres. formed from the mater. exist. in the TL but accord. to the patterns taken from the SL); transcript. and translit.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку.Отже, наведені приклади доводять, що підвищено стислі наукові тексти вирізняються інтенсивним застосуванням різних засобів досягнення компресії на графемному та синтаксичному рівнях. Найбільш помітний формальний вираз компресія знаходить на графемному, лексичному та синтаксичному рівнях мови. Що стосується першого, то тут основна роль належить буквеним скороченням та розділовим знакам, на другому поширення набувають абревіатури та складні слова, третій представлений простими реченнями і різними видами еліпсису. При цьому тексти підвищено стислих жанрів демонструють ненормативні скорочення та еліпсис, які підпорядковані принципу суб'єктивності відбору засобів побудови таких текстів. Отримані висновки в цілому задовольняють поставлену мету і обґрунтовують виділення об'єкта дослідження в якості окремої лінгвістичної одиниці.

Бібліографія

Будагов Р. А. Определяет ли принцип экономии развитие и функционирование языка? *Вопросы языкознания.* 1972. № 1. С. 17-36.

Василевский А. П., Эмдина Ю. М. О компрессии речи на разных уровнях. *Уровни языка и их взаимодействие.* М., 1967. С. 37-38.

Вакарюк Л. Компрессия смысла в коммуникативном аспекте. *Studia methodologica*: Альманах. Тернопіль, 1997. Вип. 3. С. 70-74.

Гинзбург Е. Л., Пестова В. А., Степанов В. Г. Операции сжатия как средства форсированной реконструкции текста. *Теория речевой деятельности*. М., 1968. С. 101-104.

Калашник Н. Г., Гетьман Н. О. Компресія тексту. Алгоритм реферату і анотації. Основи перекладацького реферування. *Теорія та практика перекладу: Навчальний посібник*. Запоріжжя, 2004. С. 103-105.

Horn L. Economy and Redundancy in Dualistic Model of Natural Language [Электронный ресурс]. — Режим доступа : // http://www.yale.edu/lunguist/faculty/RTF_version_of_SKY_paper.rtf. (Дата обращения 15.09.2019)

УДК 811.111

COMMUNICATIVE INTENTIONS, STRATEGIES AND TACTICS

Suima I. P.

Candidate of Science (Philology), associate professor

Oles Honchar Dnipro National University

E-MAIL: SUIMA-IRINA@MAIL.RU, MOB.: +3 8097-150-46-87; ORSID ID HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-2209-8614; JOURNAL ID:3498

The whole variety of discourses as episodes of verbal communication is most obviously divided into monologues and dialogues. The difference between them is determined by the presence or absence of the addressee and his immediate response. Traditionally, dialogue and monologue are interpreted as opposites, but a closer look between the first and second reveals a number of similarities.

For example, according to Wanderlei, the main difference lies in the method of creation (the process of construction). In a situation of dialogical interaction, the interlocutor is not only physically present, but also becomes a speaker after a change of communicative roles, and in the monologue there is a tendency to create a “non– speaking” interlocutor, even if he is actually present. It is by virtue of the conventions of using the language that speech interaction takes the form of either a monologue or dialogue [12, c. 147].

M. M. Bakhtin generally denied the existence of a monologue, since any statement, in his opinion, is like a replica of the "macro–dialogue", which is the process of human being. He refers to dialogs not only direct verbal communication of people face to face, but any verbal communication, whatever type it may be [2, c. 239]. The dialogue of this philosopher turns into the principle of the inner life of consciousness, the ontology of individual being. To enter into dialogue means to say one's word and thereby enter into a certain relationship with everything that has already been said, to become involved in this "world stipulated by other people's words". No monologue (in the usual sense) can turn into a dialogue, because sooner or later an inevitable answer will follow, heard and actively understood will find a response in subsequent speeches or behavior [2, c. 260].

Such an interpretation of the dialogue is a broad understanding of this phenomenon – as "destiny for someone, even if not in the nearest, but in the most distant use" [10, c. 115]. Thus, both dialogical and monological discourses turn out to be equally addressed and calculated on perception.

Many scholars recognize the dialogue as primary and more natural in nature – Socrates also called the dialogue "a true, lively and animated speech of a knowledgeable person". This is proved by the fact that in the process of mastering the mother tongue, the child easily and, as a rule, without outside help acquires communication skills with the interlocutor, that is, he is able to conduct a dialogue, while he has to be purposefully trained in monologic speech.

Dialogue is a very complex formation, but due to a number of factors it turns out to be an even simpler object for analysis than a monologue.

Firstly, in the dialogue, each utterance obviously has an author – the speaker and is addressed to the interlocutor – the listener. Thus, each statement initially has a set of characteristics that help in its interpretation.

Secondly, the replicas of the dialogue are already on a psychological and, therefore, easily observable level oriented towards each other [7, c. 305].

Today, there are a number of definitions of dialogical discourse. In the theory of speech acts, it is interpreted as an ordered change of speech acts [3, c. 18]. Dialogue is one of the forms of speech in which each statement is directly addressed to the interlocutor and is limited by the direct subject of the conversation. V. Dressler defines dialogue as a special type of text that is divided into statements of its participants, and these statements are not independent: these are parts of a larger unity – dialogue [4, c. 130]. In this study, dialogic discourse refers to the verbal interaction of two or more communicants as a dynamic sequence of replicas exchanged between communicants to solve a specific problem.

Dialogical discourse is characterized by the presence of a common communicative intention, which is the global goal of this interaction. Realization of the global goal is achieved thanks to the efforts of the interlocutors, each of which contributes to its achievement: the speaker sets the communicative orientation, the listener plans his speech actions in accordance with this orientation. At an explicit level, dialogical discourse is in a certain way an organized set of replicas belonging to communicants. Factors providing a certain organization of replica moves are the global goal and the presence of a global theme that reflects the subject of speech activity. A global goal and theme connect the communicative moves of the communicants in sequence to implement a specific strategy.

Dialogue discourse is a complex and multifaceted phenomenon. One of the pressing problems of modern works devoted to the study of this phenomenon is the problem of approaches to typologizing dialogical discourses. Each of the communicants in the course of dialogue interaction seeks to realize their communicative intention most fully through the chosen strategy and the tactics implementing this strategy.

Intention is the intention of the individual, realized through the commission of a certain speech action. Intention itself pertains to the spiritual part of the spiritual and material structure of a person and begins with spiritual premises – conscious needs, needs, desires and interests. Awareness of these prerequisites induces a person to a certain activity. Intention is the initial stage in which the individual passes from passive awareness to the active part of purposeful activity, this is the plan of actions aimed at realizing a goal that would satisfy the initial impulse, namely need, need, interest, desire [6, c. 403]. The need– motivating aspect of human activity is the psychological basis for the formation of intention: it is determined by the orientation of a person's practical activity, in particular, to formulate and express his thoughts, to enter into social contact with other people in order to transmit and receive information, as well as for regulation of the behavior of the addressee by influencing his emotional– volitional or intellectual sphere of the psyche [1, c. 120].

Speech intention is a specific purpose for which the speaker performs a speech action addressed to the listener in a certain communication situation, this is the speaker's intention, embodied through speech (utterances). Since the structure of the speaker's personality breaks down into just a person in the generally accepted sense and a linguistic or communicative person, they distinguish between human (personal) and speech intentions (intentions) of the subject. In addition, the speaker's speech intent and utterance intent do not necessarily coincide. In principle, the intention of the utterance is the embodiment of the speaker's intention, at least partially. However, the speaker can beat the intent of the statement in order to achieve his undeclared goals, which he intends to achieve in a complex, indirect way. Moreover, the utterance of the utterance turns out to be only the initial link in the implication transitions to the identification of the real intention of the speaker. Some elements of the structure of the utterance (intonation, grammatical and lexical design)

tie the utterances to a certain intention of the speaker, which in any case is explicitly expressed in one way or another in the utterance with a certain measure of certainty [6].

In speech intentions, two levels are distinguished – communicative– informational and communicative– pragmatic, with the subordination of the first to the second. At the first level, the speaker's goals are to communicate or request information, and this finds expression in the forms of communicative types of sentences – narrative and interrogative. Meanwhile, they inform and ask, not only and not so much in order to tell something or find out, for various types of statements is the satisfaction of certain needs, i.e. solving some pragmatic problems. Information and communication intentions of the message and the question form the first, basic level of speech intentions. If necessary, pragmatic intentions, which are the second level of speech intentions, are superimposed on them, and if at the communicative– informational level the speaker's speech intentions are limited by two goals – to inform and ask, then pragmatic intentions are infinitely diverse – these are all the goals achieved by the speaker through the utterance.

Speech intention can be initial and final. To distinguish between them, the term "communication task" is used. The initial intention is defined as the implementation of the language task of communication, i.e. communicative goal, realized within one speech act. The ultimate intention is the realization of the general task of communication, i.e. extra– communicative goal [8, c. 75– 76].

Along with the intention, pragmalinguistics also distinguishes macro– intentions – some global goals of communication. Some researchers distinguish two types of macro– intents, realized in the process of speech interaction: solidarity – focus on rapprochement, harmony and harmony; distance – the focus on distance, conflict.

Expressive macrointentence consists in the need to identify the causes of personality discomfort and to seek support and complicity from a communication partner, as

well as in the need for emotional contact and discharge by objectifying one's conditions. This intention is realized within the framework of dialogical discourses of an affiliated type, suggesting a close distance between communicants and characterized by personality– oriented topics, an expressive type of speech actions and a confidential type of interpersonal modality.

Cognitive need, or heuristic macrointention, the implementation of which occurs through interrogative statements, lies at the heart of the dialogue– interview. In this dialogue, there is a gap in the amount of information from partners.

Regulatory macrointention is formed on the basis of the need for rationing activities. This macrointegration is realized in dialogues of an instrumental type, in the illocutionary composition of which motives of varying degrees of imperative predominate.

Phatic macrointention is determined by the individual's need to identify and distinguish himself as a member of society and reflects the need for social connections and contacts. In the course of the interpretative dialogue caused by this need, the communicants exchange their own interpretations of reality. The interpretative type of dialogical discourse can take the form of a discussion subject to the principle of cooperation or in the form of a dispute– quarrel if it is violated [9, c. 45– 50].

Microintentions are smaller and are realized in specific examples of speech interaction or speech acts. Among them, the following types are distinguished: message, request for information, motivation, contact, emotional assessment, etc. [5, c. 112].

Depending on the micro– and macro– intentions, the speaker develops a cognitive plan for its implementation, i.e. appropriate strategy. Communicative or speech strategies are the paths chosen by the speaker to realize his intentions through speech within the scope of its capabilities, this is the creative implementation of the plan for the speaker to build

his speech behavior in order to achieve the general task of communication in a specific interaction, it is a flexible mechanism that undergoes Communication is a constant adjustment in search of an optimal solution.

Human communication is inherently strategic, since people, as a rule, do not communicate without a goal, and the goal, in turn, is motivated by the speaker's desire to achieve certain results through his speech actions.

A set of speech strategies includes argumentation, motivation, evaluation, expression of emotions, thinking aloud, justification, incitement. The structure of the strategy is influenced by the speaker's value system, his beliefs, as well as social norms and conventions.

Allocate general and auxiliary speech strategies. General strategies are the main and most significant at this stage of interaction in terms of motives and goals, which are directly related to the impact on a specific addressee, his model of the world, value system, behavior.

Supporting strategies serve the purpose of effectively organizing dialogical interaction and optimal impact on the recipient. These include rhetorical strategies – the use of oratory and oratory techniques, and dialogue strategies that monitor the topic, communication initiative and degree of understanding.

By the sign of effectiveness, communication strategies are divided into hard, flexible and soft. Tough strategies are such a communicative speech behavior, when in any communicative situation he consciously violates the norms of communication in order to achieve the goal as soon as possible. Soft, on the contrary, suggest that the communicant is trying to comply with all the norms, rules and conventions of verbal communication as much as possible. Flexible strategies underlie such verbal communication when a person, sensitively reacting to a communicative situation and any changes, uses either soft or hard communicative strategies.

A set of communicative strategies is an important component of the structure of a linguistic personality; they are included in its pragmaticon. Depending on the preferred communicative strategy, one can speak of an authoritarian, liberal, and democratic linguistic personality; the first is characterized by the use of hard communicative strategies, the second by soft ones, and the third by flexible ones.

The implementation of communicative strategies in communication takes place through communicative tactics. Tactics is the flexible use by the speaker of verbal skills to build specific speech moves to achieve a communicative goal and get a reaction to his speech move.

Communicative strategies and tactics are correlated as a cognitive plan of action and its specific language implementation [8]. Moreover, strategies are based on knowledge of the principles and conventions of verbal communication, and tactics depend on the specific conditions of communication and the socio– psychological characteristics of the communicants. By virtue of this, tactics are distinguished by national conditioning.

Cooperative, counteracting and allocative tactics are distinguished. Cooperative tactics can be responsive and proactive; retaliatory tactics, in turn, can be affirming and denying. Opposing tactics are divided into controlling and stimulating.

Allocative tactics are associated with the grading of the illocutionary power of utterance. They operate mainly at the illocutionary level and correlate with linguistic politeness strategies. The use of allocative tactics is associated with the modification of the pragmatic power of speech in the direction of softening or enhancing the communicative intention of the speaker.

For the purposes of this study, cooperative communicative tactics are of particular interest, which determine the actualization of statements expressing consent. Consent in this case acts as the implementation of response confirming tactics.

Communicative strategies and tactics are closely related to the concepts of communicative competence and communicative experience. Communicative competence is a working set of communicative strategies and tactics inherent in an individual or group of individuals. Communicative experience – a set of ideas about successful and unsuccessful communication tactics leading or not leading to implementing appropriate communication strategies.

The interaction of communicative competencies, goals, intentions, strategies, tactics and experience can be defined as follows: using communicative competence, the speaker sets a communicative goal and, following a certain communicative intention, develops a communicative strategy that is converted into a communicative tactic as a set of tasks, replenishing into the ultimate communicative experience of the speaker.

The emphasis in the framework of the speech interaction of intentions, strategies, and tactics once again proves the activity character of speech: like any other type of activity, it is characterized by a motive or goal (communicative intention) and means of achieving this goal (strategies and tactics).

Special attention should be paid to politeness strategies considered by most researchers as a universal principle inherent in any act of successful communication.

The most interesting and popular today is the concept of P. Brown and S. Levinson [11, p. 240]. The starting point in their theory is the idea that communicative strategies that implement it are the universal basis for communicative interaction between people in any language community, and manifestations and tendencies in the use of politeness are subject to sociocultural variation. The basis of their theory was the concept proposed by scientists of the “social or public face” of the communicant, which includes the individual's idea of the image that he has in the eyes of others and which meets his subconscious expectations and assessments. During communication, an individual can

“improve, maintain, destroy” his public face, depending on how his communicative behavior meets the expectations of his communication partners.

The concept of “face” consists of two types of desires: (1) to get approval and arouse sympathy from others, to be accepted and respected by them; (2) to be independent and independent in decision– making, to have freedom of choice in their actions. The first type of desires corresponds to a “positive face”, the second to “negative” (negative face), together they make up the structure of the “social face” of each communicant.

In the process of interaction, the participants carry out communicative actions in relation to each other, taking into account the interests of the interlocutor's social person. Sometimes taking this factor into account presents certain difficulties, since a number of communicative actions initially pose a threat to the social person of the interlocutor, because either restrict his freedom and independence, or do not provide the desired approval and sympathy from others. Such speech acts are called “face– threatening acts”. In order to maintain harmony in communication, the communicant is forced to look for strategies and tactics to achieve their communicative goals that can neutralize the threat of an “exultant act”.

First of all, the speaker decides whether it is possible to commit an “exultant act” in a given situation. If the risk of harming the “social person” of the addressee and causing a conflict is too great, the speaker may refrain from committing a “revelatory act”. If a decision is made to commit an “exultant act”, then the speaker must choose how this will be done. When deciding on the method of committing such an act, he must take into account three points: the need to commit an “exultant act”; the need to convey the content of this act to the communication partner as clearly as possible; the need to support the “social face” of the listener and thereby try to avoid conflict. If the danger of harming the

“social person” of the interlocutor is great, then the speaker is forced to perform a certain compensating action.

Depending on the preservation of which person a particular strategy or tactic is aimed at, one can speak of “positive”, “negative” politeness, and, on the basis of a manifestation, explicit and implicit.

When choosing a strategy for the implementation of politeness in communication, communicants rely on social and contextual parameters of the communication situation, evaluating them from the point of view of accepted in this society ideas about acceptable and unacceptable forms of interaction. The communication situation is assessed on the basis of three independent variables: the social distance between the communicants, the power of one communicator over another, the degree of intervention of the addressee in the personal sphere of the addressee.

The advantage of the concept of P. Brown and S. Levinson is that it brings together the social parameters of the context, human motivation in the process of communication and linguistic structures. In addition, the theory of politeness allowed us to go beyond the narrow understanding of this phenomenon (as a form that serves to express a respectful attitude to the interlocutor), because various aspects of human behavior were considered here. The politeness theory of P. Brown and S. Levinson is universal in nature, which is confirmed by the analysis of the implementation of politeness strategies presented in the paper on the example of three unrelated languages.

The need to relate to politeness strategies in the framework of this study is due to the fact that agreement in some situations of interaction is essentially a manifestation of politeness: the speaker, not wanting to harm the “public person” of the interlocutor, can choose consent for himself as a way to avoid an “exultant act”. You can also say that politeness helps to achieve harmony and mutual understanding of communication partners.

In the framework of the activity approach to the study of speech communication problems, communication is considered as an exchange of speech actions. Speech activity is characterized by the implementation by communicants of communicative intentions with the help of certain strategies and tactics. For agreement, this chain is implemented as follows: the intention to solidify generates a strategy of consent, which is implemented through cooperative response tactics presented in the discourse by expositives or consent regulations. In the framework of the dialogical discourse, the interconnection and coordination of the speech actions of the communicants is especially pronounced (the general type of agreement, in particular, appears at the very beginning of the interaction, being a prerequisite for any communication), as the statements of consent, as a rule, belong to the field of responsive intentionality, appearing in replicas of reactions to speech stimuli of various types.

In the dialogical discourse, the phases of the onset of interaction (establishing contact), target implementation (maintaining contact) and final (opening contact) are distinguished. Interactive blocks containing consent can occur within various phases of dialogical interaction. Since the initial and final phases are etiquette, ritualized, statements of consent, functioning within the framework of these phases can be considered as fatal, i.e. polite and little giving in terms of the development of the chosen topic; in the phase of target implementation, the interaction is for the most part informative, as a result of which the agreement expressed in this phase is usually devoid of a fatal orientation. Phatic communication is an important means of optimizing speech interaction, aimed at some kind of unity with the communication partner, in the conditions of phatic communication, consent acts as a means of establishing and maintaining contact, allowing to achieve a sense of coordination of the actions of communicants. However, phatic communication is atypical for some types of interaction, for example, for institutional discourse, when

communicants come into interaction as representatives of certain social institutions. The correct interpretation of the content of the communication partner's replica largely depends on how the addressee and addressee evaluate the interaction between them (as personality– or status–oriented). The structure and status of the linguistic personality of the addressee have a great influence on the choice of linguistic means of expression of consent, which the speaker resorts to. An adequate understanding of the expression of consent is provided by the situation of interaction and the knowledge fund that the addressee possesses.

References

1. Баскова М. Е. (1994) Прагмасемантические и интерактивные характеристики высказываний несогласия (На мат. англ. яз.), Санкт– Петегбург. 156 с.
2. Бахтин М. М. (1986) Эстетика словесного творчества. Москва : Иск– во. 445с.
3. Демьянков В. З. (1991) Тайна диалога. *Диалог: теоретические проблемы и методы исследования*. Москва : ИНИОН АН СССР. С. 10– 45.
4. Дресслер В. (1978) Синтаксис текста. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 8. Москва : Прогресс. С. 111– 137.
5. Маркова Л. Ф. (1994) Структуры образцов речевого поведения. *Диалог глазами лингвиста*. Краснодар: КГУ. С. 112– 116.
6. Никитин М. В. (1996) Курс лингвистической семантики 1997. Санкт– Петербург: Научный центр проблем диалога. 760 с.
7. Падучева Е. В. (1982) Прагматические аспекты связности диалога. *Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз.* Вып. 41. № 4. С. 305– 313.
8. Почепцов О. Г. (1986) Основы прагматического описания предложения. Киев. 115 с.
9. Сухих С. А. (1990) Типология речевого общения. *Язык, дискурс и личность.* Тверь: ТГУ. С. 45– 50
10. Тинякова Е. А. (1998) Язык в системе культуры как предмет междисциплинарного исследования. Курск. 128 с.
11. Brown P., Levinson S. (1994) Politeness: some universals in language usage. Cambridge: SUP. 345 p.
12. Wanderley G. (1985) Argumentative operators and dialogue. *Dialogue: an interdisciplinary approach*. Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins Publishing Co. P. 147– 163.

МОВА У ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

==========

УДК 316.6/728

МЕТОНІМІЯ ОЧИМА ЛІНГВІСТІВ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Соколова А. Є., аспірантка
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна;
e-mail: 7akara7@gmail.com, mob.: +3 8095-562-0461

Актуальність проблеми: тема статті є актуальною через те, що феномен метонімії, у порівнянні з метафорою, досі лишається невивченим повністю і, не дивлячись на те, що дослідження цього тропа розпочалось ще за часів Античності, воно триває й надалі.

Метою статті є огляд досліджень феномену метонімії від античності до сьогодення та аналіз явища метонімії у процесі її порівняння з метафорою.

Предметом дослідження є метонімія як лінгвістичний феномен.

Об'єктом дослідження є оглядовий аналіз результатів роботи вчених, які вивчали метонімію від часів Античності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нові значення слів у мові створюються за визначеними семантичними моделями. Метонімія та метафора мають найбільшу продуктивність серед великої кількості видів семантичної деривації. Кожен з цих видів являють собою сталий механізм утворення нових лексичних одиниць.

Основними типами полісемії в контексті семасіологічного аналізу є метафоричні та метонімічні перенесення. Вони є основними компонентами в

утворенні змісту вторинних найменувань. Розведення метафори й метонімії як двох полюсів у системі тропеїчних засобів уможливлює широке тлумачення метонімії.

Метонімію поряд з метафорою як виражальні засоби розглядають у курсах з лексикології та стилістики (Є. М. Галкіна-Федорук [6], М. М. Кожина [13], Д. М. Шмельов [31] та ін.), у монографічних дослідженнях із семантики (С. Ульман [28], Д. М. Шмельов [30], Ю. Д. Апресян [2], О. О. Тараненко [24], В. М. Телія [26]) та у статтях енциклопедичного характеру (В. І. Корольков [14], В. М. Телія [10], Н. Д. Арутюнова [3; 4], О. О. Тараненко [25]) [9, с. 12].

Детальне дослідження тропів спостерігається як у вітчизняній, так і в зарубіжній лінгвістиці. Семантична природа й структура метонімії та метафори вивчалися С. С. Масловою-Лашанською [17], питаннями взаємовідношення засобів розширення семантики слова займався О. О. Тараненко [25], окремі типи метонімічних зв'язків аналізували Л. П. Єфремов [8] та О. В. Раєвська [21].

У сучасних дослідженнях метонімізація осмислюється як універсальне мовне явище. Метонімія, як і метафора, є основною складовою в утворенні змісту вторинних найменувань під час переусвідомлення попереднього значення слова.

У мовознавстві термін «метонімія» з'являється в другій половині XIX ст. після запозичення з класичної риторики. Він починає вживатись з метою називання одного із видів змін значення слова.

З часом у лінгвістиці створювалося бачення метонімічного перенесення як зображального засобу. Часто метонімію уподібнювали до метафори чи вважали її різновидом. У поетиці та загальній риториці метонімію нерідко розглядають не як самостійний об'єкт, а як своєрідне «доповнення» метафори [18, с. 16]. Вперше її було розглянуто як окремий троп римським оратором I ст.

н.е. Квінтиліаном. Він зазначав, що, у порівнянні з метафорою, метонімічне зіставлення предметів відбувається за ознакою суміжності, а не схожості. Тобто, на основі належності їх до понять одного порядку, які пов'язані часовими, просторовими, причиново-наслідковими та іншими відношеннями. Метонімія досить часто вживається у віршованому та прозовому мовленні в якості місткого зображально-виражального засобу [1].

Особливість вживання образних слів, «у яких замість слова, що точно відповідає предмету, підставляють інше з тим самим значенням, запозиченим від предмета, який перебуває із ним у тісному взаємозв'язку» [1, с. 218], відслідковували Квінтиліан та Цицерон.

У часи античності в риториці зауважувалося, що метонімія запозичує у споріднених і близьких предметів назви, під якими розуміють речі, не названі їхніми справжніми іменами [9, с. 16]. Вони «утворюють від імені їх творця, або запозичують від винайденого предмета, або зі знаряддя переносять на господаря, або з того, що робиться, на те, що робить, або з того, що утримують, на утримувача, або з утримувача на утримуване» [1, с. 222]. На розвиток європейського мовознавства та філології античні теорії мови й стилю мали істотний вплив.

М. В. Ломоносов у праці «Краткое руководство к красноречию» вперше виокремив класифікацію семи типів метонімічних перенесень. У своїй праці він зазначає: «Метонімія є коло речей, що мають між собою деяку схожість, імена яких взаємно переносяться» [16 (7, с. 247–248)]. Типи метонімічних перенесень, виділені вченим, розкриті в подальшому в працях із лексикології, поетики, загального мовознавства, семантики, риторики, стилістики.

О. О. Потебня, представник логіко-психологічного напряму в мовознавстві, співставляє семантичні зміни найменувань із формально-логічними відношеннями між поняттями й ілюструє вживання метонімії наступним чином: позначення **процесу – часу** (**жнива** як дія і як час

косовиці), **дії** – **жесту**, **почуття** (**пишати губи** як дія і запишатися), **дії** – **місця** (**звалище** як дія і місце), **дії** – **результату** (**платня** як дія і давання), **знаряддя** – **результату** (**рука** як частина тіла й почерк, підпис: **руку приклав**, **нерозбірлива рука** – про почерк) тощо [20, с. 234].

Приклад, який наводить О. О. Потебня, підтверджує думку, що передумовою метонімічного перенесення є суміжність між предметами та явищами, яка дійсно існує.

Погляд на метонімічне перенесення як процес, в основі якого лежить зсув значення слова, є також поширеним у психологічній семантиці.

Теорія універсальності метафори та метонімії отримала в дихотомії Р. О. Якобсона «метафора – метонімія» послідовне логічне осмислення [32]. У працях лінгвіста метонімія розглядається як елемент загального процесу мовотворення й замість терміна «метонімія» автор вживає словосполучення «метонімічний принцип», «метонімічний процес». Автор співставляє метафору й метонімію з двома основними осями структури – парадигматичною і синтагматичною та будує метафору на заміщенні поняття на осі парадигматики, що пов'язано з парадигматичними зв'язками за схожістю, а метонімію орієнтує на синтагматичну вісь, на сполучення й установлення зв'язків за суміжністю [9, с. 17–18]. Рівняння *метонімія=суміжність*, що вперше було сформульоване під час аналізу поезії Б. Л. Пастернака, особливо чітко пояснено саме в праці Р. О. Якобсона: «Одна тема може переходити в іншу за схожістю або за суміжністю. Для першого випадку зручним способом позначення буде термін «вісь метафори», для іншого – «вісь метонімії», оскільки вони найконцентрованіше відбиті в метафорі та метонімії відповідно» [14 (4 с. 126)]. За теорією Р. О. Якобсона, метонімія, накладаючись на синтагматичну вісь мови, виходить за межі тексту й стає джерелом широкої гами узагальнень загальносеміотичного порядку [31, с. 126].

Існує велика кількість тлумачень метонімії. Дехто з мовознавців розглядає цей троп як результат перетворення синтаксичної структури. Є. Курилович зазначає, що основною ознакою метонімії є «зміна ієрархії всередині синтаксичної структури, яка не змінює семантичні складники» [15, с. 447], тобто, слово виконує синтаксичну функцію, яка відрізняється від початкової.

О. О. Тараненко досліджує взаємозв'язок метонімії й еліпсису. Він зауважує, що «метонімічне перенесення, а особливо синекдоху, часто кваліфікують як скорочення, стискання словосполучення у слово, оскільки метонімічне значення слова може дорівнювати значенню словосполучення» [24, с. 20]. Якщо, на думку мовознавця, «в разі еліпсису – власне, за значеннєвої конденсації синтагми, одним з наслідків, яким є еліпсис, – має місце елімінація, пропуск мовної одиниці, яка стає зрозумілою вже й без експлікації, тобто змінюють (скорочують) форму за фактичної незмінності змісту, то за метонімії, навпаки, – зміна (розширення або звуження) змісту за незмінності форми» [24, с. 20]. Метонімічні процеси регулярніші через те, що вони більш закономірні з погляду мовної гносеології як певні моделі пізнання світу.

Б. Томашевський детально інтерпретує метонімію як стилістичне явище. Він зазначає, що між прямим і переносним значенням, яке метонімічно пов'язане одне з одним, наявна певна «матеріальна залежність, тобто самі предмети та явища, що набули прямих й переносних значень, перебувають у причинових або інших об'єктивних зв'язках» [27, с. 39].

Сучасна лінгвістична література поняття «метонімія» тлумачить по-різному. Фахівці в галузі семантики Ю. Д. Апресян, Д. М. Шмельов, Є. Курилович дотримуються традиційного погляду на метонімію.

Учені Р. О. Якобсон, О. В. Падучева, Ю. М. Лотман в своїх роботах надають широке трактування даного тропа. Вони вивчають мову в її взаємозв'язку з культурою та в психолінгвістичних і когнітивних дослідженнях [29, с. 6].

Р. Є. Шкільов зазначає, що в юридичній термінології англійської та російської мов є терміни (**власть, law, право**), які можна розглядати як випадки «метаметонімії» (метонімічного перенесення в широкому сенсі, що виходить за межі мови й відноситься також до юриспруденції, філософії і т. ін.). Понятійне (термінологічне) значення подібних термінів є виключно складною структурою [29, с. 8].

У результаті здійсненого дослідження автор робить висновок про те, що основними джерелами словосполучень, що містять семантичний перенесення, (тобто областями-донорами) є: 1) світ людини й людських відносин (**parent organization, fidelity insurance, ship's husband; отдавать себя в руки правосудия; проводить законы в жизнь**); 2) інші сфери людської діяльності (зокрема, світ точних наук) (**to cure a transaction; infection doctrine; обуздать агрессора; разрушать брак**); 3) світ природи (**dead-wood / scarecrow patent; star prisoner, employment / job freeze; волна преступности; текущие активы**); 4) світ об'єктів і їх станів (**silent system; split government; undercover man; тяжесть предъявленного обвинения**); 5) світ оціночних визначень (**contemptuous damage; innocent agent; turncoat witness; strong arm man; slim evidence; limping marriage**); 6) світ просторово-тимчасової орієнтації (**front man; to lie upon the table; to go to the bar; to cross the aisle; to sign into cell; приводить к совершению преступления; откладывать законопроект**).

Отже, отримані висновки відображають властивий людині антропоцентризм і важливу особливість термінотворення: за необхідності номінувати об'єкти, що не мають мовного вираження, суб'єкти та їх взаємовідносини, людина в першу чергу вдається до використання тих слів, які найчастіше застосовуються нею в повсякденному житті й внаслідок цього легше й простіше виокремлюються з пам'яті.

В основі складного процесу утворення переосмислених термінологічних словосполучень лежать специфіка даної конкретної сфери людської діяльності й попередній досвід людини [29, с. 12].

Для метонімічних термінів-іменників в англійській і російській мовах характерні наступні моделі: «дія – суб'єкт дії» (**prosecution – судове, кримінальне переслідування → звинувачення як сторона в кримінальному процесі; адвокатура – діяльність адвоката → колегія адвокатів**); «властивість – суб'єкт властивості» (**authority – повнота влади, сфера компетенції → орган влади, управління, влада – право і можливість розпоряджатися чимось → адміністрація, посадові особи**); «дія – об'єкт дії» (**smuggling – провезення контрабандним шляхом → товари, що перевозяться контрабандним шляхом**); «дія – результат дії» (**falsification – процес фальсифікації → підробка**); «дія – засіб дії» (**mission – доручення, відрядження → делегація, представництво**); «дія – інструмент дії» (**acknowledgement – визнання, підтвердження (напр. одержання документа) → розписка**); «дія – спосіб дії» (**inspection – нагляд → огляд, перевірка, інспектування**); «дія – місце дії» (**government – управління, керівництво, регулювання → уряд, урядовий апарат**); «дія – час дії» (**elections – обрання → вибори**); «вмістилище – вміст» (**poll – список виборців, кількість поданих голосів → індивід, окрема людина, голос**); «загальне – приватне» (**limitation – обмеження взагалі → позовна давність притягнення до кримінальної відповідальності, давність кримінального переслідування**); «організація – будівля, яку займає дана організація» (**embassy, court etc.**) [29, с. 7–8].

У залежності від використовуваної термінологічної системи спостерігаємо схожість у тлумаченні феноменів метафори й метонімії. Причиною цьому є їх загальна концептуальна природа: обидва описуються як

концептуальний домен, індивідуальна когнітивна модель, концепт, когнітивно-семантичний простір [23, с. 31].

З часом традиційне визначення метонімії як перенесення на основі суміжності явищ стало набувати нових відтінків лінгвокогнітивного спрямування. Часто стало зазначатися, що якщо метафоричне проектування задіює дві різні концептуальні області, то метонімія є трансформацією в рамках однієї концептуальної області [11, с. 19; 8]. Метонімічний зсув тлумачиться також як «зрушення фокусу уваги під час концептуалізації реальної ситуації», «як зміна співвідношення між фігурою і фоном» [19, с. 190]. Цей зсув, як і в метафорі, забезпечується міцними асоціативними зв'язками, але, на відміну від метафори, вони засновані не на схожості, а на суміжності [23, с. 31–32].

Під час вивчення вищезгаданих феноменів постає питання, чому, говорячи про різні концепти в метафорі, доречно говорити про той самий в метонімії і, відповідно, про проекції в рамках одного концепту, що вже має ім'я і отримує іншу назву «з себе самого»? Пояснення знаходимо у працях А. Барселони, який визначає метонімію на основі двох критеріїв: 1) область-джерело й область-мета належать одному й тому ж концептуальному *простору* (який не ідентичний концептуальній області/домену/концепту, а мислиться ширше) і 2) область-джерело й область-мета пов'язані між собою функціонально-прагматичними відносинами, які відсутні в метафорі [36, с. 236–240].

Позиція Г.-Г. Дресігера [33] є близькою до попередньої точки зору. Найбільш суттєвою для процесу метонімізації він вважає ***властивість прототипічності***: «одна з одиниць прототипічно знаходиться в центрі когнітивно-семантичного простору й притягує в своє оточення інші одиниці за принципом когнітивно-семантичної когерентності» [33, с. 156]. Учений вважає, що прототипічність є тією властивістю, яка відрізняє

метафору від метонімії і обумовлює взаємодію двох когнітивних одиниць.

Б. Уорен [37] вивчає проблемні питання не з концептуальної, а з мовної перспективи. З метою опису метонімії вона вживає поняття *«експліцитний»* і *«імпліцитний елемент»* і пропонує розрізняти референційну й пропозиційну метонімію. Пропозиційна метонімія містить метонімічні відносини й з'єднує метонімічно дві пропозиції (**How did you get to the airport? – I waves down a taxi**). Референційна, навпаки, являє собою мовний вираз, що називає метонімічне відношення, яке з'єднує дві сутності (**Give me a hand with this**) [37, с. 114–115]. Референційна метонімія має прототипічний характер, пропозиційна, на її думку, є маргінальним явищем.

Зіставляючи метафору й референційну метонімію, Б. Уорен виявляє такі семантичні, синтаксичні та функційні відмінності: 1) метафора на відміну від метонімії гіпотетична; 2) метафора, як правило, виходить за рамки синтагми, метонімія залишається в рамках однієї синтагми; 3) в метафорі область-джерело і область-мета пов'язані різними асоціативними зв'язками, у метонімії значущим є лише одне відношення; 4) концептуальна метафора, маючи різні форми мовного вираження, може пронизувати весь текст, метонімії це не властиво; 5) метафора являє собою семантичну операцію (з перенесення деяких якостей), а метонімія – синтаксичну (зі стягнення початку і кінця пропозиції в усічену форму) [37, с. 118].

І. А. Солоділова [23, с. 32] коментує положення Б. Уорен і додає до них власні міркування, що стосуються пояснення особливостей мовної поведінки досліджуваних концептів, виходячи з їх концептуальних характеристик: «Метафора як семантична операція пов'язана з перенесенням *лише частини* ознак області-джерела на область-мету, вона приписує ці ознаки останньої і характеризує її, виходячи з них. З'єднання частини

одного концепту з іншим у єдину сутність обумовлює вертикальний характер зв'язку з цим, її парадигматичність (на що, як відомо, хоча й з інших позицій, вказував ще Р. О. Якобсон, протиставляючи метафору метонімії). Це з'єднання довільне, яке не існує в реальності, що й обумовлює в результаті гіпотетичний характер метафори.»

У (референційній) метонімії відбувається цілісне накладення області-джерела на область-мету так, що перша «підминає» під себе в силу своєї прототипічності другу, ***переймаючи на себе її функцію референції***. Це лінійне сполучення дає номінативне утворення, побудоване за принципом імплікації і представляє собою згорнуту синтаксичну структуру (***Червона кепка*** *поважно прокрокувала з кімнати перед всім строєм = Людина в червоній кепці*). Мовна лінійність, або синтагматичність, відповідає на ментальному рівні співположеності, суміжності взаємодіючих у метонімії концептуальних одиниць. Ця суміжність реальна, а не гіпотетична: наявна властивість області-цілі виокремлюється за рахунок експліцитно представленої області-джерела. Інтерпретація метонімічного виразу завжди містить позначення обох взаємодіючих одиниць і обмежена синтагмою на відміну від метафори, яка завжди виходить за її межі: ***Чайник*** *кипить = Вода в чайнику кипить. – Він просто* ***кипів*** *від люті = Він був схвильований до такої міри, що це було схоже на кипіння* [23, с. 32–33].

Метафора означає, по суті, не предмет, а його ознаки … У метонімії мова йде не про приписування частини ознак одного концепта іншому, а про *референційний* зсув: у результаті цілісного накладення області-джерела на область-мету перша переймає на себе референційну функцію другої, унаслідок чого «для метонімії є типовим виконання ідентифікуючої функції по відношенню до конкретних предметів» [5, с. 352].

Метонімія, як і метафора, являє собою когнітивно-семантичну структуру, відповідно й характеризувати її

необхідно, враховуючи основні властивості концепту. Вони й будуть складати її базисні властивості.

Уживання метонімічних виразів і, перш за все, конвенціональних або узуально укорінених, пов'язане з такими параметрами, як *знеособленість, раціональність, дистантність* у порівнянні з довірливістю, емоційністю й близькістю «нормальних» виразів [33, с. 200] (Пор.: *Весь* ***університет*** *вийшов на демонстрацію. – Усі студенти й викладачі університету вийшли на демонстрацію*). Якщо ж на місце конвенціональності приходить оказіональність, матимемо іншу картину. Авторські метонімії часто пов'язані з виразом емоційно-оцінного ставлення мовця. Ця функція, перш за все, властива метонімічним виразам типу «ЧАСТИНА – ЦІЛЕ». Це пояснюється редукцією об'єкта (ціле редукується до його частини), що лежить в основі метонімії цього типу, яка є аналогом процесів *зменшення* й *скорочення*, асоціативно пов'язаних у свідомості людини з негативною оцінкою [23, с. 33].

В основі теорії фреймової семантики лежить розуміння фрейму як комплексної стандартизованої структури, що складається зі слотів, – вакантних позицій, що заповнюються елементами знання, серед яких певна частина являє собою стійкі, типові величини, що активізуються «по замовчуванню», а інша – мінливі, що визначаються конкретним текстом елементи знання [34; 35; 38]. Вакантні позиції являють собою блоки знання, у рамках яких семантичні елементи пов'язані однією референціальною областю. Значення лексичної одиниці розуміється в рамках даного підходу широко, а саме, як знання, пов'язане у носіїв мови з об'єктом, що позначається. [23, с. 33–34].

Підсумовуємо, що метонімію можна уявити в термінах концептуальної інтеграції та фреймової теорії як накладення області-джерела на область-мету, яке виправдане наявністю в структурі фрейма-мети вакантної позиції, що ***прототипічно співпадає з фреймом-джерелом***. Це те загальне, що дозволяє

мислити один концепт в образі іншого, використовуючи відповідно в акті номінації його ім'я. Виявлення цієї позиції, яка визначає напрямок редукції, є, отже, головною процедурою опису метонімічного змістоутворення.

Отже, аналіз семантики метонімічних одиниць буде включати наступні етапи:

1. Визначення взаємодіючих концептів.

2. Визначення вакантної позиції в структурі фреймамети, яка виправдовує можливість референціального зсуву.

3. Визначення семантичного змісту цієї вакантної позиції.

4. Визначення напрямку редукції семантики фреймамети, яка зумовлює особливості нового сенсу [23, с. 34].

Праці Р. О. Якобсона «Два аспекти мови та два типи афатичних порушень» [32], монографії Ю. Л. Гінзбурга «Конструкції полісемії в російській мові. Таксономія та метонімія »[37] та О. О. Тараненка «Мовна семантика в її динамічніх аспектах»[24] є найповнішими описами семантики конструкцій метонімічно організованих слів у мові й мають важливе теоретичне значення для загальної методології лінгвістичного аналізу метонімії.

Ю. Л. Гінзбург запропонував модель системи, у якій метонімічне слово аналізує як образ синтаксичних відношень мови, що не належить до поверхневого рівня [7]. Об’єктом дослідження професора О. О. Тараненка стала метонімія як мовний процес і спосіб мовної номінації. Вчений зазначає, що діапазон дії метонімії у процесі номінації ширший у порівнянні з іншими мовними процесами: «Метонімічно організовані номінації постають як лексико-семантичні перенесення, формально не виражений перехід між частинами мови, формально виражений словотвір, тобто афіксальна деривація і композиція, і номіналізація синтаксичних конструкцій» [24, с. 28].

Феномен метонімії трактується в лінгвістичній літературі по-різному: у деяких працях досліджуваний троп має велику кількість визначень, що містять різні його типи, інші ж можуть зводитися до певного інваріанта. Л. А. Булаховський убачає основу метонімії в асоціації за суміжністю. Лінгвіст вважає, що цей тип є заміною («згущенням») повного найменування ознак, що співіснують у предметі, іншими, найвиразнішими. О. О. Реформатський зазначає що, метонімія – це перенесення, яке здійснюють на підставі суміжності, поєднуваності речей у просторі й часі [22].

Д. М. Шмельов [30] одним з перших представив чітке розмежування мовної та мовленнєвої (образної) метонімії у зарубіжному мовознавстві. Ці напрацювання є вагомими для загальної концепції дослідження метонімії.

Категоріальні сторони метонімії актуалізують на підставі аспекту її дослідження, тобто семантичного, мовного, за якого регулярність є прикметною рисою метонімічних перенесень [2, с. 190]; семантико-синтаксичного (Ю. Л. Гінзбург), коли досліджувані типи метонімічних перенесень виокремлюються на підставі протиставлення їх метафорі [7]; лексико-стилістичного, який визначає, що за метонімії два предмети, явища, що отримують одну назву, мають бути суміжними [12, с. 30] тощо.

Висновки: тлумачення метонімії має розкривати як її системно-мовну, так і комунікативну сутність. Отже, метонімія є певним механізмом комунікативної діяльності, для якого властиве регулярне чи оказіональне перенесення імені, по-перше, з одного класу предметів на інший, по-друге, на інший одиничний об’єкт за певними законами контекстуальної трансформації. Важливим є те, що підставою для такого зв’язку значень є суміжність у просторі, часі, причиново-наслідкових зв’язках позначуваних предметів, явищ, процесів, якостей і ознак [9, с. 21].

Метонімія як одна з лінгвістичних універсалій, притаманних мові, має певний заряд образності, творчого сприйняття дійсності, спонукає адресата до співучасті в оцінці повідомлення. Через багатогранність феномену метонімії можливі тлумачення цього поняття мають ураховувати специфіку словесної метонімії; метонімії як способу словотворення, що належить до продуктивного типу деривації; стилістичної метонімії у вузькому розумінні слова як образного засобу, спрямованого на посилення експресивності висловлювання; метонімічності тексту як естетичної категорії; метонімічності в широкому розумінні як зміщеної образності – метонімії в тексті, що оперує поняттям синекдохічної деталі. Таке розуміння природи метонімічного перенесення повністю узгоджено й зі стилістичним трактуванням тропів [9, с. 21].

На фоні мовної ізофункційності метафори та метонімії специфіку метонімії визначаємо особливостями синтаксичних функцій, внутрішньою формою слова, планом вираження, а також стилістичними категоріями образності й експресивності [9, с. 17, 21]. Метафора й метонімія – це універсальні у своїй поняттєвій основі способи перейменування, різниця між якими полягає в тому, що *метафора* – це усвідомлення нової властивості, яку одержано внаслідок аналогії, і вибір імені за аналогією, а *метонімія* – це вилучення будь-якої властивості з уже відбитої в мові дійсності на підставі її суміжності з властивістю нового позначуваного та вибір йому імені, що відбиває у своїй семантиці цю суміжність. Повного відмежування метафори й метонімії здійснити не вдається: вони контрадикторні [9, с. 22]. Підводячи підсумок, слід зазначити, що дослідження явища метонімії є більш наочним у процесі її порівняння з метафорою.

Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку: у роботі було проаналізовано троп «метонімія», беручи за основу велику кількість праць лінгвістів, але рамки статті не дозволяють вичерпно дослідити окреслену тему. Отже, вивчення феномену

метонімії продовжує зберігати свою актуальність для подальшого розвитку різних областей мовознавства, при цьому слід дотримуватись комплексного підходу й брати до уваги як традиційний погляд на семантичні зміни, так і досягнення когнітивної лінгвістики.

Бібліографія

1. Античные теории языка и стиля / [под ред. О. М. Фрейденберг]. М.–Л. : Соцэкгиз, 1936. 344 с.

2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. М. : Наука, 1974. 367 с.

3. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. Вступительная статья. Теория метафоры. М. : Прогресс, 1990. С. 5–32.

4. Арутюнова Н. Д. Теория метафоры. М. : Прогресс, 1990. 512 с.

5. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1999. I–XV. 896 с.

6. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Лексика. М. : Наука, 1954. 264 с.

7. Гинзбург Е. Л. Конструкции полисемии в русском языке. Таксономия и метонимия. М. : Просвещение, 1985. 286 с.

8. Ефремов Л. П. Метонимическое обозначение человека названиями носительных вещей. Известия АН Казахской ССР : Сер. обществ., 1967. 174 с.

9. Зайцева В. В., Ковальчук М. С. Поняттєві параметри метафори і метонімії. Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. пр. / за ред. проф. І. С. Попової. Дніпро : Видавець Біла К. О. 2016. № 17. С. 11 – 25.

10. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды. Языковая номинация : Виды наименований : сб. науч. трудов / ред. кол. : Б. А. Серебренников (отв. ред.) и др. М. : Наука, 1977. С. 129–222.

11. Ивашина Н., Руденко Е. Метонимия : аспекты исследования. Linguistica brunensia 59. 2011. № 1/2. С. 17–24.

12. Калинин А. В. Лексика русского языка : учеб. пособ. М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1971. 231 с.

13. Кожина М. Н. Стилистика русского языка : учеб. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Просвещение, 1983. 223 с.

14. Корольков В. И. Местоимения. Краткая литературная энциклопедия : в 9 т. / [гл. ред. А. А. Сурков]. М. : Сов. энцикл., 1967. Т. 4. С. 805–807.

15. Курилович Е. Очерки по лингвистике. М. : Изд-во иностр. лит., 1962. 456 с.

16. Ломоносов М. Полное собрание сочинений : в 11 т. Т. 7. : Труды по филологии (1739–1758). М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1952. 996 с.

17. Маслова-Лашанская С. С. Лексикология шведского языка. Л. : Изд-во Ленинградского гос. ун-та, 1973. 208 с.

18. Новиков А. Л. Метонимия в русском языке. Семантическая структура. Словообразовательный потенциал. Стилистические функции : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. М., 1996. 174 с.

19. Падучева Е. В. Метафоры и ее родственники. Сокровенные смыслы. Слово, текст, культура : сб. статей в честь Н. Д. Арутюновой. М. : Языки славянской культуры, 2004. С. 187–203.

20. Потебня А. А. Из записок по теории словесности : Тропы и фигуры. Мышление поэтическое и мифическое. Х. : Изд-во М. В. Потебни, 1905. 652 с.
21. Раевская О. В. Метонимия в слове и тексте. Филологические науки. 2000. № 4. С. 23–29.
22. Реформатский А. А. Введение в языковедение : учеб. [4-е изд., испр. и доп.]. М. : Просвещение, 1967. 542 с.
23. Солодилова И. А. Метонимия : попытки описания и моделирования. Вестник Воронежского государственного университета. Сер. : Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2014. № 4. С. 31–35. Библиогр. : С. 34–35
24. Тараненко А. А. Языковая семантика в её динамических аспектах: основные семантические процессы. К. : Наук. думка, 1989. 254 с.
25. Тараненко О. О. Метонімія як шлях зміни векторних відношень у семантиці (на рівні лексичних і синтаксичних одиниць). Мовознавство. 1984. № 1. С. 32–41.
26. Телия В. Н. Метафора в языке и тексте. М. : Наука, 1988. С. 112.
27. Томашевський Б. В. Стилистика и стихосложение: курс лекций. Л. : Учпедгиз, 1959. 535 с.
28. Ульман С. Дескриптивная семантика и лингвистическая. Новое в зарубежной лингвистике. М. : Прогресс, 1962. Вып. 2. С. 17–44.
29. Шкилев Р. Е. Метонимический перенос в устойчивых терминологических словосочетаниях (на примере юридической терминологии английского и русского языков) : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.20. Казань, 2005. 18 с.
30. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). М. : Наука, 1973. 280 с.
31. Шмелев Д. Н. Способы номинации в современном русском языке. М. : Наука, 1982. 286 с.
32. Ярцева Е. Б. Повторная номинация в текстах художественной прозы : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04. Л., 1984. 16 с.
33. Drößiger H-H. Metaphorik und Metonymie im Deutschen. Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2007. 370 S.
34. Fillmore Ch. J. Frame Semantics. The Linguistic Society of Korea : Linguistics in the morning calm. Seoul : Hanshin Publishing Company, 1982. P. 111–137.
35. Fraas Cl. Wissen als kognitives und als sozial bestimmtes Phänomen–Zur sprachlichen Manifestation von Bedeutungswissen. Prozesse der Bedeutungskonstruktion. Frankfurt a. Main; Berlin; Bern; Bruxelles; N. Y.; Oxford; Wien : Lang, 2002. S. 39–58.
36. Kövecses Z. Metaphor. A Practical Introduction. Oxford : University Press, 2002. 285 p.
37. Warren B. An alternative account of the interpretation of referential metonymy and metaphor. Metaphor and metonymy in comparison and contrast. Berlin; N.Y. : Mounton de Guyter, 2002. P. 113–130.
38. Ziem A. Frames und sprachliches Wissen. Kognitive Aspekte der semantischen Kompetenz. Berlin; N.Y. : de Gruyter, 2008. 485 S.

УДК 81.

МОНО- И ПОЛИЛИНГВИЗМ В ИСТОРИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Шкурко Е.В., к. филол. н., доцент
Днипровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина;
e-mail: eshkurko@i.ua, mob.: +3 8067-285-9109;
ORSID ID https://orcid.org/0000-0002-3443-3555; Journal ID:3498

Актуальность проблемы. Прошлое столетие называют веком бурного развития научно-технического прогресса, нынешнее – эпохой высоких информационных технологий и мировой глобализации, под которой понимается процесс всемирной экономической, политической, технической, культурной интеграции и унификации.

Создание международной информационной сети Интернет позволило современным людям, находящимся в разных уголках планеты, общаться в реальном времени, а также расширять свой кругозор и знакомиться с культурными особенностями разных стран. Люди стали больше путешествовать, получили возможность учиться и работать в любой стране мира, что привело к активной миграции населения земного шара. Именно глобализация стала одной из главных причин появления такого феномена, как полилингвизм.

По данным статистики, двуязычие юридически закреплено в 41 стране, три языка имеют официальный статус в 11 странах, четыре – в двух (Сингапуре и Швейцарии), пять – в одной (Маврикии), а в ЮАР статусных языков двенадцать! [9]. Таким образом, около 75% жителей Земли владеют, в той или иной мере, двумя и более языками. Собственно, этим и объясняется особый интерес современных ученых к проблеме би- и мультилингвизма.

Анализ последних научных исследований. Данный лингвистический феномен интересует представителей разных областей науки. Так, языковеды

пытаются определить границы понятий «билингвизм» и «полилингвизм» [3]; философов многоязычие интересует с точки зрения концепции мыслеформирующей функции языка [6]; социолингвисты исследуют роль языкового фактора в формировании социокультурной идентичности в условиях глобализации [2]; психологи изучают влияние мультилингвизма на развитие личности и интеллектуальных способностей человека [10]; педагоги заинтересованы в создании методической основы современной системы образования, адаптированной к условиям многоязычия [1, 4], и использовании новейших методик обучения иностранным языкам детей и взрослых [8].

Целью данной статьи является попытка краткого исторического и сравнительного анализа идиомы *говорить на разных языках*, а также описание особенностей коммуникации на основных этапах исторического развития общенародных языков (языка племени, народности, нации).

Изложение основного материала. Людей издавна интересовал вопрос о том, как на Земле возникло такое множество языков: около 6-ти тысяч. Одни ученые полагают, что изначально было несколько независимых очагов возникновения языков, другие считают, что все они имеют общие корни, появившись в результате дифференциации прамирового языка.

По нашему мнению, концепция моногенеза непосредственно связана с библейским мифом о Вавилонской башне: после Всемирного потопа на Земле остались Ной, его жена и их трое сыновей с невестками, в семьях которых родились дети, ставшие прародителями современного человечества. Потомки Ноя расселились по разным землям, но продолжали говорить на одном языке, пока не задумали возвести башню до небес, обители Бога. В Ветхом Завете (Книга Бытия, гл. 11) так повествуется об этом событии:

1. На всей земле был один язык и одно наречие.

2. Двинувшись с востока, они нашли в земле Сенаар равнину и поселились там.

3. И сказали друг другу: наделаем кирпичей и обожжем огнем. И стали у них кирпичи вместо камней, а земляная смола вместо извести.

4. И сказали они: построим себе город и башню, высотою до небес; и сделаем себе имя, прежде, нежели рассеемся по лицу всей земли.

5. И сошел Господь посмотреть город и башню, которые строили сыны человеческие.

6. И сказал Господь: вот, один народ, и один у всех язык; и вот что начали они делать, и не отстанут они от того, что задумали делать.

7. Сойдем же и смешаем там язык их, так чтобы один не понимал речи другого.

8. И рассеял их Господь оттуда по всей земле; и они перестали строить город.

Нам кажется вполне вероятным, что русская идиома *говорить на разных языках* (в значении «не понимать друг друга») имеет библейские корни. Мы решили выяснить, какие аналоги данного фразеологизма существуют в других индо-европейских языках и прослеживается ли в них связь с креационистской версией возникновения различных языков на Земле.

Выяснилось, что в семантическом плане абсолютно синонимичной русскому выражению является испанская идиома *hablar (en) lenguas diferentes*; синтаксические отличия (препозиция прилагательного относительно существительного в русском варианте и его постпозиция в испанском) объясняются особенностями грамматики каждого из языков. Французский вариант данного фразеологизма семантически идентичен русскому, но логически построен по другому принципу – принципу отрицания: *ne pas parler la même langue* (не говорить на одном языке). А вот в английской и немецкой идиомах *talking past each other* и *aneinander vorbeireden*, которые соответствуют указанному русскому выражению и

дословно переводятся «говорить мимо друг друга», никакой связи с библейской историей о Вавилонской башне не прослеживается.

Сторонники эволюционной теории возникновения языка отрицают креационистскую концепцию, согласно которой все необходимые для его появления факторы были приведены в действие созданной Богом программой самоорганизации падшего человека, и считают действие данных факторов результатом случая и естественного отбора. Однако они не отрицают того факта, что люди, расселившиеся на обширных территориях, говорили на разных языках. Нас же интересует, были эти люди моно- или билингвами?

Несмотря на то, что термин «мультилингвизм» появился, как отмечается в словаре Вебстера [5], в сороковых годах XIX столетия, явление, обозначаемое им, существует с давних времен.

По мнению Ф.П. Филина, двуязычие появилось уже в эпоху первобытнообщинного строя. Между племенами, говорившими на разных языках, велись войны, следовательно, пленные вынуждены были учить язык захватчиков. Также языковые контакты обусловливались необходимостью поддержания добрососедских отношений с другими родами, что делало первобытных людей полилингвами. Однако «первичное» двуязычие носило временный характер. «Основная масса жизнеспособных племен сохраняла свои языки и говорила только на них, т.е. была одноязычна» [7].

С возникновением рабовладельческого строя связано появление древних народностей и их языков. Многие государства этнически становятся очень пестрыми, вследствие чего возникает настоятельная необходимость доносить нужную информацию до сведения многонационального населения на разных языках. По свидетельству исторических источников, государственные чиновники и писцы владели несколькими языками. Именно в это время появляются профессиональные

переводчики. При этом, как указывает Ф.П. Филин, наблюдалось презрительное отношение представителей господствующих народностей ко всем "варварским" народам и их языкам, считавшимся неполноценными [7].

В эпоху феодализма двуязычие приобрело новые черты в связи с распространением мировых религий. Среди христиан западной и центральной Европы особую роль стала играть латынь, у восточных и южных славян – старославянский язык; в мусульманских странах особое значение приобрел арабский язык. Однако культовые языки были не понятны простому народу, так же как, например, французский, бывший языком двора и аристократии. Таким образом, двуязычие феодальной эпохи было социально ограниченным.

В эпоху капитализма культовое двуязычие отходит на второй план и появляется двуязычие, основанное на культурных влияниях, что было связано со стремлением буржуазии расширять рамки экономических отношений. Во многих странах появилась мода на иностранные языки. Однако в колониях страны-метрополии проводили политику, направленную на вытеснение местных языков и насильственное навязывание языка-доминанты. И только в XX веке общество обратило серьезное внимание на судьбы культур и языков так называемых малых народов.

В наши дни владение несколькими языками является насущной необходимостью, поскольку, как указывалось выше, в современном мире практически нет стран, где используется только один язык; владение иностранными языками необходимо современному человеку для создания успешной карьеры, общения с деловыми партнерами, получения необходимой информации; знающие языки туристы, находясь в любой стране мира, не испытывают психологического дискомфорта. Мы считаем, что отличительными чертами современного мультилингвизма является 1) добровольное и сознательное изучение иностранных языков, поскольку

люди, осознающие необходимость овладения каким-либо языком, сами определяют, какой язык и уровень владения им необходим реципиентам; 2) отсутствие социальной ограниченности, т.к. любой человек при желании может выучить иностранный язык и использовать его в определенной сфере деятельности.

Выводы. Все вышеизложенное позволяет сделать следующее заключение: одноязычие в современном мире – исключение; это отголосок давнего прошлого, можно сказать, атавизм. Мультилингвизм стал в наше время повседневной реальностью, поскольку именно он является условием не только достижения человеком необходимого уровня социокультурной компетенции, но и его комфортного существования в условиях глобализации в целом.

Перспектива дальнейшего исследования связана с изучением общественных функций языков в условиях многоязычия, что является важным как для теории языкознания и других гуманитарных наук, так и для практики преподавания иностранных языков.

Библиография

1. Адильбаева В. С., Тлеужанова Г. К. Из опыта развития европейского полиязычного образования. — Режим доступа : https://cyberleninka.ru/article/n/iz-opyta-razvitiya-evropeyskogo-poliyazychnogo-obrazovaniya. (Дата обращения 15.09.2019)
2. Морозова И. Г. Многоязычие и его влияние на социокультурную идентичность в условиях мультикультурного общества. — Режим доступа : https://publications.hse.ru/articles/73620968 (Дата обращения 15.09.2019)
3. Остапенко Т. С. Мультилингвизм: проблемы определения и основные направления исследований в современной лингвистике. — Режим доступа : https://cyberleninka.ru/article/n/multilingvizm-problemy-opredeleniya-i-osnovnye-napravleniya-issledovaniy-v-sovremennoy-lingvistike. (Дата обращения 15.09.2019)
4. Подоляк З. Дидактика багатомовності як методологічна основа сучасної іншомовної освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* Серія : Педагогіка. 2017. № 4. С. 207-213.
5. Словарь Webster. — Режим доступа: teacode.com/online/Webster/m/me/mental/html. (Дата обращения 17.09.2019)
6. Таскаева Е.Б. Билингвизм сквозь призму философской рефлексии. — Режим доступа : https://cyberleninka.ru/journal/n/idei-i-idealy. (Дата обращения 15.09.2019)

7. Филин Ф.П. История общества и развитие двуязычия. *Известия АН СССР. Отделение литературы и языка.* Т. XXIX. Вып. 3. М. 1970. С. 193-202.
8. Хаскельберг М.Г. Билингвизм. — Режим доступа : http://www.log-center.ru/hints/dvuyazichie/bilingvizm (Дата обращения 15.09.2019)
9. Электронный ресурс. Режим доступа : https://govorilkin.livejournal.com/12312.html. (Дата обращения 15.09.2019)
10. Электронный ресурс. Режим доступа : https://medina-center.ru/6-interesnyh-faktov-o-svyazi-inostrannogo-yazy-ka-razvitiya-mozga. (Дата обращения 15.09.2019)

УДК 811.111'373

ТЕМАТИЧНЕ СПРЯМУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ-ІМЕННИКІВ ТА НЕОЛОГІЗМІВ-ПРИКМЕТНИКІВ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Гурко О. В., д. філол. н., професор
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, Україна;
e-mail: hurko.o.v@gmail.com, mob.: +38066-710-1489;
ORSID ID https://orcid.org/0000-0002-2839-2400; Journal ID:3498

Постановка проблеми та актуальність. Зміни, що відбуваються в сучасному житті, слугують підґрунтям для виникнення нових лексичних одиниць. Зважаючи на це, сьогодні особливої значущості набуває наука неологія – розділ лексикології, що вивчає неологізми, які додають інформативності невеликим за обсягом текстам та насичують мовлення комунікативно доцільним змістом (див. праці Ю. А. Зацного [1], Н. А. Іванової [3], Ж. В. Колоїз [4], Т. В. Попової [5], О. А. Стишова [6] та ін.). Утім, окремих лінгвістичних студій, присвячених тематичному вивченню неологізмів в англійській мові початку XXI ст., поки що немає, що й зумовлює актуальність дослідження. Саме тому **об'єктом нашої наукової розвідки** є англійські неологізми-іменники та неологізми-прикметники, що виникли на початку XXI ст. У пропонованій статті маємо **на меті** представити основні тенденції використання неологізмів в англійській мові. **Матеріалом дослідження** слугували неологізми, дібрані з онлайн-словників Оксфордського [9] та Кембриджського

[8] університетів, а також «Словника неологізмів», авторами якого є Ю. А. Зацний та А. В. Янков [2].

У межах дослідження проведено кілька етапів, серед яких – репрезентація семантичних особливостей неологізмів-іменників та неологізмів-прикметників, зокрема, класифікація англійських неологізмів за сферами розвитку й використання.

Критерії до класифікації визначено після докладного вивчення словників та виокремлення основних тематичних особливостей досліджуваних неологізмів. Отже, неологізми розподілено за такими групами: *Life activities, Social interactions, Internet, Science, Psychology, Politics.*

До першої групи *Life activities* уналежнюємо все, що має стосунок до щоденної рутини, роботи, відпочинку, розваг, навколишнього середовища, рис характеру людини, тобто всього того до чого ми апелюємо кожного дня. Неологізми, що належать до цієї групи експлікують не глобальний соціальний характер, а позначають все, що стосується життя окремої людини. До цього класу зараховано такі неологізми як:

mamil *– a middle-aged man who is a very keen road cyclist, typically one who rides an expensive bike and wears the type of clothing associated with professional cyclists* (8);

sudoku *– a puzzle in which players insert the numbers one to nine into a grid consisting of nine squares subdivided into a further nine smaller squares in such a way that every number appears once in each horizontal line, vertical line, and squar* (9)*;*

photowalking *is the act of walking with a camera for the main purpose of taking pictures of things that the photographer may find interesting. It is often a communal activity organised by camera clubs, online forums or commercial organisations* (9)*;*

dad dancing *– an awkward, unfashionable, or unrestrained style of dancing to pop music, as characteristically performed by middle-aged or older men* (8).

Друга група має назву *Social interactions* та представлена такими підтемами як міжлюдські, міжрасові, міжкласові стосунки, явища, процеси, що мали, мають, або будуть мати впив на соціальне життя населення, а також сюди зараховано неологізми, що позначають належність людей до певної соціальної групи. Наприклад:

zero-hours – *denoting or relating to a contract of employment that does not include a guarantee of regular work for the employee, who is paid only for the hours they actually work* (8);

big society – *a concept whereby a significant amount of responsibility for the running of a society is devolved to local communities and volunteers* (9);

digital divide – *an economic and social inequality according to categories of persons in a given population in their access to, use of, or knowledge of information and communication technologies* (2,с. 138–139);

remix culture – *a society that allows and encourages derivative works by combining or editing existing materials to produce a new product* (8).

До третьої групи *Internet* належать неологізми, що пов'язані з кіберпростором, онлайн послугами, мережевими технологіями, соціальними мережами тощо. Цей клас репрезентовано окремішньо, оскільки сьогодні відбувається глобальна комп'ютеризація суспільства, і як наслідок – інтернет стає невід'ємною частиною нашого життя. Проте неологізми цієї групи зазвичай представлені лексемами, що експлікують спілкування онлайн. Серед них виокремлюємо:

keyboard warrior – *a person who makes abusive or aggressive posts on the Internet, typically one who conceals their true identity* (8);

crowdsourcing – *the practice of obtaining information or services by soliciting input from a large number of people, typically via the Internet and often without offering compensation* (2, с.125);

hacktivism *– the act of hacking, or breaking into a computer system, for a politically or socially motivated purpose* (2, с. 189);

Cyber Monday *– a marketing term for the Monday after the Thanksgiving holiday in the United States. The term "Cyber Monday" was created by marketing companies to persuade people to shop online* (8).

Неологізми цього виду нерідко корелюють з іншими групами, проте в межах нашого дослідження їх уналежнено до класу *Internet,* оскільки першоджерелом та причиною їхнього виникнення є Всесвітня мережа. Прикладами таких неологізмів слугують:

unboxing *– an act or instance of removing a newly purchased product from its packaging and examining its features, typically when filmed and shared on a social media site* (8);

oversharer *– someone who gives away too much information about themselves, in a way that is embarrassing or boring* (9);

attachment *is a computer file sent along with an email message. One or more files can be attached to any email message, and be sent along with it to the recipient. This is typically used as a simple method to share documents and images* (9);

Tinderella syndrome *– the inability to form romantic relationships other than through online dating sites* (8).

Четверта група *Science* охоплює лексеми, що реалізують поняття, пов'язані з науковими відкриттями, дослідницькою роботою, технічними інноваціями, назвами нових наукових галузей та розроблень. Цей вид уміщує різні науки. Наприклад:

bioprinting *– the use of 3D printing technology with materials that incorporate viable living cells, e.g. to produce tissue for reconstructive surgery* (2, с. 92)*;*

snowclone *– a type of cliché and phrasal template originally defined as "a multi-use, customizable, instantly recognizable, time-worn, quoted or misquoted phrase or*

sentence that can be used in an entirely open array of different variants (9)*;*

olinguito *– a mammal of the raccoon family Procyonidae that lives in montane forests in the Andes of western Colombia and Ecuador. The species was described as new in 2013* (9)*;*

plastisphere *– the discarded plastic that is now a part of our seas, rivers and lakes and, for better or worse, is developing its own ecosystem* (9).

Серед неологізмів класу *Science* виокремлюємо ще один підвид – *Psychology*, що спричинено стрімким розвитком неологізмів зі сфери психології на початку XXI ст. Зауважимо, що ця група може функціонувати самостійно, або ж у складі наукових неологізмів. Наприклад:

glass cliff *– a term that describes the phenomenon of women executives in the corporate world being likelier than men to be put in leadership roles during periods of crisis or downturn, when the chance of failure is highest* (2, с.180);

Phantom vibration syndrome or phantom ringing *– the sensation and false belief that one's mobile phone is vibrating or ringing, when in fact the telephone is not doing so* (2, с. 257)*;*

trypophobia *– a proposed pathological fear of objects with irregular patterns of holes, such as beehives, ant hills and lotus seed heads* (9)*;*

body dysmorphic disorder (BDD) *– psychological disorder in which a person becomes obsessed with defects in their appearance, which probably are imagined* (2, с. 98).

До останньої групи Politics уналежнено неологізми, що реалізують поняття з царини політики, зокрема, назви політичних процесів, явищ, партій, об'єднань, територій, країн, осіб, наприклад, учасників політичної комунікації тощо:

The Green Scare *– a term popularized by environmental activists to refer to legal action by the US government against the radical environmental movement* (8)*;*

Chindia *– word that refers to China and India together in general. The credit of coining the now popular term goes to Indian Member of Parliament Jairam Ramesh. China and India are geographically proximate, are both regarded as growing countries and are both among the fastest growing major economies in the world* (2, с.113);

moneybomb *– a grassroots fundraising effort over a brief fixed time period, usually to support a candidate for election by dramatically increasing, concentrating, and publicizing fundraising activity during a specific hour or day* (8);

AfPak *(or Af-Pak) – a neologism used within US foreign policy circles to designate Afghanistan and Pakistan as a single theater of operations* (9).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, найпоширенішими є неологізми групи *Life activities*, які представлені лексемами, що відбивають реалії життя. Ймовірно, що неологізми цієї групи ввійдуть до активного словникового складу мови. До найменш частотних уналежнюємо неологізми зі сфери *Politics,* що спричинено, на нашу думку, стійкою політичною системою в англомовному просторі. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні процесів семантичного словотворення англійських неологізмів-іменників та неологізмів-прикметників.

Бібліографія

1. Зацний Ю. А. Пахомова Т. О., Зацна В. Ю. Соціолінгвістичні аспекти вивчення словникового складу сучасної англійської мови : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Запоріжжя, 2004. 284 с.
2. Зацний Ю. А., Янков А. В., Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 360 с.
3. Іванова Н. А. Словотвірний потенціал англомовних лексичних інновацій сфери екології та проблеми їх перекладу українською мовою. *Філологічні трактати*. 2010. Т. 2. № 1. С. 121–127.
4. Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології. *Вісник Запорізького університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2002. № 3. С. 78–83.

5. Попова Т. В., Рацибурская Л. В., Гугунава Д. В. Неология и неография современного русского языка : учеб. пособие. Москва : Наука, 2005. 96 с.
6. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. Київ : Вид. Центр КНЛУ, 2003. 388 с.
7. Bastistella E. What do we love about new words? Oxford University Press's Academic Insights for the Thinking World. URL: http://blog.oup.com/2014/11/what-do-we-love-about-new-words-woty2014
8. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org
9. Oxford Dictionaries. URL: https://en.oxforddictionaries.com

УДК 811.161.2'373

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ МЕБЛІВ ЖИТЛОВОГО ПРИМІЩЕННЯ

Муляр І. В., к. філол. н., доцент
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна;
e-mail: imuliar5@gmail.com,
ORCID:https://orcid.org/0000-0001-6727-686X

Увагу мовознавців привертає поява значної кількості лексем, які еволюціонують до метафоричної образності [1], [4], [5], [10], такими постають і українські назви меблів житлового приміщення. Предмети меблів завжди були показником інновацій, що відбуваються в суспільстві, у виробництві матеріалів, у проектуванні та дизайнерській сфері, відображаючи тенденції моди та стилю. Останнім часом значно розширився асортимент меблів, що мають яскраву метафоричну назву, якою виробник намагається зацікавити потенційного споживача, задовольнити його естетичні смаки, створити неповторне враження, збудити уяву на етапі сприймання та пошуку потрібного товару.

Українські назви меблів житлового приміщення, утворені лексико-семантичним способом, ще не залучалися до лінгвістичного аналізу, чим і зумовлена **актуальність** пропонованої роботи. Інші способи творення меблевих назв уже були предметом нашого вивчення [7], [8], [9]. У цій статті ставимо за **мету** дослідити процес лексико-семантичного словотворення у меблевих назвах.

Завдання наукової розвідки – розглянути семантичні особливості меблевих лексем, утворених шляхом метафоризації; з'ясувати мотиваційну базу цих похідних; визначити продуктивність семантичної деривації меблевих назв.

Основними засобами семантичної деривації назв меблів житлового приміщення є метафоричні та метонімічні перенесення, а також модифікація значення. "Метафора як засіб – це предикація нової властивості, одержаної на основі аналогії, та вибір імені на основі такої подібності, а метонімія – це вилучення будь-якої властивості з уже зумовленого відображення дійсності через його суміжність із властивістю нового найменування та вибір йому імені, що відбиває у своїй семантиці цю суміжність" [11, с. 129].

Лексико-семантичний спосіб посідає значне місце в номінації меблевих предметів. Більшість мовознавців визначають цей спосіб як один із основних у творенні нових слів. Суть його полягає в семантичному розщепленні полісемічного слова на два або більше омонімів. Інший шлях семантичного словотворення – надання існуючим словам значення, не пов'язаного з основним (умовна номінація) [2, с.188]. Обидва різновиди семантичного словотворення ілюструють українські назви меблів житлового приміщення.

Семантичне розщеплення багатозначних слів у меблевій лексиці зумовлене як мовними, так і позамовними чинниками. Меблі тісно пов'язані з людиною, оскільки, слугуючи людині, вони зазвичай повторюють форму її тіла. Відповідно до того, як тіло людини поділяють на частини, так само й меблі поділяють на частини, до того ж частини меблів нерідко одержують назву частин тіла людини, напр.: *ручка, спинка, ніжка* та ін., дублюючи фігуру людини. Уподібнюють предмет меблів саме до тієї частини тіла, для якої він призначений. У метафоричних конструкціях, що стосуються тематичної групи "меблі житлового приміщення", переважно наявна схожість з

тілом чи частиною тіла людини. Це відбувається тому, що предмети меблів, якими людина щоденно послуговується, мають велику антропоморфність.

У назвах меблів житлового приміщення одночасно із прямою мотивацією одного слова іншим *(стіл > маленький стіл > столик)* широко застосовують усі види асоціацій: за формою, за кольором, за призначенням, за матеріалом. Разом із прямою мотивацією наявна також і опосередкована, що передбачає елементи метафори, метонімії, іншого семантичного переосмислення. Внутрішня форма похідного слова повинна не лише свідчити про наявність семантичних асоціацій, а й визначати характер цих асоціацій. Саме на морфологічну структуру покладене завдання фіксувати тип семантичних асоціацій між похідними та твірними.

Іменники та прикметники є первинними номінаціями об'єктів і відчуттів людини під час безпосереднього сприймання предметів меблів житлового приміщення органами чуття – дотику, нюху, зору, слуху. Номінацію цих предметів мовознавці розглядають як "мовне закріплення поняттєвих ознак, що віддзеркалюють властивості предметів" [6, с. 225].

Досліджуючи лінгвістичні механізми номінації предметів меблів житлового приміщення, можна виокремити такі тенденції: з одного боку, це випадки міжкультурного взаємообміну лексем офісних меблів, що віддзеркалює тенденцію до відкритості лінгвокультурних систем; з іншого боку, значне поширення назв предметів меблів з компонентами власних імен (антропонімів, топонімів), що зумовлено інтернаціональним характером рекламної справи, активізацією торговельних відносин, контактами, працею дизайнерів, – усе це віддзеркалює стійкі асоціативні зв'язки носіїв тієї чи тієї мови та культури. У мові є також багато прикметників, утворених від назв предметів, що мають відповідне забарвлення (оббивки чи фарбування): *малиновий, смарагдовий, кораловий, вишневий. Вишневий стіл* – стіл вишневого кольору, а не

з вишневої деревини. Значення такої номінації полягає в тому, що мовний знак репрезентує деякий предмет як наслідок залучення асоціативного компонента мислення та людського сприймання. Тому зв'язок номінації з асоціативною діяльністю розуму очевидний. Асоціативна метафорика є одним із продуктивних засобів формування номенів. В основу метафори покладена аналогія. Наприклад, у назві *диван-піаніно* застосована метафора (*піаніно*), яка інформує про схожість за формою предмета меблів. На думку М. М. Володіної, "головний принцип, покладений в основу номінації, полягає в тому, щоб через конкретну ознаку предметів відобразити їх узагальнений образ, тобто від часткового, суб'єктивного перейти до загального, об'єктивованого" [3, с. 5].

Проаналізувавши рекламні матеріали товарів меблевих крамниць, фірм, підприємств, ми виявили, що меблі вітчизняного та імпортного виробника, які є втіленням найсучасніших технологій, мають привабливі яскраві, образні назви. Виробники та продавці вдаються до творчості, закликаючи споживача придбати неповторне творіння, назва якого говорить сама за себе, а функції, форма, колір, дизайнерське рішення, оббивка, якість не викликають сумніву. Основним принципом номінації в системі сучасних меблів є використання вже наявних у мові слів для називання нових виробів, так звана умовна номінація. Значна кількість сучасних номенклатурних назв утворилася лексико-семантичним способом, за якого звукова оболонка твірного слова залишається незмінною, а слово набуває нового значення й стає похідним. Процес семантичного словотворення зводиться до переходу семеми слова в окреме слово, формантом є зміна семантики – переосмислення первинних слів:

– перехід загальних назв у власні (умовна номінація за вже наявною назвою): *харків'янка* (особа жіночої статі за місцем проживання) – *меблевий гарнітур "Харків'янка"* (5, с. 2), *американка* (жителька Америки) – *набір меблів "Американка"* (6, с. 2), *амбасадор* (посол, повноважний

представник) – *набір меблів для кабінету "Амбасадор"* (7, с. 2);

– використання антропонімів (власних найменувань людей), переважно це імена відомих осіб: *Вівальді* (відомий композитор) – комплект меблів *"Вівальді"* (6, с. 1), імена літературних героїв: *Кармен* (ім'я героїні опери Жоржа Бізе "Кармен") – *набір меблів для спальні "Кармен"* (7, с. 1), *Герда* (героїня казки Г. -Х. Андерсена) – *шафа-вітрина "Герда"* (7, с. 2), *Аліса* (героїня книги Льюіса Керрола "Пригоди Аліси в країні чудес") – *гарнітур "Аліса"* (5, с. 2), *Оленка* (героїня українських народних казок "Мудра Оленка", "Котигорошок") – *диван "Оленка"* (7, с. 3), жіночі імена: *Луїза, Вікторія, Стелла, Лаура, Наталі, Катрін, Еліс, Руслана, Джулія, Даша, Даніела, Ірина, Соня, Олівія, Юлія, Леона* тощо: *набір меблів для вітальні "Вікторія"* (8, с. 2), *куток "Лаура"* (9, с. 2), *дивани "Наталі"* (9, с. 3), *"Луїза"* (10, с. 2), *"Катрін"* (9, с. 2), *"Еліс"* (6, с. 2), *"Руслана"* (11, с. 3), *"Стелла"* (5, с. 1), *комплект меблів "Джулія"* (15, с. 2), *"Даша"* (15, с. 2), *"Даніела"* (12, с. 2), *"Ірина"* (12, с. 2), *"Соня"* (13, с. 1), *"Олівія"* (9, с. 1), *"Юлія"* (9, с. 1), *набір меблів для спальні "Леона"* (13, с. 2) та чоловічі імена, поширені в Україні та серед інших народів: *куток "Макс"* (13, с. 3), *"Самсон"* (13, с. 2), *диван "Честер"* (12, с. 3), *"Стас"* (12, с. 2), *комплект "Валері"* (12, с. 2), *"Алекс"* (12, с. 3), *стелаж "Ніко"* (12, с. 2); подекуди антропоніми поєднані із цифровими чи літерними показниками, що вказують на номер чи серію моделі: *кухня К-95 "Ніка"* (10, с. 3), *кухня "Сара-3"* (10, с. 3); *набір меблів для кухні "Стів Н"* (10, с. 2), *кухонні меблі "Стів-2 Н"* (10, с. 3), *кухонний комплект меблів "Філ-1"*(10, с. 2);

– географічні назви (топоніми), серед них назви королівства: *диван "Монако"* (6, с. 3), штатів: *м'які меблі "Атланта"* (7, с. 2), *"Монтана"* (7, с. 1); міст: *пуф "Київ"* (7, с. 3), *диван-ліжко кутовий "Ялта"* (7, с. 2), *куток "Барселона"* (6, с. 1), *ліжко "Леон"* (8, с. 1), *диван*

“Шанхай” (9, с. 2), *крісло “Марсель”* (14, с. 2), *набори меблів “Венеція”* (15, с. 1), *“Мілан”* (14, с. 3); острова: *диван “Ява”* (8, с. 1); адміністративного району: *диван “Манхетен”* (9, с. 2); протоки: *набір меблів для спальні “Босфор” ГМ-620* (12, с. 2);

– назви ігор: *меблевий гарнітур “Доміно”* (12, с. 4), *комплект меблів для вітальні “Покер”* (12, с. 2);

– назви стилів: *комплект меблів “Ретро”* (13, с. 3);

– математичні та фізичні терміни: *диван “Куб”* (15, с. 3), *диван “Спектр”* (10, с. 3);

– англіцизми: *м’які меблі “Лайф”* (7, с. 2), *м’які меблі для вітальні “Капрі”* (7, с. 4), *диван “Мікс”* (7, с. 1), *куток “Бет”* (7, с. 1);

– музичні терміни: *комплект м’яких меблів “Акорд”* (7, с. 3) (*акорд* – сполучення різних за висотою тонів, що сприймаються в звуковій єдності (3, с. 19)); *меблі для кімнати “Мажор”* (10, с. 1) (*мажор* – музичний лад, стійкі звуки якого (I, III, V) утворюють мажорний тризвук. Переносно – бадьорий, радісний настрій (3, с. 337)); *куток “Мелодія”* (7, с. 2) (*мелодія* – основа музичного твору; послідовність звуків, організована ритмічно й ладово-інтонаційно, які створюють музичну єдність (3, с. 348)); *комплект меблів “Дует”* (12, с. 3) (*дует* – музичний твір для двох виконавців (співаків, танцюристів, музикантів), з яких кожен має свою партію (3, с. 184)); *шафа-вітрина “Ноктюрн-6”* (13, с. 1) (*ноктюрн* – одночастинний музичний твір ліричного характеру, певним способом пов'язаний із художніми образами ночі (1, с. 790));

– літературознавчі терміни: *шафа для посуду “Елегія”* (9, с. 2) (*елегія* – ліричний вірш);

– назви музичного стилю: *комплект м’яких меблів “Диско”* (6, с. 2) (*диско* – стиль музики (переважно танцювальний), для якого характерні повторювана спрощена мелодія і жорсткий ритм (2, с. 298)), *набір меблів “Джаз”* (6, с. 3) (*джаз* – вид музичного мистецтва,

який виник на зламі XIX-XX ст. на основі поєднання рис європейської та африканської культур… (2, с. 291));
– назви соціального класу: *меблі для зали “Буржуа”* (7, с. 2);
– абстрактні назви (у таких назвах підкреслюється особливе призначення): *диван “Тріумф”* (7, с. 1) (*тріумф* – урочистість, торжество, успіх, перемога (3, с. 591)), *куток “Ювілей”* (7, с. 1) (*ювілей* – урочисте відзначення річниці якоїсь знаменної події (1, с. 1643)), *бібліотека “Престиж”* (9, с. 1) (*престиж* – авторитет, повага (3, с. 459)), *м’які меблі для спальні “Релакс”* (8, с. 2) (скорочено від *релаксація* – розслаблення, зменшення фізичного та психічного напруження (3, с. 493));
– назви квітів (флороніми): *ліжко “Ірис”* (10, с. 1), *диванчик “Лотос”* (10, с. 3), *набір меблів для спальні “Ромашка”* (10, с. 3), *диван “Жасмін”* (13, с. 1), *набір меблів для їдальні “Орхідея”* (13, с. 3), *набір меблів для спальні “Купава - 3”* (13, с. 1) (*купава* – діал. латаття);
– назви деревини (матеріал виготовлення, колір корпусу та варіанти кольорів елементів фасадів): *набір меблів для вітальні “Вишня”* (6, с. 1), *“Горіх”* (6, с. 2), *“Бук”* (4, с. 3), *“Вільха медова”* (6, с. 1), *“Черешня”* (12, с. 3), *“Каштан”* (12, с. 1), *“Клен”* (8, с. 2), *“Сосна”* (4, с. 1), *“Яблуня”* (7, с. 3);
– назви богів і міфічних істот, казкових героїв (міфоніми), воїнів: *диван “Орфей”* (9, с. 1) (*Орфей* у давньогрецькій міфології – чарівний музика й співак) (3, с. 409); *диван “Пегас”* (9, с. 3) (*Пегас* у давньогрецькій міфології – чарівний кінь (подекуди крилатий), що піднімався на Олімп і доставляв Зевсові блискавки) (3, с. 428); *диван “Персей”* (9, с. 1) (*Персей* у давньогрецькій міфології – один з героїв, що швидко виріс у богатиря і відзначився перемогами над темними силами) (3, с. 434); *гарнітур “Оріон”* (8, с. 2) (*Оріон* за давньогрецькою міфологією – красень-велетень, мисливець) (3, с. 408); *тумба “Юнона-1.7(1.4)”* (7, с. 2) (*Юнона* в давньоримській міфології – богиня неба, покровителька шлюбу, охоронниця жінок, дружина Юпітера) (3, с. 661); *стіл “Троль 4”* (10, с. 1)

(*троль* у скандинавських повір'ях – надприродна істота (карлик, велетень, відьма), здебільшого ворожа людям (3, с. 591); *буфет "Вікінг"* (8, с. 2) (*вікінг* – морський воїн давньої Скандинавії) (1, с. 187);

– найменування космічних об'єктів: назви меблевих гарнітурів *"Метеор"* (9, с. 2), *"Галактика"* (9, с. 3), *"Космо"* (6, с. 1), *"Оберон"* (9, с. 2), *"Комета"* (6, с. 2), *"Сатурн"* (9, с. 1), *"Марс"* (9, с. 1);

– назви природних об'єктів: *комплект м'яких меблів "Каскад"* (13, с. 2);

– назви адміністративних посад: *крісло "Консул"* (13, с. 1), *диван "Президент"* (14, с. 3);

– назви титулів: *комплект меблів "Лорд"* (11, с. 2); *гарнітур "Барон"* (11, с. 2);

– зооніми: *диван "Лебідочка"* (7, с. 1), *набір меблів для дитячої кімнати "Какаду"* (7, с. 3);

– назви дорогоцінного каміння: *куток "Рубін"* (7, с. 2), *комплект меблів для спальні "Перлина"* (7, с. 2).

Отже, наведені вище приклади підтверджують, що мовний знак на основі асоціативної ознаки може дати потрібне уявлення про предмет, який він позначає. Це підтверджує той факт, що назви предметів меблів житлового приміщення пояснювані й психологічно мотивовані.

Словотвірний аналіз українських назв меблів житлового приміщення свідчить про те, що семантичні деривати посідають значне місце серед похідних утворень, що постали переважно внаслідок метафоричних перенесень.

Продуктивність семантичної деривації видається цілком закономірною, оскільки цей спосіб словотворення у сфері назв меблів житлового приміщення заснований на метафоричних перенесеннях за формою – ознакою, яка є визначальною для меблів.

Бібліографія

1. Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Значення метафори в розвитку української музичної термінології // Український смисл: науковий збірник / за ред. проф. І.С. Попової. Дніпро: Ліра, 2017. С. 98-106.
2. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір: Навчальний посібник / Вид. 2-ге, переробл. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 200 с.
3. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация: дис. доктора филол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / М. Н. Володина. М., 1998. 178 с.
4. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: Навч. посіб. Київ: Вища шк., 1999. 207 с.
5. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
6. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. Москва: Прогресс, 1978. 543 с.
7. Муляр І. В. Граматична структура багатокомпонентних назв меблів житлового приміщення. // Дослідження з лексикології і граматики української мови, Вип. 18, 2017. С. 71-77.
8. Муляр І. В. Граматична структура назв меблів житлового приміщення // "Український смисл". Дніпро: Ліра, 2017. С. 158-166.
9. Муляр І. В. Словотвірна структура українських назв меблів житлового приміщення // Дослідження з лексикології і граматики української мови. Вип. 19, 2018. С. 31-40.
10. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття: (На матеріалі мови засобів масової інформації). 2-ге вид., переробл. Київ: Пугач, 2005. 388 с.
11. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация: виды наименований / сост. А. А. Уфимцева, В. Н. Телия и др. Москва: Наука, 1977. С. 129-221.

Джерела

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Новий тлумачний словник української мови. Т. 1 / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. 2-е вид., виправ. Київ: Аконіт, 2008. 926 с.
3. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.
4. Білоруські екомеблі. URL: http:// belmebel.com.ua. (дата звернення: 25.09.2019).
5. Blest. M'які меблі. URL: http: // www. blest.ua. (дата звернення: 25.09.2019).
6. Дніпровська меблева фабрика «Модуль люкс». URL: http:// www.modul-lux.dp.ua. (дата звернення: 26.09.2019).
7. Інтернет-магазин товарів для дому та офісу. URL: http://www.divani.com.ua/textile. (дата звернення: 25.09.2019).
8. Мебельная страна. URL: http: // www.Mebelnaya-strana.com. (дата звернення: 25.09.2019).
9. Меблів дім. URL: http: // www.meblivdim.com. (дата звернення: 25.09.2019).

10. Меблі всіх поколінь: каталог меблів, 2006 – 2011. URL: http: // www.brw-kiev.com.ua. (дата звернення: 23.09.2019).
11. Меблі «Лівс». URL: http://www.livs.com.ua. (дата звернення: 24.09.2019).
12. М'які меблі «Aristo». URL: http: // www. aristo.com.ua. (дата звернення: 25.09.2019).
13. М'які меблі: що всередині? URL: http://vakyla.com.ua/m-39-yaki-mebli-shho-vseredini/. (дата звернення: 25.09.2019).
14. Практичний журнал про меблі «Диван». URL: http: // www.divan.com.ua . (дата звернення: 25.09.2019).
15. Стол и стул. URL: http://www.stol-i-stul.com.ua. (дата звернення: 20.09.2019).

УДК 811.161"2

ОБ ИЗУЧЕНИИ ЕДИНИЦ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В РАМКАХ КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Шепель Ю. А., акад. НАН ВО Украины, д.филол.н., професор
Днипровский национальный университет имени Олеся Гончара
e-mail: 123zub@ua.fm; моб. 067-633-19-52;
ID 8653-2017; ORSID ID https://orcid.org/0000-0002-3182-3128; Journal ID:3498

Антропоцентрическая, психологическая и когнитивная линии развития науки о языке, ясное осознание большой объяснительной силы и научной перспективы, которые стоят за функциональным подходом к анализу языковых единиц, моделей и явлений языка, привели учёных разных научных интересов к критическому переосмыслению многих лингвистических проблем, которые казались уже окончательно решенными.

Сказанное в полной мере относится и к словообразованию. У многих исследователей в конце 80-х годов XX века сложилось ощущение того, что все основные вопросы современного русского словообразования уже решены, — именно так, по-видимому, можно объяснить заметное падение к концу XX века интереса лингвистов к вопросам дериватологии (не только в словообразовании, но и в синтаксисе).

Но единицы словообразования и словообразовательные явления в рамках когнитивной лингвистики получили новый и весьма перспективный

ракурс рассмотрения, поскольку когнитивное направление в лингвистике предложило новые подходы к анализу словообразовательных единиц, иначе, чем в традиционном ключе описывая и структурируя комплексные единицы словообразовательной системы. В рамках этих подходов словообразовательные единицы определяются как имеющие не одну, а две основные функции: они интерпретируются не только как единицы, содержащие информацию в упорядоченном виде, объективируя данные о мире, но и как порождающие концептуальный и языковой мир знания.

В настоящее время в центре лингвистических исследований актуализировалось много вопросов, связанных с анализом смысловой стороны языка — семантической структуры его единиц, способов номинации и семантической деривации. При этом многими вопросами, наряду с системным описанием и объяснением процессов и инструментов усвоения и использования языка в жизнедеятельности человека, стала заниматься когнитивная лингвистика и лингвокультурология — области науки о языке, которые имеют ярко выраженную антропоцентрическую направленность.

Ономасиологический и структурно-функциональный подходы в словообразовании создали определенную базу для рассмотрения деривационного процесса в рамках когнитивной лингвистики, при котором производное слово предстает «единицей хранения, извлечения, получения и систематизации нового знания». Напомню, что Е. С. Кубрякова отзывалась о производном слове как о результате обобщенно-мыслительной деятельности человека, продукте осмысления особенностей называемого предмета, результате выделения одного признака из многих и, следовательно, как о результате абстракции. Кроме того, с позиций когнитивного словообразования производное слово характеризуется пропозициональной организацией, что роднит

производное слово с предложением (о чем говорится и в рамках функционального подхода). Пропозиция лежит в основе образования как слова, так и предложения.

Огромный вклад в развитие идей пропозиционального подхода к производному слову внесла проф. Маина Николаевна Янценецкая, а вслед за ней – проф. Людмила Алексеевна Араева. Когда в лингвистике описали виды словообразовательной семантики, стало понятно, что словообразовательное значение — это упорядоченная, иерархически организованная система, абстрактный уровень которой составляет не инвариантное (обобщенное) словообразовательное значение (‘субстанция, имеющая отношение к тому, что названо мотивирующим словом (качеству, действию, другой субстанции)’ и др.), а конкретное — индивидуальное лексико-словообразовательное значение (‘человек, профессионально играющий на гитаре’ – *гитарист* и др.). Обобщенное же значение часто свойственно словообразовательным рядам (аллигатурам и констелляциям), что обеспечивает взаимодействие словообразовательных типов. Разработанные теоретические положения в области деривационной семантики сориентировали на то, что при определении словообразовательного типа важно говорить не о тождестве словообразовательного значения, а об особой, специфичной для каждого типа реализации разных видов словообразовательной семантики.

Выделенные выше уровни словообразовательной семантики явились предтечей создания фреймовой структуры комплексных единиц дериватологии.

То есть, изучение пропозициональной структуры производного слова явилось ступенью к переходу словообразования от системно-структурной парадигмы в языкознании к антропоцентрической и далее — к когнитивному направлению. Внутренняя структура деривата стала анализироваться как строящаяся на

отношении мотивирующего и мотивированного слов. Принимая во внимание имеющееся в отечественной лингвистике положение, о том, что предложение и слово строятся по одинаковым глубинным образцам — пропозициональным структурам, а на их основе организуются пропозиции, в исследованиях по словообразованию, под пропозициональными структурами слов стало принято понимать пропозициональные, или структурно-логические, схемы, а конкретные реализации этих схем называть пропозициями.

Основным ("вершинным") элементом пропозициональной структуры и пропозиции является предикация, то есть предикат (чаще всего глагол) и его основные распространители (актанты). Например: слово *конюх* `человек, который ухаживает за лошадьми (конями)' соотносится с пропозицией `лицо, ухаживающее за животными', которая является реализацией пропозициональной структуры "субъект — предикат — объект". Здесь вершинный предикат — это *ухаживать*, а актанты — лицо (субъект) и животное (объект).

Реализация пропозициональных структур на семантическом уровне наглядно демонстрирует системные смысловые и словообразовательные связи между разными значениями производных единиц или между значениями базового и производного слов. Эти связи объединяют лексико-семантические варианты слова (в иной терминологии — лексемы) в пределах многозначной единицы или отдельные дериваты внутри одного словообразовательного типа или гнезда.

Активно разрабатываемый, особенно в последнее десятилетие, когнитивный подход к изучению деривационной системы того или иного языка включает исследование связи между структурными компонентами сознания и вторичными номинативными единицами, и в целом позволяет понять механизмы языкового моделирования действительности. Стремление

дериватологов рассмотреть внутреннюю организацию словообразовательной системы отражает общую тенденцию современного языкознания к “экспланаторности”, обращению к содержательной стороне деривационных процессов. Повышенный интерес к когнитивным аспектам теории словообразования приводит к переосмыслению понятийно-терминологического аппарата исследования. Происходящие изменения, в свою очередь, открывают новые возможности анализа когнитивной специфики семантики производных единиц,

Хочу отметить, что под влиянием разрабатываемых в рамках когнитивной лингвистики идей и подходов, изменился взгляд на центральный объект словообразования — производное слово. В работах когнитивного направления оно стало рассматриваться как единица хранения, извлечения, получения и систематизации нового знания. Наметилась и развивается тенденция к использованию при изучении комплексных единиц словообразовательного уровня таких понятий, как *фрейм, слот, пропозициональная структура и пропозиция*, что дало возможность рассматривать деривационные единицы как иерархически организованные структуры знаний, как способы и места хранения информации, заключенной в базовом и производном словах. Так, например, в рамках Кемеровской дериватологической школы, возглавляемой профессором Людмилой Алексеевной Араевой, представлена новая концепции словообразовательного типа, который мыслится как ментально-языковая категория, представляющая собой один из способов моделирования познания мира. В основе моделирования лежит выделение фреймов и составляющих их пропозиций как форматов, обеспечивающих когнитивное и смысловое системное рассмотрение языковых единиц и явлений, специфическим образом функционирующих в пределах этих единиц. Интересный подход к описанию

словообразовательных типов в их историческом развитии представлен работами профессоров из Саратова Ольги Юриевны Крючковой и Ольги Ивановны Дмитриевой и некоторых других исследователей.

Словообразовательные типы и модели изучаются и активно описываются в социокультурном аспекте. Значительно в последнее время расширились проблематика изучения словообразовательных гнезд и множества подходов к ним. Сегодня лингвисты рассматривают словообразовательное гнездо не только как микросистему, являющуюся средоточием взаимодействия грамматических, словообразовательных и лексических отношений, но и как логическую конструкцию, которая моделирует действительность посредством системы коррелирующих друг с другом мотивировочных признаков. При когнитивном анализе словообразовательных гнезд чаще стали обращаться к этимологическим корням, к гнездам с общей этимологией, поскольку в ходе исторического развития имеют место лексические сдвиги и перераспределение лексического наполнения гнезд. Последнее десятилетие было ознаменовано тем, что дериватологи, развивая принципы объединения однокоренных слов в лексические микросистемы и словообразовательные гнезда, при описании гнезд часто стали учитывать как смысловой, так и структурный аспекты, заниматься построением гипотетических, потенциальных гнезд, разрабатывают модели комплексного описания словообразовательных гнезд, что повлекло за собой более глубокое изучение вопросов словообразовательного варьирования, динамики взаимодействия лексико-семантических микросистем в аспекте диахронии, становления и развития словообразовательных рядов слов, синхронного и диахронного исследования словообразовательного варьирования слов, структурно-семантического варьирования словообразовательных рядов.

Лингвистами с когнитивных позиций активно изучаются комплексные единицы словообразования, деривационные процессы в ономасиологическом аспекте, процессы порождения новых слов с точки зрения пропозитивных основ формирования словообразовательной семантики.

Одним из актуальных направлений развития словообразовательной теории в последнее время становится когнитивное моделирование, в рамках которого учеными строятся разного рода модели процессов создания новых слов, а также модели единиц деривации. То есть, весьма актуальными стали вопросы построения словообразовательных матриц, а истоки такого программирования, или моделирования, были заложены в нашей дериватологии еще в к. 60-х – середине 70-х гг. прошлого столетия в работах Себастьяна Константиновича Шаумяна, Полины Аркадиевны Соболевой, Валентины Исидоровны Перебейнос, Ирины Борисовны Штерн, Юрия Константиновича Лекомцева, Михаила Ивановича Белецкого, Ефима Лейзеровича Гинзбурга и др.

Различные объединения родственных слов (словообразовательные цепочки, парадигмы, более сложные структуры, вплоть до словообразовательных гнезд и их фрагментов и вариантов), безусловно, могут быть включены в поле рассмотрения с когнитивной точки зрения. Однако это станет возможным лишь в том случае, если мы откажемся от традиционных принципов моделирования комплексных единиц системы словообразования, пересмотрим исходные позиции, послужившие базой для создания (в целях описания и систематизации) именно таких (а не иных) моделей, что, в конечном счете, и определило сложившиеся представления о системе словообразования русского языка.

Ориентация только на слова, невнимание к их модельным соответствиям неоднословной структуры в

границах тех же традиционно рассматриваемых категорий (словообразовательный тип, цепочка, парадигма) фактически привели к исключению из модели описания словообразовательной системы фактора межуровневого взаимодействия – словообразовательного ряда, о котором в последнее время заговорили дериватологи не только в Украине, но и Росии, Германии, Польши и др. стран.

Вместе с тем анализ не групп производных слов или системы словообразовательных типов, но принципов построения и развертывания комплексных деривационных фрагментов (блоков, полей, рядов) с учетом деривационных единиц больших, чем слово, аналитических аналогов производным словам, конструкций в деривационной функции единственного способа представления деривационной семантики, позволяет увидеть, что несловообразовательное окружение, продолжение словообразования многолико, многофокусно, что некоторые словарные дефиниции могут представлять собой не просто операции с концептами, но способ существования в языке того или иного концепта.

Как блестяще доказал Дж. Лакофф, различные типы когнитивных связей могут лежать в основе расширения объема той или иной категории. Изучение путей и способов фиксации структур знания (а деривационные структуры различной степени сложности, безусловно, относятся к таковым) убеждает нас в том, что словообразовательные типы, цепочки, парадигмы как модели собственно словообразовательной категоризации с жестко установленными для них границами в теории словообразования на самом деле лежат в основе семантически и формально более сложных группировок родственных единиц, границы которых не являются столь строгими и жесткими, скорее размытыми, и, самое главное, они объединяют единицы различной структуры (ряды, макроряды, гнезда, макрогнезда, аллигатуры и

констелляции). Анализ закономерностей взаимодействия подобных единиц смежных уровней, выявление когнитивно значимых оппозиций внутри данных категорий позволит нам в дальнейшем лучше познать когнитивную сущность процессов деривации.

Таким образом, с одной стороны, можно с уверенностью утверждать, что научные исследования последних десятилетий в той или иной степени демонстрируют (1) применение когнитивного подхода к анализу гнезд и рядов и (2) переосмысление лингвистических теорий в свете возникающих парадигм научного знания.

С другой стороны, анализ комплексных единиц словообразования в рамках когнитивной парадигмы является не столько актуальным, сколько весьма перспективным.

К сожалению, существующие в этой области работы до сих пор были направлены на раскрытие когнитивной сущности какой-то одной из основных комплексных единиц дериватологии. Иными словами, лингвисты разрабатывали и продолжают разрабатывать когнитивные методы анализа применительно лишь к одной словообразовательной единице, оставляя другие в стороне, что не позволяет, на наш взгляд, установить все системные отношения между единицами. А ведь, несмотря на несомненные различия, словообразовательные единицы обладают целым рядом характерологических сходных черт. Это их иерархическое устройство, сходство процессов и отношений формальной и смысловой выводимости производных слов, наполняющих комплексные единицы, а также непрерывность смыслового пространства, организованного системными семантическими и словообразовательными связями между значениями производных единиц и/или между значениями базовой и производной единицами. Именно наличие этих общих фундаментальных признаков позволяет, как я полагаю,

применить к комплексным единицам словообразования один и тот же аналитический подход, который раскрывает, моделирует и объясняет выявляемую общность.

ПИТАННЯ КРОСКУЛЬТУРНОЇ ТА МІЖМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

==========

УДК 81'42

ЖАНР КОММЕНТАРИЯ В НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Бессонова А. С. , ***преподаватель***
Горловский институт иностранных языков ГВУЗ ДГПУ, Украина;
e-mail: annabessonova902@gmail.com

Постановка и актуальность проблемы. Комментарий широко распространен в науке, журналистике, литературоведении и других областях знания. Каждое конкретное применение накладывает на комментарий свои характерные особенности в зависимости от области его применения. Актуальность изучения данного жанра в структуре научно-популярного лингвистического дискурса обусловлена постоянным интересом современной науки к проблемам изучения и построения дискурса.

Так, в словаре литературных терминов находим определение комментария как жанра филологического исследования, представляющего собой разъяснительные примечания к словесно-художественному, публицистическому, литературно-критическому, литературоведческому тексту [5].

Как отмечает Ю. М. Лотман, комментарий выполняет исследовательские и просветительские задачи. И на самом деле, комментарий к литературному произведению предоставляет читателю информацию, необходимую (с точки зрения автора) для адекватного восприятия и осознания художественного произведения, либо информацию дополнительную, которая, тем не менее, также может влиять на восприятие адресата.

К такой информации могут относиться данные об эпохе создания произведения, личности автора, исторических условиях, деталях быта и др. Таким образом, в зависимости от объема необходимой информации, жанр комментария в литературных произведениях может представлять собой как макрожанр (комментарии, изложенные на нескольких страницах или в целых книгах), так и микрожанр (краткие замечания, обычно приводимые в скобках с пометкой: «прим. автора»).

Энциклопедический словарь-справочник «Культура русской речи» в отличие от толковых словарей выделяет три значения комментария: 1) жанр аналитической журналистики; 2) как синоним объяснения или подробного сообщения/рассказа о чем-либо; 3) объяснение, пояснение, примечание в разных сферах деятельности [4, с. 250].

Поскольку исследуемое нами понятие может быть рассмотрено как жанр аналитической журналистики, можем предположить, что здесь наряду с изложением фактов будет наличествовать мнение и оценки автора, его анализ, с возможной целью повлиять на восприятие читателя. Ряд исследователей в области журналистики выделяют такие его характеристики как полемичность и оценочность.

В. И. Коньков отмечает, что основные речевые намерения автора комментария направлены на выражение своего мнения, своего отношения, своих оценок. Существенной особенностью он называет полемичность. Следовательно, коммуникативная цель может быть определена как воздействующая. Объектом комментария может стать любой элемент жизни общества, который воспринимается этим обществом неоднозначно. Авторами подобных комментариев обычно становятся журналисты-публицисты, известные общественные и политические деятели [3, с. 90].

Е. С. Абелюк в своей статье отмечает, что комментарий (от лат. commentarius) — это заметки,

толкование к какому-либо сочинению, не обязательно художественному [2, с. 12]. Конечно, прежде всего, исследовательница указывает на распространение данного жанра для научной литературы наряду с художественной. Также, анализируя развитие жанра филологического комментария, исследовательница отмечает, что в процессе своего становления он имел ряд разновидностей: схолии (краткие заметки на полях рукописей древних авторов), глоссы (перевод или толкование непонятного слова или выражения, преимущественно в древних памятниках письменности), маргиналии (пометки на краях книги или рукописи).

Мариза Георгалу (Mariza Georgalou), изучая критический дискурс анализ ("Scoring a hat trick: nation, football, and critical discourse analysis".) на материале спортивных комментариев, выделяет 4 типа высказываний, входящих в состав комментария в зависимости от их функций: повествование, оценка, подробный разбор и резюмирование/подведение итогов. Исследователь отмечает, что в ходе комментирования вышеперечисленные функции могут быть реализованы посредством различных языковых средств [7].

Цель статьи заключается в анализе существующих взглядов на комментарий как жанр, изучение реализации данного жанра в научно-популярном дискурсе. Поставленные цели предполагают выполнение следующих **задач**: определить содержание понятия «комментарий», рассмотреть примеры функционирования жанра комментария в научно-популярном дискурсе.

Объектом анализа в статье является научно-популярный лингвистический дискурс, **предметом** рассмотрения – жанр комментария.

Итак, отталкиваясь от приведенных выше исследований в области изучения комментария, мы можем отметить, что в его основе может лежать объяснение, историческая или этимологическая справка, авторская рефлексия и оценка. Данный жанр может быть

реализован как посредством развернутого изложения, так и достаточно сжатых высказываний (вплоть до нескольких фраз/слов), что в свою очередь также может обусловить его композицию.

В рамках научно-популярного дискурса жанр комментария может одновременно сочетать некоторые черты всех вышеназванных исторически сложившихся разновидностей, а также приобретать новые.

Так, к примеру, здесь может содержаться краткое обращение к эпохе возникновения того или иного понятия, лингвистического явления, той или иной исторической личности.

«…*председатель* было соотнесено с *председать*, а это слово – с *сидеть. Еще во времена поэта Евгения Баратынского (начало XIX в.) слово председать было живым»* (6, С. 48].

«The verb ending used in the present tense with plural forms such as we and they also varies: it is- es in Northern and the northern parts of the East Midlands; -eth in Southern, Kentish, and the southern parts of the West Midlands; and –en elsewhere» (None of these endings has survived in Modern English) (Окончание глагола, используемое в настоящем времени, во множественном числе, таком как мы (we), и они (they) также различаются: - *es* - в северной и северной частях Ист-Мидлендса; -eth на Юге, в Кенте и южной частях Уэст-Мидлендса; и–*en* в других местностях. (Ни одно из этих окончаний не сохранилось в современном английском)) (8, С. 50).

«Учені відкрили таємницю звукових законів, і це дало їм ключ до з'ясування «кревних» зав'язків між словами різних мов, а отже, й між мовами» (1, 69).

«Коли Україна перебувала під владою Великого Князівства Литовського (XIV – XVI століття)…» (1, С.261).

«The 19th century saw a massive increase in American immigration, as people fled the results of revolution, poverty and famine in Europe…» (19-й век стал свидетелем массового роста американской иммиграции, поскольку

люди бежали от результатов революции, бедности и голода в Европе …) (8, С.94).

Таким образом, комментарий может быть основан на исторической/этимологической справках, насчитывать от нескольких слов/цифр, приведенных в скобках, до полноценных абзацев, дающих представление о лингвистическом явлении, личности или событиях.

В отличие от жанра объяснения, комментарий, как правило, содержит дополнительную информацию, которая может потребовать толкования в ходе изложения основного материала. Отсутствие объяснения не позволит понять и усвоить материал, в то время как отсутствие комментария, возможно, лишит читателя дополнительных сведений, пространственно-временных ориентиров, исторических обусловленностей, понимания авторской позиции относительно излагаемого материала, однако не помешает усвоить основной мотериал. Таким образом, осуществляется дополнительное пояснение адресату-неспециалисту.

«Оказывается, что при соединении многозначных слов количество значений не увеличивается, а наоборот уменьшается. Услышав призыв: держи крепко!, человек сразу понимает, в каком именно смысле использовано слово держать, хотя вообще-то значений у него несколько: «взять и не выпускать» (держать молоток); «служить опорой (каркас держит конструкцию) и др. Конечно, в этом призыве использовано первое значение: потому что стоящее рядом крепко лучше всего связывается со смыслом «взять и не выпускать» (6, С.74).

«Нині хіба що прізвища нагадують про колишніх майстрів, які виготовляли необхідні в господарстві речі. Золтар виробляв для дівчат персні, кушнір чинив смушки для кожухів, стельмах майстрував вози, коваль кував підкови, мірошник працював у млині….Ось звідки в нас Ковалі й Коваленки…» (1, С.186).

«..might run to 20 lines. In the early period, such sentences often appear incomplete or ill-formed to modern

eyes (failing in concord, for example, or displaying an unattached subordinate clause); but it is important to appreciate that at the time such variability was normal» (… могли достигать 20 строк. В ранний период, такие предложения часто выглядят неполными или плохо сформированными для современных глаз (например, с отсутствием согласования или с непривязанным подчиненным предложением); но важно понимать, что в то время такая изменчивость была нормальной) (8, С.70).

Основной задачей автора в этом случае является предоставление дополнительной информации, относящейся к теме, но не являющейся необходимой.

Предоставляя информацию в доступной форме, простыми словами, автор комментария приводит в скобках термин, обозначающий явление или понятие, который, возможно, уже был истолкован ранее. Такой комментарий-синоним позволяет продемонстрировать читателю-неспециалисту более сложный термин, однако, благодаря такой своеобразной интегрированности он уже не вызывает сложности. Еще одной возможной причиной использования таких комментариев может быть простое отсутствие необходимости вдаваться в детали и подробно описывать сложные термины реципиенту –неспециалисту.

«…в сочетаниях (синтагматически), и при чередованиях (парадигматически) они превратились из одних грамматических единиц в другие» (6, С.50).

«Мы убедились, что изучение сосуществования языковых единиц (синхрония) и законы их последовательных изменений (диахрония) дают разные результаты. Впервые это поняли и разграничили синхронию и диахронию в науке о языке Фердинанд де Соссюр Иван Александрович Бодуэн де Куртенэ и Филипп Федорович Фортунатов» (6, С.50).

«… relating to several linguistic dimensions: when it came into English (the historical dimension), how it is formed (the structural dimension)…» (относящиеся к нескольким лингвистическим измерениям: когда это вошло в

английский язык (историческое измерение), как это сформировано (структурное измерение) (8, С.170).

Выводы. Итак, проанализировав примеры функционирования жанра комментария в научно-популярном лингвистическом дискурсе, можем отметить, что данный жанр достаточно широко распространен и вариативен, может основываться на других жанрах (историческая/этимологическая справка, объяснение), способствует адресатно-адресантной интеракции, расширению кругозора читателя-неспециалиста.

Перспективы дальнейших исследований в области жанрового строя научно-популярного дискурса заключаются в возможности создания развернутых классификационных моделей его жанровой структуры.

Бібліографія

1. Українська мова: Дит. Енцикл. /авт. – упорядн. А. М. Матвієнко. К.: Школа. 2006. 384 с.
2. Абелюк Е. С. Лингвистика для всех. Летние лингвистические школы 2005 и 2006 / Ред.– сост. Е. В. Муравенко, О. Ю. Шеманаева. М.: МЦНМО, 2008. 440 с.: илл.
3. Коньков В. И. Речевая структура газетных жанров. СПб. : Роза мира, 2004. 221 с.
4. Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник / под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева и др. М. : Флинта; Наука. 2003. 840 с.
5. Словарь литературных терминов – Режим доступа: http://litterms.ru/k/113
6. Энциклопедия для детей. Т. 10. Языкознание. Русский язык / Глав. ред. М. Д. Аксёнова. М. : Аванта+, 1998. 704 с.
7. Mariza Georgalou. Scoring a hat trick: Nation, football, and critical discourse analysis. Rice Working Papers in Linguistics 139 vol. 1, February 2009
8. The Cambridge encyclopedia of the English language / David Crystal. Cambridge University Press, 2004. 499 p.

УДК 811.111'276.2

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-СЛЕНГІЗМІВ

Валуєва Н. М., к.філол.н., доцент
Дніпровський державний технічний університет, Україна;
e-mail: valuyevaN@ukr.net, mob.: +380979039807; ORSID ID https:// orcid.org/0000-0003-2764-2313, Journal ID: 3498

Бурхливий розвиток комп'ютерних технологій, масове використання персональних комп'ютерів та електронних пристроїв привнесли у мову велику кількість спеціальних слів та виразів. Сьогодні комп'ютери, Інтернет, ІТ технології стали невід'ємною частиною життя, а у результаті активної комунікації у віртуальному просторі сформувалася своя мова – мова інтернет-спілкування, або інтернет-сленг.

Інтернет-сленг (мова мережі, комп'ютерний сленг) – це спеціальна мова, якою спілкуються як ІТ-фахівці, так і інші користувачі мережі Інтернет. Широкий інтерес науковців до такого неоднозначного явища як сленг, шляхів утворення сленгу і, зокрема, сучасного англомовного інтернет-сленгу, способів передачі сленгових одиниць мовою перекладу обумовлюють актуальність досліджень цього неоднозначного соціально-лінгвістичного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сленг є предметом постійної уваги закордонних й вітчизняних дослідників, проблемами сленгу займалися такі вчені як Арнольд І. В. (1990); Беліков В. І. (2001); Беляєва Т. М. й Хом'яков В. О. (1985); Блумфільд Л. (2002); Биков В. Б. (2001); Бруквіна В. А. (2016); Віноградов В. В. (1955); Гальперін І. Р. (1956); Кестер-Томи З. (1993); Кожелупко Т. П. (2009); Лук'янова Т. Г. (2014); Маковський М.М. (2007); Міллер А. А. (1972); Рябичкіна Г. В. (2009); Святова М. І. (2012); Сковронська Ю. Є. (2007); Хом'яков В. О. (1992); Хаджаєв Н. Х. (2012) та багато інших.

Мета роботи. Висвітлити ступінь розробки питання "сленгу" у роботах науковців. Проаналізувати сучасні продуктивні способи утворення інтернет-сленгізмів, виявити специфічні для інтернет-мови шляхи утворення новотворів, окреслити основні способи відтворення сленгових одиниць мовою перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова є важливим засобом, який дозволяє людям спілкуватися, обмінюватися інформацією, знаннями, навичками. Мова – це і потужний засіб, за допомогою якого кожна культура виражає свою сутність, культурно-історичні традиції народу у певну історичну епоху. Водночас, мова – це рухливе і динамічне явище, де постійно відбуваються зміни, оцінку яким можна давати по-різному: підтримуючи зміни, виступаючи їх апологетом, або, навпаки, засуджуючи. Одним із дискусійних питань лінгвістики є питання сленгу.

Як і мові взагалі, інтернет-сленгу також властива активна динаміка, пов'язана з постійно зростаючими можливостями інтернет-комунікації. Сленг є складовою спілкування, оскільки допомагає яскраво і метафорично передати смисл висловлювання. Крім того, сленг є невід'ємною частиною різних субкультур. Сленг еволюціонує разом з мовою і є актуальною лінгвістичною проблемою.

Вторгнення зниженої, нецензурної, жаргонної лексики як у розмовну мову, так і у різні жанри публіцистичної й художньої літератури, є реалією сьогодення. "Сьогодні процес включення подібних знижених елементів у літературний текст можливо описати як колоквілізацію мови" [15, с. 130].

Єдиного терміналогічного визначення поняття «сленг» немає. Дослідники по-різному надають трактовку цьому поняттю та його значенню у житті спільноти. Так, І. Р. Гальпєрін пропонує розуміти під сленгом такий шар лексики та фразеології, який прозирає у сфері живої розмовної мови в якості розмовних неологізмів, які легко

переходять до шару усталеної розмовної літературної лексики [цит. за 1, с. 21]. У свою чергу В. О. Хом'яков помічає, що "сленг – це відносно сталий для певного періоду, широко вживаний, стилістично маркований лексичний шар, компонент просторіччя, що входить до літературної мови, досить неоднорідний за своїми витоками, ступенем наближення до літературного стандарту, якому характерна пейоративна експресія" [13, с. 77].

У свою чергу Л. Л. Нелюбін надає таке визначення: "сленг – це слова й вирази, що вживають особи певної професії, або соціальної групи" [11, с. 199].

На думку Е. Партріджа, багато американських дослідників використовують слово «сленг» як синонім жаргону, арго або кента. Так, Р. Спірс свідчить, що термін «сленг» спочатку вживали для позначення американського кримінального жаргону як синонім до слова «кент». З роками «сленг» почав збагачувати своє значення і на сьогодні обіймає різні види нелітературної лексики: жаргон, просторіччя, діалекти і навіть вульгарні слова [за 2, с. 10-11].

Отож, можна зазначити, що існують різні погляди щодо розуміння терміну «сленг», різне ставлення до цього явища, суперечності; останні, перш за все, стосуються розуміння об'єму поняття "сленг", зокрема, чи відносити до сленгу лише іронічні слова, які є синонімами літературних еквівалентів, або відносити усю нестандартну лексику, яка не є нормою для освічених людей. Проте незаперечним є той факт, що сленг, "всупереч його дещо фамільярній і часом навіть вульгарній формі, є найяскравішим, найемоційнішим і найжвавішим стилем мови, який реагує на будь-які зміни у житті людей і допомагає їм якнайглибше висловити свої думки та почуття. Охоплюючи майже всі сфери життя, сленг окреслює багато ситуації, крім нудних, оскільки сленгове слово народжується як результат емоційного ставлення мовця до предмета розмови" [14, с. 46].

У сучасній закордонній лексикографії поняття «сленг» змішується з такими поняттями як «діалектизм», «жаргонізм», «вульгаризм», «розмовна мова», «просторіччя» та ін. Попри те, що багатьма зарубіжними теоретиками лексикології висловлені найрізноманітнішіа і суперечливі точки зору з питання «сленгу», всі вони приходять до того самого висновку: «сленгу» не місце в англійській літературній мові. Це пояснюється тим, що поняття «сленг» в англійській лексикографії змішується зі словами та фразеологізмами, абсолютно різнорідними з точки зору їх стилістичного забарвлення і сфер вживання.

Розгляд мови як макросистеми розподіляє усю лексику на стандартну (Standard English) й нестандартну. Проте варіант "нестандартної англійської мови тісно пов'язвані зі стандартним; він не є ізольованою системою, а є частиною соціолінгвістичної структури англійської мови" [3, с. 13]. Структура стандартної й нестандартної англійської мови являє собою взаємопов'язану ієрархічну систему і складається з таких пластів: книжково-писемного (Literary); загального (Common); розмовного (Colloquial); зниженого розмовного (Low colloquial); сленгу (Slang); жаргону (Jargon), кенту (Cant); вульгаризмів (Vulgar). Перші три – складають так званий стандартний англійський (Standard English), інші – нестандартний (Substandard English) [3, с. 14].

Отак англійська нестандартна лексика є вдосталь складною ієрархічно організованою макросистемою національної мови, й "включає у себе певні лексичні пласти експресивної нестандартної лексики та мовні мікросистеми соціально-професійної нестандартної лексики" [13, с. 13].

Отже, точок зору щодо класифікації нестандартної лексики, її сутності, самого поняття "сленг" доволі багато. Ми дотримуємося точки зору науковця Л. Л. Нелюбіна щодо визначення сленгу, який визначає *"сленг як розмовні слова й вирази професійної мови (або соціальної групи), які отримують у мові особливе експресивно-*

емоційне забарвлення і вживаються в певних ситуаціях і сферах спілкування" [10, с. 152].

Сучасні англомовні інтернет-сленгізми переважно утворюються за типовими моделями словотворення, проте існують у суто специфічні, властиві лише сленговим одиницям мережі Інтернет способи. Серед найбільш продуктивних можна виокремити такі.

1. **Афіксація**: *poster, flooder, anonymizer, sefie, clickable, reblogable, to reblog, to unfollow*;

Найбільш частотні словотворчі афікси, які використовуються в англійському інтернет-сленгу – це: суфікс іменника на позначення діяча **-er** (flooder, googler, youtuber, spammer, poster, anonymizer), зменшувально-пестливого суфікса іменника **-ie** (selfie, newbie, piccie, smilie), префікс повторної дії **re-** (to reblog, to repost, to retweet), префікс зі значенням мережевого простору **cyber-** (cyberlife, cyberbaby, cyberwife), негативний префікс **un-** (to unfollow, to unfeel, to unmute, unfollower).

Цікаво зазначити, що афікси можуть додаватися до таких слів, що у літературній (стандартній) мові не приймають таких афіксів, наприклад, to unmute, to unfollow, to unfeel, screenful, folderful, googler, flooder, selfie.

З нових словотворчих афіксів можна виокремити суфікс **=fie**, який з'явився після широкого розповсюдження слова *selfie*. Оксфордський словник визнав *selfie* словом 2013 року, з того часу з'явилися такі новотвори:

Helfie *(hair selfie)* – фотознімок власної стрижки, зачіски.

Felfie *(fake selfie)* – фальшиве селфі, наприклад, на фоні телевізійоного зображення островів (щоб було, чим похвалитися у соцмережах), а також *farm selfie* – автопортрет фермера на фоні його маєтку.

Shelfie *(або bookshelfie)* – фотографія книжкової полиці як демонстрація широти інтересів й глибини знань [12].

2. **Основоскладання**: *masterpost, photospam, artblog*; **телескопія**: fleshmeet (*flesh* + *meeting*), flog (fake+blog).

3. **Конверсія**: *to post — post, to like — like, YouYube — to youtube.*

Конверсія в англомовному інтернет-слензі має свої особливості. Іменники, як і власні назви, з боку їхньої семантики не мають передумов для переходу у розряд дієслів, проте це можна спостерігати у розмовному мовленні: art – to art, GIF – to gif, Google – to google, YouTube – to youtube.

4. Застосування **метафоричного й метонімічного переносу**:

- *to post* у значені публікації повідомлення в інтернеті,
- *to flood* у значені «наводнити повідомленнями»,
- *to like* у значені виразу схвалення шляхом натискання відповідної кнопки,
- a*vatar* у значені картинки, яка представляє користувача.

5. **Деривація,** або утворення гнізд однокореневих слів. Наприклад: від **blog**: *blog, blogger, to blog, reblog, to reblog, reblogable, blogosphere, artblog, videoblog, photoblog, vlog, to vlog, vlogger*; від **post**: *post, to post, poster, repost, to repost, masterpost, shitpost, shitposter*; від **spam**: *spam, to spam, spammer, spambot, photospam, gifspam, picspam, to picspam.*

6. Утворення Інтернет-**абревіатур й акронімів**, спочатку такі скорочення позначали дії, що виконуються користувачем, або будь-які життєві реалії, згодом можуть потрапити у розряди слів різних частин мови: LOL — to lol (дієслово), such a lol (іменник), ROFL — to rofl (дієслово), IRL — my girl friends (прикметник).

7. Ще одним популярним способом утворення слів у мережі є **какографія або ератив** [9]. Какографія (від грецького kakos – дурний, grapho – писати) – слово або вираз, який навмисно було викривлено носіями тієї або іншої мови з наміром, як правило, утворення комічного

ефекту. Так, для ІТ-фахівців, що володіють англійською мовою, комічний ефект досягається шляхом дослівного перекладу інтернет-сленгу, причому нехтуючи граматичними правилами: *зробите мені небачити це – make me unsee this; обличчяладонь – facepalm.* Також у якості жарту перекладають назви відомих фірм: *мордокнига – Facebook, Мелком'які – Microsoft* [9].

8. **Запозичення.** Цікаво, що багато запозичень в англомовний інтернет-сленг прийшли з японської мови. Це пояснюється широкою популярністю японських аніме, починаючи з другої половини 90-х рр. *Nyah, desu* – вирази радості, задоволення; *Kyaa* – вираз самого широкого спектру емоцій, *kawaii* – милий тощо [9].

9. **Навмисна помилка** – також доволі розповсюджений спосіб утворення інтернет-сленгізмів: *teh* – замість артикля the, wat – замість what, pwn – замість own.

Як бачимо, способів утворення інтернет-сленгів доволі багато, крім традиційних шляхів словотворення, зустрічаються такі, що використовуються суто для створення інтернет-сленгу. Інтернет породив цікавий феномен – письмову розмовну мову, адже усі інтернет-сленгізми створюються з однією головною метою – економити час і простір написання. Спілкування в реальному часі вимагає використання містких коротких слів. Всі слова зазвичай пишуться в нижньому регістрі, а великі літери використовуються тільки для додання виразності. Наприклад, займенник «І» найчастіше пишеться «і». Акроніми з трьох букв – найбільш популярні абревіатури в Інтернет спільноті. Вони ж часто використовуються в телефонних повідомленнях. З появою систем миттєвого обміну повідомленнями (ICQ, AOL, та MSN) кількість інтернет сленгізмів значно зросла. Цю Інтернет мову називають leetspeak, LOLspeak, або chatspeak.

Як пише Д. Р. Валіахметова, в умовах Інтернет-дискурсу в цілому ряді випадків можна спостерігати

“феномен мовлення, що володіє багатьма характеристиками розмовного мовлення (такими як непідготовленість, лінійний характер, економність щодо надмірності мовних засобів, безпосередній характер мовлення), але представлений письмовою формою” [4].

Проблема перекладу інтернет-сленгізмів по-різному представлена у роботах науковців. Так, Н. Віноградова пропонує наступні способи відтворення сленгових одиниць: 1) транслітерація англійського слова при збереженні основного значення лексеми (*варнінг* – від англ. «warning» означає про можливу помилку програми або про виключну ситуацію); 2) фонетичне та граматичне спотворення оригіналу (*батон* від англ., що в перекладі ґудзик, кнопка означає будь-яку кнопку); 3) фонетична подібність англійським оригіналам (*милити* від англ. «*mail*», що в перекладі означає «лист», «пошта» – писати чи передавати повідомлення мережою) та слова, що набули нового значення в результаті іронічно-карнавального переосмислення вже існуючої лексеми (*блін – компакт-диск*); 4) слова-акроніми (скорочення) – AFAIK – *as far as I know* – наскільки мені відомо; FYI - *for you information* – до вашого відома [5].

У свою чергу П. Горшков пропонує такі: 1) калька (повне запозичення, наприклад, *device – девайс*; 2) напівкалька (запозичення основи) – додаванням закінчень та суфіксів до основи англійського слова; 3) переклад: а) із застосуванням стандартної лексеми в особливому значенні; б) із використанням сленгу інших професійних груп; 4) фонетична мімікрія (слова, які переходять в сленг набуваючи нового значення і ніяким чином не пов’язане із загальновживаним) [6].

Часто при перекладі важко зрозуміти значення окремих слів, зокрема американського комп’ютерного сленгу. Це зумовлено тим, що вони означають специфічні, маловідомі для широкого загалу поняття, або мають відношення до певних локальних обставин. Але в середовищі людей, так чи інакше пов’язаних із

комп'ютером та інтернет-технологіями, існують і неофіційні позначення тих чи інших понять, те, що можна назвати професійним «арго» або «сленгом». Ці слова, на думку Ю. Зацного [8], набувають значення неологізмів, мають свої характерні особливості і в структурі, і в семантиці. Основними вимогами до перекладу таких термінів є повне збереження семантичного наповнення одиниці перекладу. Терміни, що були перекладені, займають важливе місце в термінологічній структурі української мови і навіть отримують статус загальновживаної лексики.

Є. Єнікєєва вважає основними засобами перекладу інтернет-сленгу такі: 1) транслітерація та транскрипція (використовується при перекладі окремих слів-термінів. Наприклад, *adapter (адаптер), Basic (Бейсік), hacker (хакер)).* 2) калькування – це засіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин (морфем або слів) їх лексичними відповідниками у мові перекладу: наприклад, *disc storage (дискова пам'ять), current drive (поточний дисковод), image recognition (розпізнання зображення).* 3) експлікація (описовий переклад) – це лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови-оригіналу замінюється словосполученням, яке дає пояснення або визначення даної одиниці: *nonmouse program - програма, яка не підтримує роботу з мишкою; native mode – режим роботи у власній системі команд* [7].

Отже, транскодування (у разі необхідності збереження стислості лексичної одиниці), калькування (переважно при відтворенні стійких словосполучень) й описовий переклад (для докладного пояснення значення слова або виразу) є основними способами перекладу сленгових одиниць, зокрема і Інтернет-сленгізмів.

Висновки. Основні труднощі перекладу Інтернет-сленгізмів виникають під час пошуку відповідного сленгізму. Велике значення при перекладі сленгових одиниць відіграє контекст, який допомагає перекладачу

обрати вірний варіант передачі вихідної одиниці. Основними засобами перекладу сленгових конструкцій є пошук відповідного перекладацького еквівалента або аналога, застосування транскрипції, експлікації або описового перекладу, калькування, компенсації.

Перспективами подальших наукових пошуків є аналіз тенденцій розвитку англомовних сленгових одиниць та нових способів словотвору, дослідження українського сленгу, який є маловивченим явищем у вітчизняному перекладознавстві.

Бібліографія

1. Беляева Т. М. Нестандартная лексика английского языка. Л.: 1985. 234 с.
2. Бреговская Н. В. Молодежный сленг: формирование и функционирование. М.: 1996. С. 46-57.
3. Бруквина В. А. Концепты животных и птиц в языковой картине мира (на материале нестандартной лексики английского языка).: дис. на соискание уч. степени к.филол.н. спец. 10.02.04. Германские языки. СПб, 2016. 284 с.
4. Валиахметова Д. Р. Письменная разговорная речь в контексте особенностей Интернет-дискурса. Казань, 2001. 116 с.
5. Виноградова Н. В. Компьютерный сленг и литературный язык: проблемы конкуренции. 2001. № 6. С. 203 – 216.
6. Горшков П. А. Сленг хакеров и геймеров в Интернете: Автореф. дис…канд. филол. наук. 10.02.19. Москва, 2006. 21 с.
7. Єнікєєва Є. М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову. Вісник СумДУ. 2001. № 5. С. 54 –59.
8. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80 – 90 років XX століття. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1997. 396 с.
9. Лимарова Е. В., Сон Л. П. Интернет-сленг: словообразовательные процессы (на материале английского и русского языков). *Вестник Челябинского гос. ун-та.. Филологические науки.* Вып. 112. 2018. С. 111-119.
10. Нелюбин Л. Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект). М.: Флинта, Наука, 2009. 216 с.
11. Нелюбин Л. Л. Толковый переводческий словарь. 6-е изд. М.: Флинта, Наука, 2009. 216 с.
12. Селфи и свита его неологизмов. – Режим доступа: https://skyeng.ru/articles/selfie-i-ego-svita-neologizmy-ery-sotsialnyh-setej /(Дата обращения 20.09.19)
13. Хомяков В. А. О термине "сленг" (Из истории вопроса). *Вопросы теории английского и немецкого языков.* СПб., 1995. 352 с.
14. Широких О. В. Поняття про сучасний сленг. *Лінгвістичний вісник. Проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу.* С. 45-48.[Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///D:/Загрузки%20инет/livis_2013_2_11.pdf

15. Шурупова М. В. Проблематика английского сленга в аспекте теории перевода. *Вестник Московского государственного областного гуманитарного института*. Орехово-Зуево. № 4., 2015. С. 130-135.

УДК [811.111:801.61]:808.2

АДЕКВАТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ АФІКСАЛЬНИХ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ МЕТАЛУРГІЇ

Воронова З. Ю., к. філол. н. доцент
Дніпровський державний технічний університет
E-mail: zoya.voronova2@gmail.com, mob.: +3 8067-954-3019, ORCID ID
https://orcid.org/0000-0003-4850-7743; Journal ID:3498

Актуальність проблеми. У центрі уваги сучасного вітчизняного перекладознавства спостерігається підвищений інтерес до проблеми з'ясування аналізу шляхів формування металургійної термінології, встановлення способів творення термінів та їх перекладу.

Сучасні лінгвістичні погляди на склад багатокомпонентних термінів суттєво розвинулися: якщо раніше під терміном розуміли однослівне або двослівне утворення, то останнім часом набули актуальності дослідження багатослівних термінів. Термінологам добре відомо, що саме такі багатоелементні терміносистеми превалюють у численних галузях науки та техніки.

Аналіз останніх наукових досліджень. Процеси утворення нових термінів у сучасній англійській мові пов'язані з появою нових наукових ідей, розробкою нової техніки, утворенням нових технологічних процесів. З цієї причини нові терміни, які відсутні в словниках, часто-густо є носіями найбільш важливої для одержувача повідомлення інформації, з метою отримання якої обробляються іншомовні тексти.

Термінологія з погляду з'ясування активних моделей термінотворення, встановлення продуктивних способів та визначення значень словотворчих афіксів була предметом посиленої уваги мовознавців, зокрема П. М. Каращука,

Д. С. Лотте, І. В. Корунця, А. С. Д'якова, Т. Р.Кияка, А. В. Парахіної, В. І. Карабана та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6]. За результатами досліджень фахівців із термінології, адекватний переклад галузевих текстів не зводиться лише до відтворення термінологічних одиниць мовою перекладу. На думку А. С. Д'якова, Т. Р. Кияка, З. Б. Куделько [7], без знань, пов'язаних з походженням, класифікацією, способами утворення, особливостями перекладу термінів, неможливо сповна передати суть науково-технічного тексту.

Метою статті є виокремлення найбільш продуктивних способів творення та перекладу нових багатокомпонентних термінів.

Об'єктом опису є металургійна термінологія.

Предметом аналізу обрано способи перекладу багатокомпонентних термінів.

Виклад основного матеріалу. Існують такі випадки, коли в українській мові немає детального перекладу термінів на англійську мову, тому доводиться перекладати їх за допомогою допоміжних слів, які пояснюють даний термін. Терміни, як відомо, найчастіше вживаються в науково-технічній літературі. Термін вимагає чіткого та детального перекладу для неускладненого розуміння і не припускає подвійного значення особливо в галузевій технічній літературі.

Розглянувши морфологічні способи словотворення в сучасній англійській мові та структурно-семантичні особливості багатокомпонентних термінів, можна дійти висновку, що афіксація залишається одним із найпродуктивніших способів словотворення, за допомогою якого утворюються суфіксальні та префіксальні іменники, прикметники та дієслова. Превалює також конверсія під час утворення дієслів від іменників, а також словоскладання, коли новий термін утворюють шляхом поєднання двох іменників, іменника та прикметника чи то дієслова та іменника. Посилилась тенденція до утворення нових слів через скорочення

існуючих слів та словосполучень. На особливу увагу заслуговують багатокомпонентні терміни, що утворені синтаксичним способом, структурний аналіз яких відображує не тільки теоретичний, але й практичний інтерес.

Адекватність перекладу префіксальних термінів значною мірою залежить від правильного визначення значення префікса та знання узагальненого значення термінів із тим чи тим префіксом.

За допомогою префікса **dis**- утворюються терміни із значенням, протилежним словотвірній основі, або із значенням відсутності, позбавлення чогось та із значенням розподілу, відокремлення [7, с. 71]:

disintegrator – дробарка, дезінтегратор; dissolution – розчинення, розплавлювання; displacement – заміщення; disassembly – демонтаж;discharge – розвантаження; dissolubility – розчинність.

Префікс **over**- має декілька значень: 1) зверху, над, вище (того, що позначене основою); 2) більше (того, що позначене основою); 3) надмірно, занадто (стосовно того, що позначене основою) [6, с. 84-85]:

overheat – перегрів; overweight – надмірність ваги; overblowing – передуття; overvoltage – перенапруга (електрична).

В складних термінах префікс **self**- має значення:

1) самостійний, 2) автоматичний [6, с. 95]:

self-cooling – природне охолоджування; self-feed – автоматична подача; self-diffusion – самодифузія; self-regulation – саморегулювання.

В українській мові є формальний відповідник цьому префіксу — *само-*, але не завжди англійські терміни на **self**- перекладаються українською термінами з префіксом *само-*.

Префікс **under**- утворює слова, що вказують на: 1) розташування під чимось; 2) підлеглість або незначну важливість; 3) недостатність, неповноту тощо [6 с. 102-103]:

undercarriage – ходова частина (ковша); underframe – нижня частина станини; underpressure – вакуум, розрідження; underweight – недовага.

За допомогою префікса **un**- утворюються іменники, що мають значення: 1) заперечення якості, позначеної дериваційною основою; 2) неможливості або відсутності дії, позначеної дериваційною основою [6, с. 99]:

unblocking – деблокування; uncoiler – розмотувач; unreactiveness – хімічна інертність; unmixing – розшарування.

Іменники з префіксом **un**- перекладаються переважно такими способами: 1) іменниками з префіксом *роз-: unloading – розвантаження;* 2) іменниками з префіксом *де-: unblocking – деблокування;* 3) іменниками з префіксом *не-: unsharpness – нерізкість* [8, с. 110-111].

Як відомо, за допомогою префікса **extra**- утворюються термінологічні прикметники із значеннями: 1) «поза»(чимось), «за межами»; 2) «понад» [9 с. 73]:

extrastrong – особливо міцний, extrabright – відполірований до дзеркального блиску.

В українській мові є формальний відповідник цьому префіксу – префікс *екстра-,* проте не завжди англійські терміни з **extra**- перекладаються українськими термінами з *екстра-.* Означені англійські терміни можуть також перекладатися термінами з префіксом *до-, над-* та *за-: extrahard – надважкий* [6, с. 120].

Multi- є напівпрефіксом, що має значення “багато”, “з великою кількістю” [6, с. 79]:

multitube – багатотрубний; multiflame – багатовогненний; multivalent – багатовалентний.

Терміни з префіксом **non**- зазвичай перекладаються термінами із префіксом “не” [6, с. 81]:

nonfreezing – незамерзаючий; nonferrous – кольоровий (про метал); nonfusible – неплавкий; nonoxidizing – неокисний; nonsealing – окалиностійкий;

Звернімо увагу на утворення термінологічних дієслів за допомогою префікса **dis**-.

За значенням вони протилежні словотвірній основі, або мають семантику відсутності, позбавлення чогось чи розподілу, відокремлення [6, с. 71]:

disassemble – демонтувати; displace – зміщати; discharge – розвантажувати; disorganize – дезорганізовувати.

За допомогою префікса **un**- утворюються терміни, що мають значення: 1) позбавлення від того, що позначене мотивувальною основою; 2) дії зворотної або протилежної тій, що позначена мотивувальною основою [6, с. 100]:

ungrease – знежирювати; unroll – розгортати; unload – розвантажувати; unsolder – розпаювати.

Дієслова з префіксом **un**- зазвичай перекладаються так: 1) дієсловом із префікс *роз-: unsolder – розпаювати;* 2) дієсловом із префіксом *зне-: ungrease – знежирювати;* 3) дієсловом із префіксом *з-: uncoil – змотувати* [9, с. 123].

Доцільним буде розглянути терміни, що утворюються способом суфіксації.

Так, за допомогою суфікса -**er(-or)** від іменних основ утворюються терміни з наступними значеннями: 1) людина за родом занять; 2) машина, пристрій, елемент тощо із спеціальною функцією; 3) конкретний предмет із спеціальною функцією [6, с. 105-106]:

generator – генератор, джерело енергії; conveyor – конвеєр;mixer – змішувальна камера, змішувач; cutter – різак, ножиці (для металу);breather – протигаз, респіратор; preventer – запобіжник.

Похідні терміни із суфіксом -**er(-or)** перекладаються так: 1) похідними термінами з суфіксами *-ник, -ач, -ар, -ель, -ка: timekeeper – табельник, mixer – змішувач;* 2) термінами-словосполученнями, що містять слова на кшталт “пристрій” або “апарат”: *hardener – гартувальна машина* [10, с. 145].

Суфікс -**ness** утворює терміни, що характеризують предмет з точки зору його якості, ознаки, властивості, стану тощо [10, с. 28]: *fugitiveness – летючість; springiness*

– здатність пружинити, acidness – кислотність; thickness – товщина; tightness – герметичність.

Терміни з суфіксом -**ness** звичайно перекладаються похідними термінами з суфіксом *-ість.* Тому цей суфікс можна визнати формальним відповідником суфікса -**ness** [9,с. 167]**.**

Суфікс -**ment** утворює терміни зі значеннями: 1) акту або факту виконання тієї дії, на яку вказує основа; 2) чогось конкретного, пов'язаного з тим, на що вказує основа [10, с. 70]:

displacement – зсув, продуктивність; reinforcement – посилення, армування;development – розвиток, утворення; department – відділ, цех;measurement – вимірювання; equipment – обладнання, апаратура.

Терміни, утворені суфіксом -**ment** узагалі перекладаються похідними термінами з суфіксами *-ання, -ення: measurement – вимірювання; improvement – покращення; impairment – пошкодження* [10, с. 203].

Суфікс -**(i)um** – латинський суфікс, який часто вживають у технічній термінології, зокрема металургійній, утворює назви хімічних елементів [10, с. 78]:

glucinum – берилій; germanium – германій; aluminum – алюміній; vanadium – ванадій.

На особливу увагу потребує переклад складних термінів, які складаються з двох основних кроків – аналітичного та синтетичного. Важливу роль під час перекладу словосполучень відіграє саме аналітичний етап – переклад окремих його компонентів. А для цього треба установити компоненти складного терміну, оскільки ними можуть бути не тільки слова, а й словосполучення, що входять до складу складного терміну. Важливо також встановити, в яких семантичних відношеннях перебувають компоненти між собою та з головним компонентом терміну-словосполучення. Характер саме цих відношень визначає порядок та зміст перекладу складного терміну. Синтетичний етап перекладу

«передбачає вибудовування компонентів у залежності від визначених семантичних відношень і отримання повного варіанту перекладу складного терміну» [11, с. 34].

Найуживанішим позначився спосіб семантичного калькування, тобто повної відповідності структури таких термінів в обох мовах:

statistical analysis – статистичний аналіз; internal force – внутрішня сила; pure iron – чисте залізо;molecular lattice – молекулярна решітка.

Наступним структурним варіантом перекладу є сполучення двох іменників [11, с. 52]:

crystal activity – чутливість кристалу; substitutional alloy – сплав заміщення; explosive fabrication – штамповка вибухом.

Існує ще один досить продуктивний структурний варіант перекладу, тобто переклад словосполучення іменником [11, с. 63]:

ventilating fan – вентилятор; heat exchange – теплообмін; soldering iron – паяльник; atomizing jet – форсунка.

Відомо, що в терміносистемах продуктивними є відносні прикметники, співвідносні за семантикою з дієсловами та іменниками. Вживання прикметників із “предметним” значенням сприяє уточненню смислової сторони терміну, смислової диференціації термінів та водночас їх семантичної конденсації [11, с. 78].

У багатьох випадках терміни в обох мовах мають однакове граматичне вираження, тобто структура терміну не змінюється під час перекладу. Найуживанішим проступає спосіб семантичного калькування, тобто повної відповідності структури цих термінів в обох мовах [12, с. 93]:

nose cone – горловина (конвертеру; friction coefficient – коефіцієнт тертя; quality control – контроль якості; furnace design – конструкція печі.

Як показують дані досліджень, при інваріантному плані змісту термінів-еквівалентів українська та

англійська мови виражають його різними граматичними способами.

Найбільш продуктивним структурним відповідником перекладу прозирнула модель перекладу сполученням двох іменників:

core of jet – ядро потоку; cost of construction – вартість будування; elasticity of form – пружність форми.

Доволі продуктивним способом перекладу виявився спосіб семантичного калькування, тобто повної відповідності структури даних термінів в обох мовах [12, с. 114].

core of fracture – серцевина у зламі; deoxidation in furnace – розкислення у печі.

Тож, під час перекладу спостерігається розширення термінів, що пояснюється не тільки відмінностями систем мови оригіналу та мови перекладу, але й загальною тенденцією до подовження тексту, необхідністю додавання інформації в текст перекладу. В низці випадків довжина терміну збільшується внаслідок розкладу «склеєної форми» на компоненти, іншими словами, внаслідок заміни слова словосполученням» [12, с. 153]. Тенденція до збільшення довжини тексту під час перекладу є логікою перекладу. Цій тенденції протистоїть тенденція до скорочення частини тексту при перекладі.

Про «семантичні інтернаціоналізми, так само як про граматичні, можна говорити лише умовно. Частіше за все аналогічна семантична структура термінів обох мов буває обумовлена незалежним термінотворенням через єдність шляхів наукового пізнання та намагання вчених адекватно сформулювати у мові найбільш суттєві риси нового поняття» [13, с. 67].

Проаналізувавши способи творення термінів в металургійній галузі і розглянувши зокрема конверсію, словоскладання, скорочення і афіксацію, можна побачити, що найбільш продуктивним способом є афіксація, тобто утворення термінів за допомогою

найпоширеніших суфіксів і префіксів англійської мови. Можна побачити, що деякі префікси є характерними для іменників, прикметників і дієслів одночасно. Слід зазначити, що префіксами, які одночасно вживаються серед іменників і прикметників є **self**-, **non**-, серед іменників, прикметників і дієслів найчастіше одночасно зустрічається **un**-, а серед дієслів та іменників – **over**-, **dis**-. Щодо суфіксів, які вживаються в термінах металургійній промисловості, то не спостерігається одночасного вживання суфіксів серед іменників, прикметників і дієслів.

Не можна визначити точно, через що відбувається така розбіжність суфіксів і префіксів серед іменників, прикметників і дієслів, але можна припустити, що така різниця існує завдяки словотвірній системі англійської мови.

Щодо способів перекладу термінів, утворених шляхом афіксації, то їх дуже багато. Існують формальні відповідники деяких префіксів англійської мови в українській. Як приклад, можна навести такі префікси: **over**- – по(над-), пере-, **non**- **–** не-**, self**- **–** само-**, sub**- **–** суб-**, post**- **–** пост-**, extra**- **–** екстра-**, poly**- **–** полі- тощо. Але здебільшого металургійні терміни, які утворюють афіксальним способом у сучасній англійській мові, мають свої способи перекладу, що допомагає перекладачам точніше передати значення того чи того терміну.

Отак, словниковий і термінологічний склад сучасної англійської мови є дуже багатим і потребує подальшого і серйозного вивчення**.**

Варто зауважити, що під час перекладу багатокомпонентних термінів, складові словосполучення перебувають в атрибутивному зв'язку, тому переклад таких термінів починають з перекладу іменника як основного компоненту, а потім перекладають кожну смислову групу. Провідними прийомами перекладу термінів-словосполучень вважають калькування, переклад з використанням родового відмінка, різноманітних

прийменників, переклад одного з членів словосполучення, групою пояснювальних слів або через зміну порядку компонентів атрибутивної групи.

Адекватність перекладу афіксальних термінів значною мірою залежить від правильного визначення значення суфіксу чи префіксу та знання узагальненого значення термінів з тим чи тим афіксом.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Після проведеного дослідження можна зробити висновок, що існує дуже багато способів утворення та перекладу технічних галузевих термінів, і з часом їх кількість дедалі збільшується, що потребує серйозного вивчення та буде сприяти подальшому упорядкуванню металургійної термінології.

Бібліографія

1. Каращук П. М. Аффиксальное словообразование в английском языке. М. : “Высшая школа”. 1975. 173 с.
2. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. М.: 1970.
3. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Підручник. Вінниця: Нова Книга. 2008. 512 с.
4. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія та практика перекладу. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова Книга. 2006. 592 с.
5. Парахина А. В. Пособие по переводу технических текстов с английского языка на русский. М.: “Высшая школа”. 1982. 191 с.
6. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Частина ІІ. Вінниця: “Нова книга”. 2001. 303 с.
7. Д’яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: Вид. дім «КМ Academia». 2000. 218 с.
8. Новичкова Л. М. Многозначность термина и её разрешение в научно-техническом переводе. *Международная конференция «Теория и практика научно-технического перевода».* М.: 1985. 296 с.
9. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка. М.: “Высшая школа”. 1977. 191 с.
10. Котелова Н. З. К вопросу о специфике термина. *Лингвистические проблемы научно-технической терминологии.* М.: “Высшая школа”. 1970. 107 с.
11. Журавлёв В. Ф. Перевод терминов и упорядочение терминологий. *Совершенствование перевода научно-технической литературы и документов.* М.: “Высшая школа” 1982. 210 с.
12. Циткина Ф. А. Терминология и перевод. Львов: Высшая школа, 1988. 156с.

13. Парпаров Л. Ф. Общие проблемы терминологии как лексической подсистемы. *Функциональный стиль общенаучного языка и методы его исследования.* М.: 1978. 279 с.

УДК 800:793.3

SOME PECULIARITIES OF COMPUTER TERMS AND SLANG TRANSLATION

Votintseva M. L., Candidate of Science (Philology), associate professor
Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine;
e-mail: votis@ua.fm mob.: 097-3421-55-41 Journal ID:3498

Rapid development of the Internet technologies resulted in the fast spread of the computer lexicon. This study aims to conduct the complex research of the computer lexicon and its translation into Ukrainian language.

The urgency of the study is determined by the fact that computer technologies are now developing at the fast pace, resulting in expansion of English computer vocabulary. Against this background, the need of correct technical scientific and technical translation has increased.

The object of the study is the methods of translating computer terms from English into Ukrainian, as well as classification of computer lexicon and spheres of its usage. The subject of research is computer terms and computer slang.

The purpose of the work is to analyze the ways of translating computer terms into the Ukrainian language, the areas of use and main causes of the high popularity of computer slang, as well as problems that arise during the translation of the computer vocabulary.

To achieve this goal, the following tasks need to be done:

- study the available scientific material on the topic of research;
- analyze the current state of the issue;
- define the concept of the term;

• give a classification of terms;

• find out the most popular ways of translating computer terminology;

• identify the reasons for the high popularity of the computer slang.

Materials for the study were 379 computer terminological units, selected from specialized English dictionaries.

To solve the research tasks, a set of the following scientific methods is used:

- theoretical: analysis and generalization of linguistic literature devoted to the problem;

- sampling method.

The theoretical significance of the research is to determine the structural and semantic peculiarities of computer terminology, as well as in the complex study of computer slang used by both ordinary users and specialists. The analysis also provides an opportunity to identify the most popular ways of translating computer terms and problems that may arise during the translation of computer vocabulary units. This study gives an opportunity to broaden the understanding of the functioning of the lexical units analyzed in modern English.

The practical significance of the study is the ability to use this material in the further study of English computer lexicon. Also, identifying the most popular ways of translating computer vocabulary may be useful for translator facing the problem of translating neologisms, since on the basis of the given information, they can choose the best way of translating certain English term.

Computer language is a language of both natural and artificial origin. As a natural language, computer language inherits the principles of integrity, unity of universal and individual, the principle of self-preservation of the national language. As an artificial language, the computer language in its mentality uses the principle of analogy, the principle of

system (the relationship of units), the principles of necessity and sufficiency, the principle of expediency

Besides, it was found that computer lexicon can be divided into two types: computer terminology and computer slang. Computer slang is widely used in specialized texts. They often have an element of novelty that makes the text interesting to the reader. But on the other hand, such a text is full of new terms that have not yet been documented in specialized sources. This fact makes it difficult to translate such a text. To be able to choose the right translation of the technical term, a translator must have deep knowledge in the field they translate for.

Computer terms, in contrast to other technical terms, gradually lose their narrow-specialized character of functioning and start being used in everyday life. The main cause of this is a deep spread of IT in all spheres of life.

After conducting an in-depth research of computer lexicon, several peculiarities of computer terminology were found.

1. The most productive way of adding a computer lexicon is borrowing. Computer vocabulary consists of borrowing of different types: barbarisms, direct borrowings, etc. Direct borrowings dominate in the Internet lexicon. Other thematic groups consist of loaned terms, particularly – structural calques.

2. English is a primary language for nominating concepts in the field of computer technology. The main reason for this is the fact that US continues to be the leading country with the biggest number of tech companies. Moreover, the internationalization of communication through social media and messengers made it extremely simple for people for all over the world to communicate with each other.

That's the probable reason why some terms do not meet the requirements to the terms set by the scientists:

1. The content of the concept must correspond to the modern scientific knowledge of a particular object.

2. The term should be monosemantic.

3. The concept must be expressed only by one sound complex, synonymy is not allowed.

4. The content and scope of the concept must be clearly distinguishable from other concepts in a particular microsystem.

The presence of synonymy and polysemy in computer terminology is unavoidable. For instance, the notion of *блок даних* is expressed in English by the terms *block, packet*; in the Ukrainian language, the terms *чип* and *мікросхема* express the same concept and coexist.

The presence of synonymy and polysemy in terminology makes it impossible to have a clear gender-specific division of terms, so computer terms do not always correspond to reality and to the last of the listed criteria.

Slang is defined as a complex of slang expressions, which have a specific (computer) usage and are not grammatically correct. Most of them are words derived from English language. Computer slang words can be divided into two groups according to the sphere of their usage. The first category is words used by common Internet users. Widespread adoption of Internet technologies resulted in people spending more time online.

One of the features of slang of Internet users is the excessive use of abbreviations, both in English and in Ukrainian (*комп – комп'ютер, bb - baby, ppl-people*). There is a great number of computer abbreviations in computer slang: *AFAIK* - as far as I know; *ASAP* - as soon as possible. In the Ukrainian language, some slang abbreviations are transcoded : *лол, асап, не рофли, імхо*. Transcoding is a commonplace for not only abbreviations, but other slang words. Among the words used by common Internet users the most popular are: *апочка - application. Вінда –Windows OS. Вогнелис —Firefox web browser (*calquing two parts of the word*), геймер – gamer. Глюкати – work with glitches. Лижі — products by the LG company. Монік — monitor. Ноунейм – no name,* unknown person. *Постінг* – act of publishing post on the website. *Шарити – share. Юзер – user).*

The second category is words used by IT specialists. Ukraine now is one of the most popular outsourcing destinations in the world. Clients from all over the world outsource Ukrainian web and mobile developers, that's why the number of IT outsourcing companies grows every year. The main language of communication with clients and stakeholders is English, so it's quite obvious that IT-specialists use a lot of slang words derived from English language.

For example, the word *баг* is a transcription of the word bug, which means 'mistake in program'. Lots of slang words are derived from it: *забагована* is a program with mistakes, equivalent for verb debug, which means to search and correct mistakes and has a formal equivalent in Ukrainian *налагоджувати програму*, in slang sounds like *дебажити*.

Verb *to deploy* is translated like *розгортати программу*, in slang sounds like *деплоїти*. Software, which is translated into Ukrainian like *програмне забезпечення (ПЗ)* has an equivalent *софт*. Thus we can see that a lot of slang words are created in the same way – at first, the stem of English word is transcoded, and then Ukrainian affixes are added.

We have also defined the most popular ways of translating computer terms. They are: transcoding (36%), calquing (42%), explication (10%), translation with the help of semantic equivalent (12%). In some cases terms are untranslatable.

Transilteration and transcription are the most popular ways of translation of simple terms. When using transliteration, translators reproduce the graphical form of borrowed word: *adapter – адаптер, ping-пінг*. Trancription means the reproduction of word's sound form: *domain – домен, screenshot – скріншот*. In some cases both transliteration and transcription are used*: benchmark – бенчмарк*.

Also, during the transcoding, the terms may lose doubling (for example, *controller* is translated as a контролер

without doubling the consonant, the word *assembler* translated into Ukrainian without doubling as an *асемблер*). Sometimes the sound [i] changes to [и] (*disk* is translated as a *диск*).

Loan translation or calcque is a method of translation when the components of the term are changed into their lexical correspondences in target language. The main advantages of calque are the simplicity and laconism of translated words or word groups*: hot keys – гарячі клавіші*.

Some complex words could be translated by both transliteration and loan translation: *audiobook* has stem *audio*, which is transliterated, and stem *book* translated *книга*, so we have Ukrainian word *аудіокнига*. In the same way *metadata* is translated *метадані*.

Loan translation is often used in translation of terms represented by word groups: *computer platform – комп'ютерна платформа, big data – великі дані, analog modem – аналоговий модем, load module - завантажувальний модуль, monochrome monitor – монохромний монітор, optical mouse – оптична миша, serial number – серійний номер, block exchange – блочний обмін, peripheral equipment – периферійне обладнання, batch processing – пакетне оброблення, active window – активне вікно, logical operator – логічний оператор*. Loan translation isn't a simple process, because words can be transformed. The most common transformation is the change of word order: *access method – метод доступу, control panel – панель управління, file type – тип файлу, memory card – карта пам'яті, keystroke buffer – буфер клавіатури, screen buffer – буфер екрану, access time – тривалість доступу, compilation time – час компіляції, data output – виведення даних, vector generator – генератор векторів, code generation – генерування коду,directory tree – дерево каталогів*.

Explication or descriptive translation is a lexico-grammatical transformation, when the lexical unit of original language is changed into word group of target language,

which explains the meaning of the word. Exclipation is used for simple terms or word groups having no equivalents in the target language:

String – рядковий тип даних, equality operator – оператор перевірки на рівність, scope – область видимості.

Sometimes translators use semantic equivalents to translate a new term. Semantic equivalents are existing words in the Ukrainian language, which fully or partly denote the meaning of the English term. From the academic point of view, such translations are the most adequate, but it is not always possible to find matches to English words. Examples of semantic equivalents include the following words: *data – дані, network – мережа, folder – папка, clipboard – буфер обміну, input – введення, alignment - вирівнювання, key – клавіша, encryption – шифрування, array – масив, consistency - несуперечність, fault – несправність.*

Untranslatable words are names of:

1. companies: *Valve, Nvidia, Samsung, Dell, Ubisoft, Meizu*;
2. technologies: *Bluetooth, ActiveX, DirectX*;
3. specifications, libraries and frameworks: *Bootstrap, Node.js, ECMAScript, Vue.js, Spring MVC*;
4. programs: *Microsoft Excel, Adobe Premier, Google Chrome, Mozilla Firefox, Paint*;
5. programming languages : *JavaScript, C++, Scala, Swift, Turbo Pascal, Kotlin*;
5. file formats: *ARC, ARJ, ASM, BAK, BAS, BAT, BIN, BMP, CFG, COM, DAT, DOC, EXE, FNT, HLP, ICON, INI, JPG.*

For convenience, when translating into Ukrainian, translators add nouns defining the untranslatable term: *Angular* in Ukrainian documents and articles is stranslated like *фреймворк Angular.*

Abbreviations are commonplace for computer vocabulary. There are three possible ways to translate abbreviations into Ukrainian:

• transcoding (24%);

• translation of the English abbreviation into the corresponding Ukrainian abbreviation(33%);

• translation into full form of the word or phrase (43%).

To sum up, it is possible to characterize the computer vocabulary of the two languages studied as a dynamically developing subsystem of the literary language, which actively interacts with the literary language and slang.

References

1. Єнікеєва Є. М. Особливості перекладу термінів на українську мову *Вісник СумДУ*. 2001. №5(26). С.54-59.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
3. Козуб Л. С., Малишко О. Ю. Специфіка перекладу англійських комп'ютерних термінів українською мовою. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки».* 2013. Вип. 186 (2). С.151-156.
4. Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник з інформатики. Основні терміни близько 3300 термінів / за ред. М. Д. Гінзбурга. Харків: «Корвін», 2002. 656 с.
5.

УДК: 81' 255.4

СКЛАДНІСТЬ ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

Гольтер І. М. , к. філол. н. доцент
Дніпровський державний технічний університет, Україна;
e-mail: rinulia@ukr.net, mob.: +3 8067-962-7998; ORSID ID https://orcid.org/0000-0002-1047-5654; Journal ID:3498

Для сучасного перекладознавства дуже важливим є досягнення адекватного відображення мовної картини світу при передачі її мовою друготвору. Адже це ментальна і когнітивна категорія, яка безпосередньо пов'язана з особливостями культури етносу, його традиціями, образом мислення, світорозумінням, передача якої і становить головні складнощі для

правильного розуміння авторського тексту-першоджерела та ідиостилю письменника. Особливу складність при цьому являє національно-специфічна лексика, паремії, каламбури, асоціативні поля. Саме тому проблема, пов'язана з пошуками мовних утілень національних особливостей конкретних етносів і пошук своєрідного «мовного паритету» є однією з фундаментальних проблем багатьох наукових досліджень про людину і культуру.

Актуальність питання зумовлена орієнтацією сучасних перекладознавчих студій на вжиток здобутків когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології у дослідженні мови, а також потребою у більш докладному вивченні питання взаємодії мови і культури, що відкриває нові шляхи для вирішення багатьох нагальних проблем перекладознавства. Узагальнення вимагає проблема: як культура впливає на процес перекладу, які культурні елементи зберігаються під час перекладу, які перекладацькі стратегії та тактики вживаються, щоб відтворити культурні елементи.

Аналіз останніх наукових досліджень дозволяє виявити кілька тематичних «блоків», які стосуються даного питання. Так, у роботах перекладознавців В. Гуменного [10], Г. Гафарової [6], Н. Голубенко [8], наголошується на тому, що між оригіналом і перекладом встановлюються певні зв'язки і починають існувати два різних тексти, причому у створенні другого значну роль відіграє мовна особистість перекладача. При цьому у тексті перекладу можуть відбуватися різні трансформації як форми, так і самого змісту першоджерела, які стають наочними при їх порівнянні. Ю. Шепель розглядає лінгвокультурологічні проблеми перекладу, підкреслюючи, що у перекладних текстах спостерігається підміна концептів при трансляції в інше культурне середовище етнографічних, ономастичних, географічних, етнокультурних реалій [24]. Т. Некряч та Ю. Чала зосереджують увагу на соціокультурних складниках перекладу художнього тексту [17]. Дослідження Х. Вадас-

Возьни стосується такої важливої проблеми як мовна картина світу та помилки під час її відтворення у перекладі, авторка звертає увагу на той факт, що нерозуміння сутності базових категорій, пов'язаних з розмежуванням екстенсіональних і інтенсіональних контекстів призводить до чималих помилок у процесі перекладу при трансляції різних типів текстів у концептосферу і культуру іншої мови [2]. Т. Бавус з'ясовує зміст та обсяг поняття «мовний образ» у його взаємозв'язку з суміжними поняттями: «національно-мовна картина світу» та «індивідуально-авторська картина світу» [1]. У роботі О. Хлистун аналізує інтерпретації вченими-лінгвістами і культурологами мовної картини світу у загальному контексті розвитку духовної культури людства і зазначається, що дослідники мовної картини світу одностайні у тому, що кожна природна й етнокультурно заглиблена мова у контексті своєрідної картини світу є соціокультурним кодом, який розкриває етнічну належність її носіїв, формуючи конкретну, тільки їм притаманну картину світу [22]. Р. Кальмук досліджує зв'язок національної мовної картину світу з пареміологічною, висвітлюючи їхню взаємозалежність [12]. А. Вандишева уточняє роль гендерно-орієнтованої лексики у мовній картині світу [3].

Мета роботи — розгляд мовної картини світу як перекладознавчої проблеми та характеристика її динаміки, вивчення мовної та концептуальної картин світу народу і узагальнення поглядів на можливості її збереження при перекладі, що допоможе чіткіше та яскравіше побачити та усвідомити культуру, особливості світосприйняття та мислення різних народів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не викликає сумніву, що перекладний текст повинен бути таким, щоб його мелодика звучала природно, щоб він вписувався у рамки мови перекладу і культури іноземного читача і визначити, що це «чужий» текст, було б неможливо. Для цього недостатньо просто знати

відповідності між конструкціями двох мов і вдало знаходити лексичні та граматичні еквіваленти. У процесі перекладу у першу чергу необхідно відійти від конкретних мов і мовних засобів, їм притаманних, і розглянути культурні та мовні картини світу [17, с.15].

Пояснюється це тим, що саме мовна картина світу допомагає вивчити процеси взаємодії мови, мислення та дійсності, зрозуміти провідну роль мови у створенні і відображенні внутрішнього світу людини. Це поняття є одним з провідних у лінгвістиці та інших гуманітарних науках і являє собою «сукупність ціннісних уявлень людини про світ, які розкривають особливості її світобачення. Картина світу включає ціннісно-орієнтоване знання про світ, що виникає у людини як підсумок усієї її духовної діяльності» [13, с.224].

Загальне поняття картини світу, зокрема, художньої картини світу, можна розкласти на цілий ряд складових - концептів, які О. Кубрякова визначає як «квант інформації, що зберігається у пам'яті індивідууму та соціуму як багатомірна структура, має образний, логічний (поняттєвий), емоційний, асоціативний та ціннісний рівні (ступінь значущості для індивідууму або соціуму)» [15, с. 142].

Картина світу, яка виникає при перекладі художнього тексту, повинна бути передана якнайближче до картини світу твору-оригіналу, щоб не порушити етнокультурну специфіку чужого етносу. А це зробити досить важко. Причина криється у тому, що через власне світобачення автор змальовує у художньому творі, створеному в іншому культурному середовищі, світосприйняття певного етносу. А тому переклад тексту, створеного в іншому соціумі, чиє розуміння дійсності відрізняється своєю власною оригінальністю, при перекладі слід враховувати особливості, що відрізняють картину світу автора оригіналу. Зрозуміло, що зробити це без певних втрат не вдається, виникає так звана «асиметрія картин світу» адресата та адресанта [5, с.404].

Тому перекладач має відшукати та обрати з цілого арсеналу засобів ті, які допоможуть змалювати ці особливості у друготворі з найменшими втратами. Проте практика перекладу свідчить, що попри численні відмінності між мовами і культурами, все-таки можливо адекватно передати інформацію, закодовану автором у вихідному тексті [17].

Кожний художній текст містить певні індикатори - культурні та історичні особливості певного народу. Їхнє відтворення є обов'язковою умовою якісного й адекватного перекладу. Але, як вважає А. Федоров, «тут зроблено лише спробу окреслити у найзагальнішій формі відправні точки розв'язання проблеми..., що потребує, з одного боку, врахування всієї системи твору, який перекладається і всієї системи мови, якою здійснюється переклад, - з другого» [21, с.284]. Переклад таких маркерів і викликає суттєві труднощі і вимагає застосування спеціальних перекладацьких прийомів.

Більшість дослідників погоджується з думкою про те, що національна форма передається не викривленням тієї мови, якою здійснюється переклад, а через «глибоке проникнення у саму сутність національної своєрідності народу, через переконливе розкриття того, як єдність психічного складу нації передається мовою, і того, як у літературі це ускладнюється своєрідністю індивідуального стилю автора і зображеного персонажа» [14, с.391].

При розгляді такого багатогранного питання слід враховувати і такий феномен, як «мовна особистість». Він органічно доповнює мовну картину світу у межах художнього твору, адже остання відображається у вигляді індивідуальної та творчої репрезентації. Характер такої картини світу залежить від мети автора, мовної системи і біографії письменника, тому структурування завершеної мовної картини світу можливо лише на основі встановлення ієрархії смислів і цінностей для окремої мовної та біографічної особистості [10]. Тому при перекладі брати до уваги кілька аспектів. По-перше,

мовну реалізацію найважливіших художніх ідей і понять твору, виявивши мотиви та їхню градацію; ключові слова; семантичні поля естетично значущих слів; співвіднесеність з філософськими і літературно естетичними пошуками свого часу. По-друге, ідиостиль письменника. По-третє емоційний тон розповіді, який має на увазі характеристику оціночного компонента авторської картини світу [4, с. 54-56].

У загальній проблемі відтворення національного колориту, а отже, і мовної картини світу виокремлюються кілька важливих моментів. Насамперед, це наявність таких складових як семантична (національна лексика - еквівалентна і безеквівалентна); конотативна (додаткові емотивно забарвлені елементи, культурно-історичні реалії); прагматична (передача в перекладі прагматичних значень слів) [19, с.61-62].

І. Лєвий дотримується тієї думки, що при перекладі є сенс зберігати лише ті елементи національної своєрідності твору-першоджерела, які «читач перекладу зможе відчути як характерні для чужоземного середовища, тобто лише такі, які будуть актуалізовані в читацькому сприйнятті як носії "національної й історичної специфіки" [16, с.13О]. Решта, на думку І. Лєвого, це ті елементи, що являють собою «беззмістовну форму», оскільки не можуть бути конкретизованими у сприйнятті.

На «традиційності» процесу перекладу зосереджує увагу перекладознавців М. Новікова: за будь-яким витлумаченням «чужого» твору стоїть «своя» традиція, «своя» культура, «своя» вітчизняна література з усіма її проблемами й багатством, з усіма соціальними, естетичними і мовними протиріччями і можливостями [18].

У комплексі з такими поняттями, як соціально-історичний і національно-культурний контексти, ідейно-естетичний портрет епохи пропонує розглядати проблему відтворення національного колориту в перекладі Р. Зорівчак: «насправді національне - це часто щось дуже

тонке, вагоме і - водночас - нелегко відчутне, схоплюване» [11, с.40]. Дослідниця наголошує на необхідності збереження у перекладі національного не лише у формі твору, а й у його змісті, в ментальності героїв.

Ю. Шепель вважає, що «труднощі перекладацької трансляції зумовлені характером використаних у оригіналі засобів, ступенем їхньої відтворюваності, розуміння змісту вихідного тексту, яка визначається тимчасовою, просторовою або соціокультурною дистанцією між учасниками міжкультурного спілкування» [24].

На наш погляд, проблема врахування відображення мовної картини світу під час перекладу в теоретичному аспекті складається з кількох компонентів, які теоретично обґрунтовуються багатьма відомими перекладознавцями. Перший, який умовно можна назвати «технічним» або лінгвістичним (Л. Бархударов, А. Федоров, В. Виноградов, І. Кашкін, Ю. Жлуктенко, С. Флорин, М. Русанівська, М. Новікова, Р. Зорівчак, М. Ажнюк), враховує саме своєрідність кругозору та світосприйняття етносу, що віддзеркалюється у тексті у вигляді ідіом, паремій, метафор, реалій, гендерної лексики тощо. Тут мова йде про конкретні стратегії прийоми і методи, з цим пов'язнані: транскрипцію, транслітерацію, калькування, описовий переклад, апроксимацію, наближений переклад, генералізацію, конкретизацію, експресивацію тощо. Однак численність думок щодо цієї проблеми вказує на спроби розв'язати її в кожному конкретному випадку перекладу, ніж узагальнити наявний досвід на теоретичному рівні.

Другий, літературознавчий (М. Рильський, Г. Гачечіладзе, І. Лєвий, В. Россельс, В. Коптілов, О. Кундзіч, Л. Садовський, О. Гайнічеру, О. Голубкова, Д.Чиркова та ін.), приділяє увагу особистості та ролі перекладача. Г. Гачечіладзе, наприклад, вважає, що національно-історична специфіка першотвору проявляється не тільки в мові, що справа відтворення

мовної картини світу міцно пов'язана з творчою індивідуальністю перекладача [7, с.148].

Як слушно зауважує І. Шевченко, «…діяльність перекладача полягає у перефразуванні, перетлумаченні лакунарних місць оригіналу, у застосуванні прийомів, що дозволяють за допомогою різноманітних знаків надолужити, доповнити або анулювати лакунарні фрагменти у перекладному комунікаті» [23, с.7].

На думку О. Голубкової та Д. Чиркової, «перекладач художнього тексту завжди виявляється на межі культур і їх мовних картин світу. Для відтворення вихідного тексту в мові перекладу він виконує аналіз текста-оригіналу з точки зору уподібнення мовної картини світу з концептосферою твору, виробляючи відтак програму дій з перекодування вихідного тексту в текст перекладу» [9].

Я. Усачева підкреслює, що «у процесі перекладу художнього твору мовні картини світу автора і перекладача взаємодіють, тож як результат модифікується мовна картина світу вихідного тексту» [20].

Отже, працюючи на межі двох культур, перекладач повинен віднайти між ними спільний знаменник. А для цього, звертаючи увагу на різницю між ними, якнайточніше передати інформацію від носія однієї культури носієві іншої, зберігаючи при цьому ту «родзинку», яка і є її глибинною сутністю і яку повинен відчути та збагнути іншомовний реципієнт.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку.

Отак, специфіка перекладу художніх творів має дуальний характер: якісний та кількісний. З одного боку, це адекватне відтворення всього масиву лексичних та граматичних елементів, що вимагають функційної відповідності у мові друготвору, тобто кількісні показники, пов'язані з еквівалентністю перекладу. З іншого боку, якість, тобто адекватність, перекладу пов'язана зі специфікою художньої літератури як виду мистецтва, пов'язаного з образним мисленням, що

неможливо без мови. Тож передача національної картини світу, яка узагальнено характеризує національні цінності, є серйозною перекладацької проблемою, і перекладачі повинні мати програму дій для відтворення такого концепту в перекладі. Саме у цьому напрямку повинні спрямувати подальші дослідження вчені.

Бібліографія

1. Бавус Т. Мовний образ як компонент мовно-національної та індивідуально-авторської картин світу. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2016. Випуск 63. С. 242–247

2. Вадас–Возьны Х. Языковая картина мира и перевод: ошибки и заблуждения. *Przegląd wschodnioeuropejski* № 1, 2010. С.493-508. — Режим доступу: http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Przeglad_Wschodnioeuropejski/Przeglad_Wschodnioeuropejski-r2010-t1/Przeglad_ Wschodnioeuropejski-r2010-t1-s493508/Przeglad_Wschodnioeuropejski-r2010-t1-s493-508.pdf (дата звернення 10.09.2019)

3. Вандышева А.В. Гендерно ориентированная лексика в языковой картине мира. Автореферат диссертации … кандидата филологических наук, специальность 10.02.19. Ростов-наДону. 2007. 23 с. Режим доступу: https://www.dissercat.com/content/genderno-orientirovannaya-leksika-v-yazykovoi-kartine-mira-na-materiale-angliiskogo-russkogo (дата звернення 10.09.2019)

4. Гайченко Л.К. Невирішуване у перекладацькій практиці. К.: Астра. 2012. С.54-59

5. Гарбовский Н. К. Теория перевода. М.: Изд-во Моск. ун-та. 2004. 543с

6. Гафарова Г. В. Роль языковой картины мира в теории перевода. *Доклады Башкирского университета.*2017.Том 2. №5.С.820-825. Режим доступу: http://dokbsu.ru/sites/default/ files/ pdf/2017/2/5/21_Gafarova_v1_820-825.pdf

7. Гачечиладзе Г. Художественнний перевод и литературные взаимосвязи.2-е изд. М.: Сов. писатель. 1980. 255 с.

8. Голубенко Н. І. Відтворення англомовних репрезентацій концептосфери американського півдня в українському художньому перекладі (на матеріалі американських романів XIX – XX ст.). Дисертація… кандидата філологічних наук, спец. 10.02.16. – Київ. 2016. 218 с.

9. Голубкова О. Н., Чиркова Д. А. Особенности передачи языковых репрезентантов концепта «**E**nglishness» в свете когнитивного переводоведения (на материале переводов рассказов А. Конан-Дойля на русский язык)**.** *Многоязычие в образовательном пространстве.* Выпуск 9. **С**. 134-138. — Режим доступу:https://cyberleninka.ru/article/v/osobennosti-peredachi-yazykovyh-reprezentantov-kontsepta-englishness-v-svete-kognitivnogo-perevodovedeniya-na-materiale-perevodov (дата звернення 12.09.2019)

10. Гумений В. В. Відтворення мовної картини світу при перекладі художнього тексту. *Молодий вчений.*2018. № 2(1). С. 189-192. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_2%281%29__47 (дата звернення 14.09.2019)

11. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладі- української прози). Львів: Вид-во при Львів, ун-ті. 1989. 216 с.

12. Кальмук О. Національна мовна картина світу та її зв'язок із пареміологічним фондом. *Науковий блог Національний університет «Острозька академія»*. — Режим доступу: https://naub.oa.edu.ua/2014/natsionalna-movna-kartyna-svitu-ta-jiji-zvyazok-iz-paremiolohichnym-fondom-2/(дата звернення 14.09.2019)
13. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М.: Гнозис. 2004. 390 с.
14. Кашкин И. А. Для читателя современника: Статьи и исслед. М.: Сов. писатель, 1977. 558 с.
15. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира*. М.: Наука, 1988. С. 142-146.
16. Левый И. Искусство перевода. М.: Прогресе. 1974. 398 с.
17. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі. Монографія. К.: Кондор. 2013. 195 с. – Режим доступу: http://www.chala.kiev.ua/разділ-і/ (дата звернення 17.09.2019)
18. Новикова М. А. Проблеми индивидуального стиля в теории художественного перевода. (Стилистика переводчика): Автореф. дис... д-ра филол. наук .Л.: ЛГУ. 1980. 27 с.
19. Русанівська М. В. Національний колорит у перекладному творі. *Рад. літературознавство*. 1988. №7. С. 61-62.
20. Усачева Я. В. Языковая картина мира и подходы к анализу оригинала и перевода художественного произведения. *Проблемы переводоведения Issues of Translation Studies*. С. 241-251. — Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/v/yazykovaya-kartina-mira-i-podhody-k-analizu-originala-i-perevoda-hudozhestvennogo-proizvedeniya. (дата звернення 18.09.2019)
21. Федоров А. В. Основы общей теории перевода: Лингвист. пробл. 4- е изд., доп. и перераб. -М.: Высш. шк.. 1983. 304 с.
22. Хлистун О.С. Мовна картина світу: рефлексійний досвід. *Культура і сучасність*. № 2. 2015. С. 106-111.
23. Шевченко И. С. Герменевтический аспект перевода как вторичной метакоммуникации. *Проблеми перекладознавства, комунікативної та когнітивної лінгвістики: Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Х.: Константа, 2003. Вип. № 609. С. 7-11.
24. Шепель Ю. А. Лингвокультурологические проблемы перевода. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія* 12 (2). 2018. С. 37-45. — Режим доступу: https://lingvodnu.com/ index.php/ journal/issue/view/6 (дата звернення 15.09.2018)

УДК 81.25.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ПЕРЕНЕСЕННЯ ЯК АДАПТИВНА ПЕРЕКЛАДАЦЬКА СТРАТЕГІЯ

Кузьменко Н. В., к. пед. н., доцент
Дніпровський державний технічний університет, Україна;
e-mail:sincerety@ukr.net, mob.: +3 8067-264-3610;
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-8265-5550

Сучасне життя не можна уявити без комп'ютерів та мережі інтернету, можливості яких майже безмежні. На радість користувачам, постають вигадані світи та реальності, де кожен може бути тим, ким захоче. Мова йде про один із найпопулярніших продуктів комп'ютерних технологій – комп'ютерні ігри. В нашій країні у цій сфері мало вітчизняного продукту. Багато ігор, в які грають наші співвітчизники, є закордонного виробництва, тому питання перекладу цього продукту на вітчизняну мову, набуває не аби якої актуальності.

Актуальність теми зумовлена підвищеним інтересом до комп'ютерних ігор. Більшість користувачів не володіє англійською мовою і тому мало чого може зрозуміти із контексту гри, мова-оригінал якої – англійська. Треба зауважити, що багато комп'ютерних ігор мають специфіку власних назв, адаптування яких мовою перекладу заслуговує на розвідку з урахуванням лінгвокультурних особливостей мови оригіналу.

Аналіз останніх наукових досліджень. Мову як культурний код нації досліджували В. фон Гумбольдт та О. Потебня. Принципи перекладацької стратегії були визначені Дж. Драйденом, А. Тайтлером, О. Бурукіною. Прояви лінгвокультурного перенесення були описані Л. Бархударовим. Дослідження власних назв пов'язують із А. Гардинером, Д. Єрмоловичем, В. Калінкіним, І. Корунцем, О. Леоновичем.

Мета роботи полягає у дослідженні відтворення власних назв комп'ютерних ігор українською мовою з урахуванням лінгвокультурного перенесення.

Виклад основного матеріалу. У теорії перекладу термін «стратегія» дістав тлумачення, що пов'язане з операціональною діяльністю перекладача, сукупністю дій і прийомів, які вживає перекладач для досягнення мети. У дослідженнях вітчизняних науковців відсутній єдиний підхід щодо тлумачення терміну «перекладацька стратегія», а це призводить до появи великої кількості інтерпретацій.

Для нашого дослідження цікаво переглянути перекладацькі стратегії в межах перекладацького процесу як сукупного плану дій перекладача, спрямованого на переклад визначеного тексту, обумовленого конкретною метою перекладу з урахуванням лінгвістичних та екстралінгвістичних характеристик конкретної перекладацької ситуації, розрахованих на певний період часу [1, с. 79]. Можна вирізнити в процесі перекладу послідовність дій, яка обіймає мету, стратегію, завдання, тактику, спосіб.

Як відомо, існують такі стратегії перекладу: 1) переклад, орієнтований на текст оригіналу, тобто на мову — культуру — джерело; 2) переклад, орієнтований на текст перекладу, тобто на мову — культуру — рецептор.

Досліджуючи процес перекладу інформації, можна дійти висновку про необхідність її адаптації до приймаючої культури. Сучасні концепції перекладу повинні враховувати адаптивний характер стратегії. Можна говорити про культурну адаптацію, культурне перенесення як невід'ємний компонент перекладацької діяльності.

У численних дослідженнях переклад розглядається як складова частина адаптації та визначаються причини труднощів його виконання: в різних мовах смисли тексту оригіналу мають різну внутрішньомовну форму; текст

оригіналу містить культурно-специфічні смисли, відсутні в культурі мови перекладу [2, с. 31].

Серед стратегій перекладу можна назвати адаптивну, коли йдеться про орієнтацію на культуру реципієнта і перекладачеві таланиться знайти аналогії з елементами приймаючої культури, і резистивну, коли перекладач прагне максимально точно передати культурно значущий зміст оригіналу з певною прихильністю до мовної форми. Резистивний переклад з точки зору приймаючої культури є авторитарним у тому сенсі, що приймаюча культура-суб'єкт змушена коритися авторові, тобто оригінальній культурі. Адаптивний переклад дозволяє приймаючій культурі відчувати себе більш комфортно, маючи можливість продукувати значення [3, с. 26].

Використання адаптивної перекладацької стратегії дозволяє врахувати інтерес автора тексту-оригіналу, можливості перекладача, поліпшити сприйняття тексту реципієнтом.

Згідно з В. Комісаровим, адаптація — це перетворення інформації з метою викласти її в іншій формі, яка визначається особливим завданням міжмовної комунікації [4, с. 87]. Основні види адаптації — це кількісне скорочення оригіналу, а також якісне перетворення його форми та змісту згідно з мовними, культурними та когнітивними структурами реципієнта.

Під час перекладу уникнути лакунарність при адаптації можна за допомогою низки стратегій: а) усунення лакуни, втрата одиниці тексту, яка не перекладається; б) коротке пояснення імпліцитного культурного сенсу реалії — експлікація; в) компенсація через аналогічне мовне чи мовнленнєве явище в мові перекладу; г) формальне подання одиниці оригіналу (за допомогою калькування, транскрипції, транслітерації або лексико-семантичних замін), часто з елементами експлікації.

Лінгвокультурне перенесення безпосередньо пов'язане з лакунарністю та адаптацією тексту. Воно обумовлене

фоновими знаннями перекладача, які спонукають його до вибору тієї чи тієї стратегії перекладу, до визначення пріоритетів і певного способу відтворення конкретних одиниць оригіналу.

Локальне лінгвокультурне перенесення означає заміну окремих реалій, ідіоматики, трансформації образності, ідіолектних особливостей мови, а єдиний — зміну самих концептуальних структур оригіналу, його суцільну адаптацію.

Локальне перенесення призводе до реалізації перекладацького прийому компенсації, коли реалія, ідіома, метафоричний образ або характерологічні особливості ідіолекту героя замінюються підібраними для них аналогами в мові перекладу.

Ономастика – розділ мовознавства, який вивчає будь-які власні імена, історію їх виникнення, розвитку і функціонування, також поширення і структури власних імен у мові та мовленні в літературній і діалектній сферах [5, с. 306].

Щодо категорій власних назв, ономастика має кілька розділів: топоніміка (вивчає власні імена географічних об’єктів), антропоніміка (досліджує власні імена людей), поетична ономастика, зооніміка (розглядає власні імена тварин) тощо [6, с. 88]. Також до них належать космоніми (назви зон космічного простору), теоніми (назви божеств), астроніми (назви небесних тіл), хрононіми (назви відрізків часу, пов’язані з історичними подіями), ідеоніми (назви об’єктів духовної культури), ергоніми (назва ділового об'єднання людей, що спілки, організації, установи), прагматоніми (речі, зроблені руками людей).

Власні назви українською мовою найчастіше перекладають за допомогою транскрипції, транслітерації, транспозиції, калькування, адаптованого транскодування та адаптації.

На увагу заслуговує стратегія адаптації. Термін «адаптація» часто вживають у значенні «майже точна транспозиція», проте слід пам’ятати, що між цими

поняттями не існує чіткого розмежування. Отож йдеться про такий переклад, який адаптує оригінал до умов нового контексту його сприймання. Таке прочитання класиків є також адаптацією (як під час перекладу твору з чужої мови з адаптацією тексту до культурно-лінгвістичного контексту мови перекладу) [7, с. 201].

Відтворення авторської ономастики є одним із найскладніших завдань для перекладача. Власні назви – це категорія індивідуальності, своєрідності, самовираження, неповторності у межах світу, це шар лексики, що пов'язана з потребами суспільства та обумовлена соціально-історичними, економічними, соціокультурними факторами героїв.

В одній із комп'ютерних ігор можна зустріти антропонім *Witch of the Wilds.* Це ім'я припадає одній старій могутній відьмі, яка живе у дикому лісі. Переклад українською може звучати як «Відьма з Хащ», а не дослівно «з Диких Земель», бо український іменник «хащі» у повній мірі передає дух місцевості (дуже густий ліс, в якому губляться люди).

Chasind Sack Mead. Переклад цього прагматоніму українською мовою таке: слово *sack* можна адаптувати як «бурдюк», а не «лантух» – «Мед з хасіндського бурдюка». Виходячи з контексту гри, хасінди – це плем'я дикунів, що вештаються по болотах, забезпечуючи себе полюванням та пограбуванням караванів. Слово «бурдюк» дуже яскраво вписується у атмосферу цього народу.

Під час перекладу ергоніма *STG (Special Task Group)* дослівність не надає повного розуміння цього оніма. Адаптувавши цей ергонім за допомогою транскодування, користувачеві стає повною мірою зрозуміле значення назви цієї групи людей — *ГОР (Група особливого реагування).*

Висновки. На сьогодні у комп'ютерних іграх цінується не тільки гарно розроблений сюжет, а тому сучасні ігри більш нагадують кіно, з великою кількістю «акторів» та місць подій. Роль онімів у сучасних

комп'ютерних іграх вийшла на новий рівень та займає важливу сходинку в утворенні сюжету. Через це їх відтворення українською мовою для користувачів повинно бути зрозумілим і близьким за лінгвокультурним змістом. Саме у такому випадку при нагоді повинна стати вищезазначена адаптивна стратегія. Незважаючи на панування англомовної культури, через поширення англійської мови, важливим є залишити за мовою право бути домінуючою у своїй країні, а не підпадати під вплив інших мов та культур.

Бібліографія

1. Бурукина О. А. Переводческие стратегии и переводческие тактики Университетское переводоведение : *Материалы X Междунар. науч. конф. по переводоведению «Федоровские чтения» (23–25 октября 2008 г.).* СПб., 2009. С. 73–83.
2. Донец П. Н. Перевод и межкультурная адаптация текста Социокультурные проблемы перевода : сб. науч. трудов : в 2 ч. Вып. 7, ч. 1. Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2006. С. 29–38.
3. Клюканов И. Э. Динамика межкультурного общения : системно-семиотическое исследование. Тверь : Изд-во Тверского ун-та, 1998. 99 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. М.: Высш. шк., 1990. 253 с.
5. Ганич Д. І., Олійник І. С.. Словник лінгвістичних термінів. П. 1977. 360с.
6. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. М.: Р.Валент., 2001. 200с.
7. Кальниченко О. А., Подміногін В. О. Переклад та адаптація. *Вісник Харківського нац. у-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. романо-германська філологія.* Х.: ХНУ, 2004. № 636. С. 200-206.

УДК 811.161: 81′25

ЯКІСНІ ПРИКМЕТНИКИ-КОЛОРАТИВИ У ПЕРЕКЛАДІ З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Шепель Ю. О., *акад. НАН ВО України, д. філол. н., професор*
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
e-mail:123zub@ua.fm, mob. : +3 8067-633-1952;
ORSID ID https://orcid.org/0000-0002-3182-3128; Journal ID: 3498

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У статті порушено тему

якісних прикметників та особливостей їхнього перекладу з російської мови українською. Для сучасних східнослов'янських мов (як і для більшості слов'янських) характерні ті самі лексико-граматичні класи слів – частини мови, які в основному мають однакову систему словозміни і словотворення. У східнослов'янських мовах збереглися й набули подальшого розвитку спільні граматичні категорії роду, числа, особи, часу, виду тощо. Проте спостерігаються й певні зміни в кожній зі слов'янських мов, у тому числі й у російській та українській, що позначається під час перекладу з однієї мови іншою.

Прикметником називається частина мови, яка виражає статичну ознаку за допомогою синтаксично залежних граматичних категорій роду, числа й відмінка. За значенням і граматичними особливостями прикметники поділяються на якісні й відносні. До розряду якісних належать прикметники, які позначають безпосередні, прямі, закладені в самій суті предметів ознаки, здатні, як правило, виявлятися з різною мірою або інтенсивністю. У російській та українській мовах у прикметниках поряд зі спільними рисами існують також певні відмінності, які потрібно враховувати під час перекладу. Особливо це стосується групи якісних прикметників.

Обрана тема є актуальною, оскільки питання перекладацьких трансформацій за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, останнім часом привертає особливу увагу вітчизняних, зарубіжних літературознавців та перекладачів. Особливої актуальності ця тема набуває з огляду на прийняття Закону про мову Верховною Радою України у квітні 2019 року. Перекладацькі трансформації здійснюються мовними одиницями, що мають як план змісту, так і план вираження, вони мають формально-семантичний характер, перетворюючи як форму, так і значення вихідних одиниць.

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою статті є визначення особливостей перекладу якісних прикметників російської мови українською, рівня збереження авторської концепції та опис морфологічних трансформацій речень із якісними прикметниками під час перекладу творів російської літератури.

Об'єктом дослідження є явище перекладу близькоспоріднених мов, зокрема якісних прикметників. **Предметом дослідження** стали способи відтворення якісних прикметників на позначення кольору російської мови під час перекладу їх українською.

Виклад основного матеріалу дослідження. У російській і українській мовах у прикметників поряд зі спільними рисами існують і певні відмінності, які необхідно враховувати при перекладі. Особливо це стосується групи якісних прикметників.

Якщо прикметники виражають неповноту ознаки (вони переважно позбавлені емоційного забарвлення), то в російській і українській мовах вони при перекладі мають різні суфікси, хоча й споріднені коренем: російським суфіксам -**оват**-**,** -**еват**- відповідає український -**уват**-/-**юват**-*: угреватый – вугруватий.*

Високий ступінь вияву ознаки і здебільшого відтінок згрубілості, зневажливості передаються суфіксами в російській мові -**ущ**-/-**ющ**-, -**енн**-, а в українській мові суфіксами -**езн**-, -**елезн**-: *длинющий – довжелезний, худющий – худезний* та ін.

Перекладаючи прикметники із суфіксом -**чив**-, звертаємо увагу, що в українській мові йому відповідає суфікс -**лив**-: *вдумчивый – вдумливий, влюбчивый – влюбливий, доверчивый – довірливий* тощо.

Російський суфікс -**ическ**- у прикметниках передається українським -**ічн**-/-**ичн**-: *вулканический – вулканічний, автоматический – автоматичний, сатирический – сатиричниий, диетический – дієтичний* тощо.

Російському прикметниковому суфіксу -**енн**- в

українській, як правило, відповідають -**н**-, -**ян**-, -**ч**-, -**ов**-, -**ев**-, -**лив**-, -**яв**-**:** *ведомственный – відомчий, огненный – вогняний, умственный – розумовий, чувственный – почуттєвий, письменный – письмовий, болезненный – хворобливий* тощо.

Розглянемо особливості перекладу якісних прикметників з російської мови українською на матеріалі художньої літератури:

Російська мова	**Українська мова**
Суди меня судом своим ***суровым***	*Суди мене судом своїм* ***суворим,***
Современник! – Потомки беспристрастны	*Сучаснику! – Нащадки неупереджені*
Простят мне и ошибки, и колебания,	*Простять мені і помилки, й вагання,*
И ***позднюю*** *тоску,*	*І* ***пізній*** *сум, і радість*
и радость ***преждевременную****, –*	***передчасну****,– їм промовлятиме моя*
им будет говорить моя ***спокойная*** *любовь*	***спокійная*** *любов.*

(Е. Плужник) [14, 512].

У наведеному реченні чотири якісні прикметники називають безпосередні ознаки. Переклад здійснюємо методом калькування через повний еквівалент. При перекладі якісного прикметника ***позднюю*** *тоску* відбуваються морфологічні трансформації зі зміни роду, пор. ***пізній*** *сум,* та відповідна зміна закінчень: (рос.) -**юю** (*позднюю*) – (укр.) -**ій** (*пізній*). У мові другого твору збережено авторську концепцію, ідейний задум поезії.

Російська мова	**Українська мова**
Роскошными красными *гнездами отцветает заячья капуста, угольками горит в* ***безлистных*** *кустах* ***обильный*** *терновник;*	***Розкішними червоними*** *гніздами одцвітає заяча капуста, жаринами горять у* ***безлистих*** *кущах* ***рясний*** *терен;*
белый ноздреватый *тысячелистник пахнет густо, перебивая*	***білий ніздрюватий*** *деревій пахне густо і владно, прибиваючи* ***сумовиті*** *повіви*

грустные *дуновения привядших трав и цветов* *прив'ялих трав і квітів*

(М. Стельмах) [15, 441].

У поданому реченні сім якісних прикметників, які досить вдало передали осінні кольори рослин, їх зів'ялий вигляд та допомогли зрозуміти задум автора. Переклад здійснено методом калькування з елементами транслітерації повним еквівалентом.

Російська мова	**Українська мова**
Солнце заходило. Его закат был ***яркий*** *и* ***ясный****, но* ***спокойный****, и ветер спадал: почти* ***верный*** *признак того, что завтра утром погода будет* ***сухая*** *и* ***безветренная****.* ***Самая благоприятная*** *для глухариных токов...*	*Сонце заходило. Його захід був* ***яскравий*** *і* ***ясний,*** *але спокійний, і вітер спадав: майже вірна ознака того, що завтра уранці погода буде* ***суха*** *і* ***безвітряна.*** ***Найсприят-ливіша*** *для глухариного токування...*

(А. Куприн) [14, 456].

У цьому реченні сім якісних прикметників, які передали ознаки заходу сонця та прикмети щодо передбачення погоди наступного дня. Переклад здійснено методом калькування з елементами транслітерації повним еквівалентом. Російський складений якісний прикметник найвищого ступеня порівняння *самая благоприятная* перекладено українським прикметником *найсприятливіша.*

Російська мова	**Українська мова**
Ночь стала ***ещё тише, ещё глубже*** *и* ***гуще****.*	*Ніч стала* ***ще тихіша****,* ***ще глибша і густіша.***
Едва-едва ***слышный*** *звук раздаётся около меня, у моих ног*	*Ледь-ледь* ***чутний*** *звук лунає біля мене, у моїх ногах.*

(А. Куприн) [14, 456].

У поданому реченні чотири якісних прикметники, три з них ужиті в короткій формі з підсилювальними словами *еще – ще,* що передає найвищий ступінь вияву ознаки: ніч була *тиха, глибока, густа,* а стала *ще тихіша, ще глибша і густіша.* Переклад здійснено методом калькування з

елементами транслітерації повним еквівалентом.

В українській та російській мовах прикметники на позначення кольору утворюють суфіксальним, префіксальним, постфіксальним способами оформлення. У прикметниках з мотивованими основами вживають суфікси двох груп:

1) суфікси, за допомогою яких утворюються похідні з новим значенням;

2) суфікси, які надають похідним додаткових відтінків зменшеності чи збільшеності або суб'єктивної оцінки.

До продуктивних словотвірних типів прикметників належать відприкметникові та відіменникові деривати із суфіксами -**ав**-/-**яв**-, -**уват**-/-**юват**-, -**аст**-/-**яст**-, які виражають неповноту або частковий вияв ознаки, названої мотивувальним словом:

Російська мова	**Українська мова**
желтоватый	*жовтавий*
седоватый	*сивавий*
чернявый	*чорнявий*
синеватый	*синюватий*
желтоватый	*жовтуватий*
черноватый	*чорнуватий*
рыжеватый	*рижуватий*
белесый	*білуватий*

Надмірно виявлену ознаку колірності виявляє в російській мові суфікс -**ющ**-. Його відповідниками в української мові є суфікси -**ющ**-, -**юч**-,-**езн**-, пор.:

Російська мова	**Українська мова**
белющий	*білючий*
синющий	*синючий*
краснющий	*червонючий*
желтющий	*жовтющий*
зеленющий	*зеленющий*
краснющий	*червонезний*
чернющий	*чорнезний*

Суфікси цієї групи можуть приєднуватись тільки до ад'єктивної основи і надавати новоутвореному слову різних експресивно-оцінних значень. Ці значення пов'язані з категорією суб'єктивної оцінки предмета і його ознак. Значення збільшення та згрубілості ознаки передається в російській мові суфіксами -**уч**-, -**ющ**-, а в українській мові – суфіксами -**езн**-, -**ач**-/-**яч**-, -**ущ**-/-**ющ**-, пор.: (рос.) *краснющий, чернющий* – (укр.) *червонезний, чорнячий.*

Значення різних ступенів вияву ознаки виражається в російській мові суфіксами -**еньк**-, -**оньк**-, -**юсеньк**-, а в українській – суфіксами -**еньк**-, -**есеньк**-, -**ісіньк**-, -**юсіньк**- [19, 16]**,** наприклад:

Російська мова	**Українська мова**
синенький	*синенький*
фиолетовенький	*фіолетовенький*
беленький	*біленький*
рыженький	*руденький*
черненький	*чорненький*
желтенький	*жовтенький*
голубенький	*блакитненький*
красненький	*червоненький*
зелененький	*зелененький*
белесенький	*білесенький*
рыжусенький	*рудесенький*
чернёхонький	*чорнесенький*
зеленёхонький	*зеленесенький*
желтёхонький	*жовтесенький*
синюшенький	*синісінький*
зеленюшенький	*зеленісінький*
краснюшенький	*червонісінький*
белёхонький	*білюсінький*
зеленёхонький	*зеленюсінький*

Для творення прикметників використовують префікси іншомовного походження, які характерні також для іменникового словотвору: **екстра**-, **ультра**-. Наприклад: (рос.) *ультракрасный, экстражелтый* – (укр.*) ультрачервоний, екстражовтий.*

Префікс **пре**- в російській та українській мовах слугує для творення якісних прикметників зі значенням інтенсивності колірної ознаки, що виявляється більшою чи меншою мірою:

Російська мова	**Українська мова**
красный-прекрасный	*пречервоний*
белый-пребелый	*пребілий*
черный-пречерный	*пречорний*
желтый-прежелтый	*прежовтий*
фиолетовый-префиолетовый	*префіолетовий*
голубой-преголубой	*преголубий*
зеленый-презеленый	*презелений*
синий-пресиний	*пресиній*

Отож під час перекладу якісних прикметників-кольороназв спостерігаються відмінності у суфіксах: значення різних ступенів вияву ознаки виражається у російській мові суфіксами -**еньк**-, -**оньк**-, -**юсеньк**-, а в українській – суфіксами **-еньк**-, -**есеньк**-, -**ісіньк**-, -**юсіньк**.

Проблеми символічної семантики кольору постійно привертають увагу сучасних етнографів, мистецтвознавців, мовознавців [17, 54]. Так, мовні концепти кольору в зіставному аспекті досліджує Г. Яворська [19, 18–19].

Переосмислення семантики основних кольорів у зв'язку зі звичними поняттями, явищами широко відображено в узагальнено-образній системі фразеологізмів, яка формувалася під впливом етнокультурних чинників і свідчить про рівень свідомого відображення дійсності. Колірна лексика як структурний компонент фразеологічної моделі світу слугує дієвим засобом формування змісту цієї моделі: наприклад, (рос.) *седые времена* – (укр.) *сива давнина,* тобто «дуже давні часи»; (рос.) *синий как пуп* – (укр.) *як пуп синій,* тобто «який дуже посинів (від холоду, нездужання, злості)»; (рос.) *черное*

дело – (укр.) *чорне діло,* тобто «підступна, брудна справа, що викликає загальний осуд» [14, 489].

У фраземах найчастіше вживаються *чорний* і *білий* кольори. Прикметник *чорний* (синонім *темний*) у свідомості народу опозитивиий до *білий* (синонім *світлий*). Згадаймо поняття *біла магія* і *чорна магія* або міфологічні образи Білобога і Чорнобога. У Т. Шевченка читаємо: (рос.) «*Закрыла черная туча ту белую тучу*» – (укр.) «*Заступила чорна хмара та білую хмару*». Як антонімічні ці назви функціонують і у фразеологізмах, пор.: (рос.) *видавать черное за белое* – (укр.) *видати чорне забіле,* тобто «витлумачити що-небудь не так, як у дійсності, а навпаки»; (рос.) *черным по белому (написано)* – (укр.) *чорним по білому (написано),* тобто «ясно, виразно, зрозуміло» [1, 57; 16].

Значення таких зворотів зумовлюється вторинною лексико-граматичною семантикою назв *чорної і білої* барви в комплексі всього вислову. Переклад цих прикметників-кольороназв з російської українською мовою здійснюється через повний еквівалент.

Оцінка *белого – білого* кольору, що передана у фразеологізмах, не завжди однозначна та пов'язана з позитивними асоціаціями, як, скажімо, у сполученні з іменниками *день, світ*: фразема (рос.) *белый свет* – (укр.) *білий світ* означає «усе навколишнє, предмети, явища природи, соціальне становище»; (рос.) *на белом свете* – (укр.) *на білому світі,* тобто «на землі, серед людей»; (рос.) *средь белого дня* – (укр.) *серед білого дня,* тобто «вдень, повсякчас», але дієслово *нудити* вносить до фразеологізму негативне емоційне забарвлення, пор.: (рос.) *белым светом тужить* – (укр.) *білим світом нудити, серед білого дня ниділи,* тобто «не знаходити собі місця, не бачити сенсу життя». З негативним підтекстом сприймаються й інші фразеологізми, у яких на позначення докору вживається кольороназва *білий*: (рос.) *белая горячка* – (укр.) *біла горячка*, тобто «гостре психічне захворювання, що настає після довготривалого пияцтва і

супроводжується маренням, галюцинаціями хворого»; (рос.) *белое пятно* – (укр.) *біла пляма*, тобто «щось недосліджене, невідоме»; шити білими нитками, тобто «робити що-небудь невміло, невдало, незграбно» [9, 57; 20].

Напевно, невідповідність між позитивним асоціативним полем *білого* кольору й узагальнено-образним значенням деяких фразеологізмів, у складі яких є ця кольороназва, певною мірою зумовлюється домінуванням значення граматичного центру, колірна лексика при цьому доповнює переосмислене лексичне значення стрижневого слова [2, 18–19; 20].

В основі кольороназви як компонента фразеологізму відображається характер сприйняття виразних ознак і зв'язків певного предмета, явища з іншими реаліями, рівень народного досвіду в пізнанні світу [4, 19; 20]. Наприклад, вираз (рос.) *держать в черном теле* – (укр.) *тримати в чорному тілі*, тобто «обходитися з ким-небудь суворо, гнобити його, погано годуючи й одягаючи», слугує виразом глибоких внутрішніх зв'язків між значенням чорного кольору і способом життя; семантика кольороназви, що удокладнює основну думку, переосмислилась й набула нових специфічних рис та властивостей. Переклад цієї фраземи здійснюється методом калькування через повний еквівалент [20].

Зіставлення ознаки *чорного* кольору і тяжких хвилин у житті покладено в основу фразеологізму (рос.) *на черный день* – (укр.) *на чорну годину* як символу крайньої матеріальної скрути. Коли говорять про *чорну годину (чорний день*), то мають на увазі не колір, а щось набагато глибше, дещо соціальне.

Більшої образності й конкретності набуває ознака колірної лексики у фразеологізмах, побудованих на порівнянні, пор.: (рос.) *белый как мел* – (укр.) *білий як крейда,* тобто «пополотнілий, зблідлий»; (рос.) *работать как черный вол* – (укр.) *працювати як чорний віл,* тобто «багато працювати»; (рос.) *черный как семь галок* – (укр.) *чорний як сім галок,* тобто «дуже чорний», із синонімічним

значенням – (рос.) *черный как смоль, желтый как желток, красный как жар, синий как сирень* – (укр.) *чорний як смоль, жовтий як жовток, червоний як жар, синій як бузок* та ін. [6, 289].

Наведені приклади свідчать, що прикметники-кольороназви в складі фразеологічного цілого відображують синтез логіко-інтуїтивних форм і способів пізнання світу. Самі по собі та в мовленні назви кольорів викликають індивідуальні асоціації, які залежать від настрою, життєвого досвіду, рівня розвитку, культури тощо. Проте тематичне поле вражень для носіїв мови, як правило, збігається. Найбільше асоціацій, наповнених різним емоційним змістом, викликають «сонячні, або гарячі» кольори: (рос.) *красный, желтый, оранжевый* – (укр.) *червоний, жовтий, помаранчевий (жовтогарячий)*, а також нейтральні. Так, скажімо, у свідомості більшості людей ***красный – червоний*** колір часто-густо асоціюється з такими явищами і поняттями, як кров, вогонь, мак, війна, тюльпан, енергія, захід і схід сонця, тепле літо, літне сонце, мова, романтика, кохання, дружба, щастя, пристрасть, упевненість, злість; ***желтый – жовтий*** нагадує літо, сонце, сонячний день, вогонь, віск, золото, осінь, пісок, жито, пшеницю, радість, щастя; ***оранжевый – помаранчевий*** пов'язується з революцією, заходом сонця, світанком, літом, вогнем, апельсином, красою осені, щастям, радістю, сміливістю; ***зеленый – зелений*** асоціюється з природою (ліс, листя, трава, гай, поле), весною, теплом, свіжістю, молодістю, радістю, спокоєм; ***голубой – блакитний*** – це колір неба, простору, волі, радості, легкості на душі; ***синий – синій*** викликає *образи неба, моря, річки, волошок, холоду, божевілля;* ***фиолетовый – фіолетовий*** створює такі враження, як-от *космос, фіалки, бузок, книжка, містика, неприємна новина, хвороба, самотність, сон*; ***белый – білий*** – сніг, день, хмарини, зима, пір'я, рай, світло, крейда, втішений цвіт, чистота, свято, ангел, життя, доброта, мир, злагода, праведність; ***черный – чорний*** – це ніч, земля, війна,

неволя, пекло, темрява, хмара, таємниця, нещастя, сум, смуток, убогість, смерть [20].

Дослідники зазначають, що асоціативний підхід до визначення семантики мовних засобів має практичне значення і для розвитку мовленнєво-мислительної діяльності людини. Розуміння символіки колірної лексики відіграє важливу роль у пізнанні образного змісту фразеологізмів, до складу яких вона входить. Це можна простежити на прикладі вживання у стійких зворотах ***червоного*** кольору як смислового центру. В одних фразеологізмах він асоціюється з чимось основним у реальній дійсності: (рос.) *красный угол* – (укр.) *червоний куток – приміщення в будинку громадського користування, відведене для культурно-освітньої роботи; місце в домі, де міститься оберіг, головна святиня дому – ікона;* (рос.) *проходить красной нитью* – (укр.) *проходити червоною ниткою – бути основним, провідним у чому-небудь;* (рос.) *красная как ягода, красная как роза* – (укр.) *червона як ягода, червона як троянда – наскрізь проймати що-небудь або бути гарним, ефектним* [10, 85; 20].

В інших фраземах образне значення червоного кольору пов'язується з негативною аксіологічністю: (рос.) *красного петуха пускать* – (укр.) *червоного півня (когута) пускати,* тобто «підпалювати, знищувати пожежею, помститися»; (рос.) *красный как рак* – (укр.) *червоний як рак,* тобто «багровий від сорому, гніву» [9, с. 36; 20]; (рос.) «***Красные,*** *как будто в крови макнутые, черешни пламенем горели на солнце. Земля под ними была покрыта* ***красными*** *листьями и алела, как политая свежей кровью»* – (укр.) «***Червоні****, як у кров умочені, черешні полум'ям горіли на сонці. Земля під ними була вкрита* ***червоним*** *листом і червоніла, як полита свіжою кров'ю»* (М. Коцюбинський). У цьому реченні якісний прикметник *красный – червоний* перекладено методом калькування повним еквівалентом [20].

Російський композит ***красно-желтый***

перекладається українською мовою як *червоно-жовтий*, тобто *рижий – рудий*, колір вмотивовує значення фразеологізму (рос.) *ни рыжей мыши* – (укр.) *ані рудої миші,* тобто «безлюдно, зовсім пусто», оскільки миші мають переважно сірий колір.

На позначення ***світло-червоного*** кольору вживається лексема ***рожевий,*** що є символом чогось приємного, бажаного або нездійсненного *(розовые мечты – рожеві мрії).* Переносне значення з негативно забарвленим відтінком фальші простежується в синонімічних висловах: (рос.) *видеть в розовом цвете* – (укр.) *бачити в рожевому світлі,* тобто «ідеалізувати що-небудь, не помічати чиїх-небудь помилок, вад»; (рос.) *розовые очки* – (укр.) *рожеві окуляри* – «фальшиве сприймання дійсності, коли хто-небудь прагне, всупереч фактам, бачити в ній тільки позитивне».

За символічним значенням *розовый – рожевий* колір близький до *голубого – голубого*, що уособлює химерний ідеал. **Голубий** колір у багатьох країнах був символом доблесті та сановитості, пор. назва ордена Голубої Підв'язки в Англії. У вислові (рос.) *голубая кровь* – (укр.) *блакитна (голуба) кров*, тобто «про дворянське, аристократичне походження кого-небудь», передано негативне ставлення народу до панівних верств населення, пор.: «*…що ж, недарма люди кажуть, що в панів і кров* ***блакитна****…*» [19, 17].

Розглянемо фраземоутворювальні можливості назви **синього** кольору та особливості перекладу прикметників, які позначають цей колір: (рос.) *синий чулок* – (укр.) *синя панчоха* – так зневажливо називають «сухощаву, неприємну, чванливу жінку, що втратила чарівність, цілком віддалася науковим інтересам, книжкам»; (рос.) *бедный, аж синий – (укр.) бідний, аж синій*, тобто «дуже бідний»*; сині мундири – «жандарми, які в дореволюційній Росії носили мундири синього кольору»*. Для наведених прикладів характерна вмотивованість фразеологічного значення. Фраземи з якісним прикметником **синій**

перекладено методом калькування повним еквівалентом. При перекладі фраземи (рос.) *синий чулок* – (укр.) *синя панчоха* відбулась морфологічна трансформація у роді: чоловічий рід *синий чулок* змінено на жіночий рід *синя панчоха*, також зміни відбулись у закінченнях -**ий** *(синий)* **–** -**я** *(синя)***.**

Щоб передати власне не колір, а тип забарвлення, вживається лексема **рябий.** У давнину носіям цього забарвлення приписували ознаки сакральності, знак обраності (наприклад, святенністю наділялася *ряба курка*, що відображено в деяких замовляннях [5, 376]). Можливо, елементи народних вірувань у цей тип забарвлення знайшли відображення в словосполученні *ряба кобила*, яке покладено в основу фразеологізму (рос.) *расказывать сон рябой кобылы* – (укр.) *розказувати сон рябої кобили* й образно збагатило його узагальнене переносне значення: сон рябої кобили – «якась нісенітниця, щось недоречне». Звичайно, ніхто не може знати, що сниться кобилі, до того ж *рябій*, звідси й значення фраземи *«говорити неправду, вигадувати»*, пор.: ***Сон рябої кобили*** все це, – каже він (О. Гончар). ***Рябої кобили сон***. Ото ще говорить! ***Рябої кобили сон розказує*** (Укр. присл.).

У таких фразеологізмах, як (рос.) *белый стих* – (укр.) *білий вірш*, тобто «вірш без рим», (рос.) *зеленый змей* – (укр.) *зелений змій,* тобто «горілка», *напитися до зеленого змія* – «до нестями сп'яніти»; (рос.) *желтая пресса* – (укр.) *жовта преса*, тобто «продажні періодичні видання», відбито давні когнітивні процеси. Подібні вислови мають затемнену внутрішню форму, значення їх частково або повністю втратили мотиваційний зв'язок із семантикою колірної лексики. Досліджувані якісні прикметники *рябая – ряба, белый – біла,* які позначають кольороназви, перекладаються методом калькування з елементами транслітерації повним еквівалентом.

Отже, використання колірної лексики у фраземах зумовлюється особливостями образного світосприйняття. Проте смислова структура в таких фразеологізмах

ускладнюється за рахунок поєднання образності й узагальненого значення, що слугує вираженням внутрішнього світу носіїв мови, їхнього менталітету, багатовікового досвіду народу. Назви кольорів відіграють важливу роль у створенні образів, різнобарвних зорових картин у свідомості реципієнта. Реалізація образної природи кольороназв у мовленні зумовлюється потенційними можливостями рідної мови, її художньо-естетичною і пізнавально-інформативною функціями [3, 263].

Значення фразеологічних зворотів, до складу яких входить колірна лексика, увиразнюється з більшою художньою силою у прислів'ях: (рос.) *«В темноте все* ***белое*** *кажется* ***черням****», «Пропал, как* ***рыжий*** *мышенок» («Разбежались, как* ***рыжие*** *мыши»), «Рассказал Мирон* ***рябой*** *кобылы сон»* – (укр.) *«У темряві все* ***біле*** *здається* ***чорним****», «Пропав, як* ***руда*** *миша» («Розтеклися, як руді миші»), «Розказав Мирон* ***рябої*** *кобили сон»*, напр.: *Одне – там, друге – там,* ***розтеклися****, як ті* ***руді миші****. Баба засмутилася зовсім й мовчки втирала сльози.* (М. Грушевський. Перехожі). З'ясовуючи смисл такого типу паремій, треба враховувати значення відповідних компонентів – слів і фразеологізмів [13, 254]. Російські якісні прикметники-кольороназви, що вжиті у фразеологізмах, перекладаються українською мовою методом калькування з елементами транскрибування. Так, Д. Білоус, пояснюючи в поезії «Зелена вулиця» значення фразеологізму *давати* ***зелену*** *вулицю* – «пропускати без затримок, поза всякою чергою», розкриває внутрішню природу образного мислення народу:

Російська мова	Українська мова
Зеленая *улица! Как подоспел –*	***Зелена*** *вулиця! Як підоспів –*
пожалуйста езжай, дается ***полная*** *возможность; и в* ***переносном*** *значении этих слов –* ***широкая, свободная*** *и* ***ровная***	*будь ласка, їдь, дається* ***повна*** *змога;* *у* ***переноснім*** *значенні цих слів –* ***широка, вільна і пряма***

дорога [8, 152]. *дорога*

Тенденція мовленнєвого вибору колірної лексики спостерігається також у крилатих висловах, що збагачують нашу мову: (рос.) *белая ворона* – (укр.) *біла ворона*, тобто «незвичайна людина і рідкісне явище (вислів римського поета Ювенала)»; (рос.) *синяя птица* – (укр.) *синій птах,* тобто «казковий символ невловимого щастя (за назвою п'єси М. Метерлінка)»; (рос.) *теория, друг мой,* ***серая****, но древо жизни* ***зелено*** – (укр.) *теорія, друже мій,* ***сіра****, та дерево життя* ***зелене*** (з трагедії Й. В. Ґете «Фауст»); (рос.) *зачем мне брови* ***черне*** – (укр.) *нащо мені* ***чорні*** *брови* (з поезії Т. Шевченка «Дума») та ін. [11, 476]. Як бачимо, використання колірної лексики в наведених сталих словесних формулах допомагає образному вираженню глибокої філософії життя.

Фраземи з якісним прикметниками *белая – біла, серая – сіра, черный – чорний, синий – синій* можна перекладати методом калькування з елементами транслітерації через повний еквівалент. На особливу увагу заслуговують образи, утворювані за допомогою колірної лексики у фразеологічних висловах комунікативного типу. Аналіз відповідного матеріалу показує, що у прислів'ях і приказках використовується відносно невеликий спектр кольорів, за частотою вжитку це кольороніми **білий, чорний і червоний.**

В основі семантичної опозиції мовного моделювання картин світу крізь призму «**добре – погано**» вживають переважно **білий** і **чорний** кольори. Наприклад, (рос.) *«С черной кошки белой не сделаешь», «Ворона и за море летала, и все черная возвращалась»* – (укр.) *«З чорної кішки білої не зробиш», «Ворона й за море літала, та все чорна вертала»* [1, 101] свідчать про того, хто вже не зміниться у кращий бік, хоч би що для цього робив. Образне наповнення таких прислів'їв, ужитих у переносному значенні, створюється на основі спостережень за світом птахів, тварин, звички і поведінка

яких, часто нагадують риси характеру людей, кольороназва при цьому допомагає відобразити специфіку душі крізь призму енергетики кольору.

У прислів'ях (рос.) *«На черной земле белый хлеб родит»* – (укр.) «*На чорній землі білий хліб родить*» (варіанти: «*Земля чорна, а хліб білий родить», «Чорна нива білий хліб родить»), «У коваля руки чорні, а хліб білий»* опозиційні прикметники **чорний** як символ плодючої землі, тяжкої праці і **білий** як вираз чистого життєстверджувального початку підсилюють основну думку висловів, що передають життєві істини, мудрість народу. Зовсім по-іншому, з негативним підтекстом, сприймається назва чорного кольору під час характеристики моральних недоліків людини (рос.) *«Руки белые, а совесть черна»* – (укр.) *«Руки білі, а сумління чорне».*

Якісні прикметники-кольороназви *черней – чорний* та *белый – білий* перекладають повним еквівалентом з елементами транслітерації. Кольороназви як у російській, так і в українській мовах не лише утлумачують життєві реалії, але й надають їм символічного смислового обрамлення.

Викриваючи людські вади, народ у приказці (рос.) *Дурак красному рад* – (укр.) *«Дурень червоному радий»* [16, 484] стверджує, що головне не зовнішній ефект, із чим асоціюється **червоний колір, *пор.:*** (рос.) *Что **красное**, то **прекрасное**; что **сладкое,** то **хороше*** – (укр.) *«Що **червоне**, то **красне**; що **солодке**, то **добре**»,* а внутрішнє наповнення. Образне переосмислення червоного кольору з жовтим відтінком покладено в основу паремії (рос.) «***Рыжий** дед – **рыжий** внук*» – (укр.) «***Руді** батьки **– руді** діти*». Оскільки лексема *рижий – рудий* у свідомості народу має негативне забарвлення (зневажливе ставлення до носіїв цього кольору передане у висловах (рос.**) *«**рыжий** как собака», «на, **рыжий,** пасхи, чтобы и ты святки знал»*) – (укр.) *«**рудий** як собака», «на, **рудий,** паски, щоб і ти святки знав»*), то лексичне значення цієї назви відповідно

конкретизує думку: *які батьки, такі й діти.*

Використання кольороназв у пареміях зумовлюється особливостями логіко-інтуїтивного мислення, естетичного світовідчуття і світорозуміння народу: (рос.) *«**Зеленый** виноград не **сладкий,** а **молодой** ум – не **крепок**»* – (укр.**)** *«**Зелений** виноград не **солодкий**, а **молодий** розум – не **міцний**»* (асоціативне зіставлення зеленого кольору з молодістю); (рос.) *«Пожелалось казаку **зеленого** чеснота»* – (укр.) *«Забажалося козаку **зеленого** часнику»* (либонь, дівоцької краси); (рос.) ***«Серое, как тот боров серый толстый»*** – (укр.) ***«Сіре**, як той кнур сірий товстий»* (тобто, *свиня свинею*).

Проте основну кількість відтінкових кольоропозначень становлять прикметники-композити:

Російська мова	**Українська мова**
***Желто-серой** пылью туча*	*Жовто-сірого пороху туча*
Надвигалась на крайние дворы	*Насувалась на крайні двори,*
Как гремучая гадюка сверху наползала…	*Як гримуча гадюка зверху наповзала…*

(О. Масенко)[8, 270].

Такі композити характеризують різнозабарвлені предмети: (рос.) *желто-голубые* полосы на небе – (укр.) *блакитно-жовті* смуги на небі; (рос.) *черно-желтая* поволока – (укр.) *чорно-жовта* поволока.

До цієї групи належить більшість трьох основних прикметників на позначення кольорів, як-от: (рос.) *желто-бело-красные крылья* – (укр.) *жовто-біло-червоні* крила; (рос.) *желто-красные вагоны* – (укр.) *жовто-червоні вагони.* Проте там, де можна було б ужити такі складні прикметники, віддається перевага більш поетичному детальному опису, наприклад, не (рос.) *желто-оранжево-розово-красное небо* – (укр.) *жовто-жовтогарячо-рожево-червоне* небо, а (рос.) *«Небо как будто вспыхнуло, горит **ясными чистыми** цветами. **Широкие** полосы **чистого***

***желтого, оранжевого, розового**, а внизу **красного** цвета аж лоснятся»* – (укр.) *«Небо наче зайнялося, горить **ясними чистими** кольорами. Широкі смуги **чистого жовтого**, **жовтогарячого, рожевого**, а внизу **червоного** кольору аж лиснять»* (І. Нечуй-Левицький).

Серед прийомів поетичного живопису словоскладання посідає чільне місце. Складні кольороназви – традиційні, усталені і свіжі, несподівані – здатні описати широку гаму кольорів і відтінків, всю неповторну красу навколишнього світу, де в сонячному сяйві (рос.) «*Ясно лоснится **желто-зеленое** пятно **мелкой, деликатной, мягкой**, как бархат, осоки **вокруг маленького** ручейка, вроде бы только что омытой дождем. За ручьем зеленеет **длинная** полоса **темно-зеленая**; на ней, вроде бы умышленно посеянная, алеет **кроваво-красными** каплями смолка, кое-где перемешанная с золотисто-**желтыми блестящими** цветочками, которые любят расти на низине и на мочарах»* – (укр.) «*Ясно лиснить **жовто-зелена** пляма **дрібненької**, **делікатної**, **м'якої**, як оксамит, осоки коло **маленького** поточка, неначе тільки що покроплена дощем. За поточком зеленіє подовжаста смуга **темно-зелена**; на їй, неначе зумисне посіяна, червоніє **кроваво-червоними** краплями смілка, де-не-де перемішана **з золото-жовтими** блискучими квіточками, що люблять рости на низині та на мочарах»* (І. Нечуй-Левицький).

Переклад зазначених складних якісних прикметників здійснюється методом калькування з елементами транслітерації та транскрибування. Гармонія барв із м'якими переходами (*зелених – зелених* і *желтых – жовтих*) відтінків досягається поєднанням назв основних кольорів спектру, а яскраві вкраплення підкреслюються якісними прикметниками.

Символічна семантика колірної лексики у складі фразеологізмів та творів художньої літератури переосмислюється згідно до образної природи виражальних засобів – фразеологічного та

лінгвостилістичного. При цьому встановлено, що існує зв'язок між фразеологічним значенням в цілому і значенням окремих слів-компонентів, серед яких є й кольороназви.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Для сучасних східнослов'янських мов показові ті самі лексико-граматичні класи слів, які мають майже однакову систему словозміни і словотворення. У східнослов'янських мовах збереглися й набули подальшого розвитку спільні граматичні категорії роду, числа, особи, часу, виду тощо. Однак спостерігаються і певні зміни в кожній зі слов'янських мов, у тому числі й російській та українській, що позначається під час перекладу з однієї мови іншою.

Під час перекладу речень із якісними прикметниками з російської мови українською вдаються до лексичних і морфологічних трансформацій, до калькування з елементами транслітерації та транскрибування, зміни суфіксів, префіксів та закінчень.

Перспектива подальшого дослідження особливостей перекладу кольороназв у площині близькоспоріднених мов сприятиме викриттю емоційно-чуттєвої сфери, інтелекту, духовного збагачування внутрішнього світу людини тієї чи тієї національної культури.

Бібліографія

1. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. *Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии.* Ростов-на-Дону, 1964. 152 с.
2. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. Вид. 2, випр. і доп. .К. : Рад. шк., 1959. 308 с.
3. Баранникова Л. И. Введение в языкознание : [учеб. пособие для филологических факультетов ун-тов]. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1973. 385 с.
4. Вихованець І. Р. Таїна слова. К. : Рад. шк., 1990. 284 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. К. : Рад. шк., 1982. 208 с.
6. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна граматика української та російської мов. К., 1989. 526 с.
7. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування. К. : Парламентське вид-во, 2004. 120 с.
8. Ижакевич Г. П. Хрестоматия по русской литературе XIX–XX века. К., 1990. 841 с.

9. Клименко Н. Ф. Як народжується слово. К. : Рад. шк., 1991. 287 с.
10. Кононенко І. В. Прикметник у слов'янських мовах. Мовознавство. № 6. 2009. С. 84–86.
11. Маслов Ю. С. Введение в языкознание : [учеб. для филолог. спец. вузов]. Изд. 2-е., перераб. и доп. М. : Высшая шк., 1987. 272 с.
12. Молотков А. И. Фразеологический словарь русского языка. М. : Советская энциклопедия, 1968. 543 с.
13. Немченко В. М. Современный русский язык. Словообразование. М. : Высшая шк., 1984. 255 с.
14. Русская грамматика : [в 2-х т. / редкол.: Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др.]. М. : Наука, 1980. – Т. 1 : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / [Н. С. Авилова, А. В. Бондаренко, Е. А. Брызгунова и др.]. 783 с.
15. Українська мова. Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. 3-є вид., зі змінами і доп. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» імені М. П. Бажана, 2007. 856 с.
16. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : в 2 т. К. : Вища шк., 1984. Т. 1. 303 с.; Т. 2. 384 с.
17. Фрідрак В. Б. Веселкове різнобарв'я. Українська мова і література в школі. 1991. № 10. С. 51–55.
18. Шанский Н. М. Русский язык на «отлично». Ростов н/Д. 1998. 576 с.
19. Яворська Г. М. Мовні концепти кольору. Мовознавство. 1998. № 2–3. С. 42–50.

Електронні бази даних

20. Кучерук О. Образна природа семантики кольороназв в українських фразеологізмах . – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/22517/1/Оксана_КУЧЕРУК_Образна_природа.PDF

ДИДАКТИЧНІ ПИТАННЯ КРОСКУЛЬТУРНОЇ ТА МІЖМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

==========

УДК 811.161.2'243:37.02

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИЛІНГВІЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ

Андруша Ю. С., *магістр, викладач*
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Новомосковськ, Україна
e-mail: julia.naumowa@gmail.com Journal ID:3498

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Мультилінгвальний фактор у навчанні учнів іноземної мови передбачає взаємозв'язок мови і культури. Усвідомлення культурних традицій, менталітету представників іншого народу, особливостей його соціального життя є необхідним для безперешкодного користування мовою у чужому для учня комунікативного середовищі. Посилення уваги до формування фонових знань пояснюється тим, що навчання учнів мови недостатньо для практичного застосування лексико-граматичних і синтаксичних умінь в умовах реального комунікації, і відповідно, відсутність соціокультурної спрямованості у навчанні призводить до перетворення процесу навчання іноземної мови в інформативний, що позбавляє учня можливості реалізувати набуті знання на практиці. Сучасна концепція викладання іноземної мови будується на застосуванні інтегрованого підходу, який поєднує в одну площину мову і національно-культурний компонент. Поняття «мультилінгвалізму» відноситься до соціокультурних феноменів. Згідно з А. А. Анісімовою, мультилінгвальна освіта готує учнів до

подальшого життя в умовах полікультурного середовища [1]. Навчання іноземної мови охоплює комплексний розвиток мовної і соціокультурної компетентностей, спрямованих на їх подальше практичне застосування у міжкультурній комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблемам дослідження соціокультурного компоненту у навчанні іноземної мови присвячені розробки багатьох науковців, серед яких Н. П. Басай [2], І. О. Василенко [4], В. В. Гурмаза [5], В. О. Калінін [6], П. І. Мігірін [7], С. О. Шехавцова [8] та ін.

Незважаючи на численні дослідження ролі соціокультурної компетентності у навчанні учнів іноземної мови, посилення уваги до комунікативної спрямованості у засвоєнні іншомовних знань та умінь в умовах полікультурного компоненту і мультилінгвальної освіти, вимагає переосмислення значення соціокультурної компетентності як важливої умови розвитку в учнів уміння спілкуватися іноземною мовою з представниками інших культур.

Формування мети статті. Метою роботи є дослідження впливу соціокультурної компетентності на формування іншомовних комунікативних знань та умінь учнів в умовах мультилінгвального навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасній школі одним з вирішальних підходів до викладання іноземної мови є зіставлення рідної мови і культури з «чужою». Згідно з І. О. Василенко, такий підхід дозволяє вчителеві впроваджувати у процес навчання соціокультурні знання. Увага учнів привертається до існування як мовних, так і національно-етнічних розбіжностей, які можуть спричиняти мовні конфлікти між представниками різних культур [4, с. 9].

Потреба у зверненні до фонових знань пояснюється тим, що рідна та іноземна культури, подібно до мов, неодмінно матимуть відмінності в інтерпретації подібних знаків, або у зв'язку з відсутністю соціокультурних елементів у рідній мові. У науково-методичній літературі існують різні підходи до визначення «соціокультурної компетентності». Згідно з Н. П. Басай, «соціокультурна компетентність» визначається як сукупність знань про культуру країни, мова якої вивчається; про особливості соціальної, моральної та мовленнєвої поведінки носів мови й уміння застосувати ці знання у процесі комунікації [2, с. 20]. Вслід за В. О. Калініним, ми розуміємо «соціокультурну компетентність» як здатність опановувати полікультурні знання, уміння та навички у процесі навчання і міжкультурної комунікації та формування толерантності до представників інших національностей [6].

У рамках мультилінгвальної освіти формування соціокультурної компетентності базується на врахуванні двох керівних принципів. П. І. Мігірін пропонує визначати їх як «принцип культурної варіативності» і «принцип культурної рефлексії» [7]. Ці принципи вирішують проблему розвитку в учнів фонових знань, які усвідомлюються завдяки тому, що учень визначає себе багатомовним і полікультурним учасником спілкування у рідному середовищі. Учень приймає факт співіснування рідної та іноземної культур як схожих та відмінних одночасно. Він усвідомлює свою роль у діалозі культур і розумує неприпустимість міжкультурної агресії. Згідно з В. В. Гурмаза, поєднання мови і культури вирішує ряд задач [5]. Перша – це навчання комунікації, що забезпечується формуванням в учнів відомостей про рідну та іноземну країни, її історію, традиції, менталітет. У ході навчання учні опановують інформацію про визначальні цінності носів іноземної мови, особливості їх побуту, звичаїв тощо. Друга – це формування позитивного ставлення до представників інших народів. Третя – це пізнання культури через лінгвістичний аспект.

Викладання іноземної мови залучає звернення до текстів, які містять історично-, соціально-, культурно-марковані слова, що несуть інформацію про національну специфіку країни. Наявність фонових знань у текстах сприяє розвитку комунікативних умінь, оскільки вони вживаються і повторюються у контексті, в усталених конструкціях та нових словосполученнях тощо.

Як зауважує Л. Березенська, формування соціокультурної компетентності відбувається на основі врахування таких складових: (1) відбору аутентичних матеріалів або якщо потрібно адаптованих текстів соціокультурного спрямування; (2) виконання комунікативно-орієнтованих вправ, які сприяють розвиткові міжкультурних комунікативних умінь у будь-яких тематичних сферах спілкування; (3) виконання вправ лінгвістичного змісту з використанням завдань на виділення соціально-маркованих мовних одиниць [3, с. 119]. Ефективне формування соціокультурної компетентності учнів в умовах мультилінгвальної освіти можливе за умови раціонального використання навчально-виховних вправ, які повинні впроваджуватись поетапно і реалізуватись систематично. Серед найбільш поширених завдань соціокультурного спрямування є вправи з читання аутентичних текстів; словникова робота з текстом; використання опірних схем; самостійна інтерпретація виявлених в тексті соціально- або культурно-маркованих лексичних одиниць та ін. Вправи соціально-культурного змісту сприяють підвищенню інтересу учнів до вивчення іноземної мови і здобуття знань про інші народи. Згідно з С. О. Шехавцовою, формування соціокультурної компетентності в умовах мультилінгвальної освіти містить такі складові: (1) засоби соціальної комунікації; (2) національна ментальність; 3) національні здобутки [8, с. 8]. Компонент «засоби соціальної комунікації» передбачає, що у ході навчання іноземної мови учні повинні засвоїти сукупність прийомів усної і письмової комунікації. Отак, учні здобувають

уміння розрізняти мовні варіанти, лексико-граматичні особливості іноземної мови, яка є властивою певній території. Наприклад: *Sometimes if you can't get them to do anything any other way, you start to mention meat, either a little piece extra you just happen to have or maybe, if you want them to do something big, you talk about a* ***barbecue*** (Е. Уокер "The Colour Purple"). Лексична одиниця *barbecue* є соціально-маркованим словом. В українській мові слово *барбекю* увійшло в обіг з англійської і означає піч, створену для того, щоб готувати їжу на відкритому вогні або вугіллях. Усвідомлення того, що лексика може передавати значення, які відсутні у рідній мові або мають аналоги, допоможе учням підшукувати ті лексичні одиниці, які сприятимуть досягненню мети комунікації. Написання дат, правил ужитку звернень може різнитися у рідній та іноземній мовах, і їхнє неправильне використання може призвести до непорозуміння. В українській мові, наприклад, як правило вживають таку послідовність «день/місяць/рік»; в англійській «місяць/день/рік». Ці відмінності здаються незначними, але можуть впливати на викривлене розуміння цільового повідомлення. Компонент «національна ментальність» відображає відомості про особливості поведінки та морально-етичні норми представників інших культур. Цей компонент охоплює невербальні прийоми (жести, правила етикету тощо), які повинні подужати учні. Так, наприклад, американці дуже цінують індивідуальність, тому під час спілкування не бажано втручатися до їхнього «індивідуального простору». Це не означає, що для українців є нетиповим дотримання індивідуального простору, але ментальність українців тяжіє до гостинності, тому, як правило, вони намагаються скоротити відстань між співбесідником, забуваючи про офіційність. Учні повинні зрозуміти, що неправильна поведінка, яка не враховує особливості національної культури, може негативно впливати на успіх комунікації. Компонент «національні здобутки» охоплює відомості про

історію, релігію, мистецтво країни, мова якої вивчається. Результатом формування соціокультурної компетентності в умовах мультилінгвальної освіти є ознайомлення учнів із досягненнями рідної країни та суспільно значущими досягненнями іноземної країни. Це ті досягнення, які є приводом для гордощів кожного носія мови.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що учнів необхідно готувати до використання іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації, яку можна застосовувати у різних сферах життя і спілкування. Формування соціокультурної компетентності сприяє розвиткові цілісної системи знань та уявлень учнів про культурні особливості країни, мова якої вивчається. Іншомовні тексти містять лінгвістичні одиниці, які мають соціокультурну спрямованість і тому можуть становити складність для засвоєння учнями. Соціокультурний фактор в умовах мультилінгвальної освіти передбачає навчання мови у невід'ємному зв'язку із засвоєнням культурних знань. Учні опановують уміння і навички розпізнавати соціально- і національно-марковані одиниці у тексті, інтерпретувати їх значення та використовувати у власній міжкультурній комунікації. Водночас, учні навчаються застосовувати невербальні засоби комунікації, які відображають особливості національного характеру, менталітету, правил етикету та поведінки представників країни, мова якої вивчається. Соціокультурна компетентність формується на основі систематичного виконання вправ, які містять необхідні мовні одиниці.

Бібліографія

1. Анісімова А. А. Навчання іноземним мовам у вищій школі: на шляху до мультилінгвізму [Електронний ресурс] / А. А. Анісімова. – Режим доступу: http://confcontact.com/2013_06_07/5_Anisimova.html
2. Басай Н. П. Особливості формування соціокультурної компетентності учнів початкової школи у процесі навчання іноземних мов. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2017. – Вип. 2. – С. 20-24.
3. Березенська Л. Як сформувати лексичну складову соціолінгвістичної компетенції: алгоритм для вчителя / Л. Березенська, Н. Сіваєва. *Іноземні мови в навчальних закладах.* 2008. №1. С. 118-120.
4. Василенко І. О. Роль зіставлення мов і культур у формуванні іншомовної компетенції. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.,* м. Київ (15 берез. 2016 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; редкол.: І. А. Колеснікова (голова) [та ін.]. Київ : КНЕУ, 2016. – С. 8-11.
5. Гурмаза В. В. Роль міжкультурного аспекту у викладанні іноземної мови [Електронний ресурс] / В. В. Гурмаза. – Режим доступу: http://intkonf.org/gurmaza-vv-rol-mizhkulturnogo-aspektu-u-vikladanni-inozemnoyi-movi/
6. Калінін В. О. Використання педагогічної технології «діалог культур» у процесі підготовки майбутнього вчителя іноземних мов. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* Житомир, 2005. Вип. 22. – С. 54-56.
7. Мігірін П. І. Навчання іноземної мови як діалогу різних культур. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія: Філологічна. 2015. Вип. 58. С. 265-268.
8. Шехавцова С. О. Соціокультурні технології викладання іноземних мов: навч.-метод. посіб. для магістрантів закладів вищої освіти / Світлана Олександрівна Шехавцова; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава: Вид-во ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», 2018. 117 с.

УДК 378.14:81=161.2

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Грищенко І. В., д. філол. н., доцент
Навчально-науковий центр «Інститут біології та медицини»,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна,
e-mail: hryschenko_i@ukr.net, iryna.hryshchenko@univ.kiev.ua
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-7152-6961;
Journal ID:3498

Постановка проблеми. Збільшення кількості іноземних студентів в українських ЗВО ставить перед викладачами нові завдання, які вимагають вирішення. Найбільшу кількість невирішених питань постає перед викладачами української мови як іноземної, оскільки її методика викладання порівняно молодий напрям.

Головною проблемою у процесі навчання можна назвати відсутність вмотивованості частини іноземних

абітурієнтів і студентів до вивчення української мови. Для розв'язання цієї навчальної проблеми важливим є вдосконалення методики викладання української мови як іноземної, стимулювати освоєння державної мови країни, в якій студенти-іноземці здобувають вищу освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мотивації вивчення іноземної мови була і є актуальною. Цій проблемі присвячено значну кількість наукових досліджень, зокрема Н. Арістова, Т. Гончаренко, Л. Гурєєва, Н. Козьміна, В. Маркова, Ю. Холмакова, Т. Гончаренко та ін. Питання викладання української мови як іноземної знайшли відображення у наукових розвідках О. Антонів, Л. Бей, З. Бакум, Б. Сокіл, О. Туркевич та ін. Проте питання мотивації вивчення української мови як іноземної належить до малодосліджених та перспективних, враховуючи активізацію світового процесу освітньої міграції та інтенсифікації прибуття значної кількості іноземців здобути вищу освіту в Україні.

Мета і завдання статті – розглянути специфіку формування мотивації у студентів-іноземців у процесі вивчення української мови як іноземної, що має забезпечити комунікативні потреби у різних сферах життєдіяльності сучасної людини .

Виклад основного матеріалу дослідження. До основних важливих питань вивчення будь-якої іноземної мови можна віднести вмотивованість, зокрема це стосується вивчення української як іноземної. Це пов'язано зі специфічною ситуацією використання громадянами країни, зокрема частина населення послуговується т. з. російською мовою, що, звичайно, викликає своєрідний когнітивний дисонанс, оскільки у ЗВО вивчають українську мову, а в громадських місцях люди послуговуються суржиком. Що, звичайно ж, знижує вмотивованість іноземців до вивчення української мови як іноземної.

Н. Арістова пропонує вважати мотивацію навчання як певну систему зовнішніх і внутрішніх мотивів

навчання, ієрархію та взаємодію у процесі діяльності, які формуються під впливом певних педагогічних умов, характеризується багаторівневою структурою, рівнями сформованості. Усі ці показники оцінюються за певними критеріями та показниками, відображаються у ставленні та сприйнятті студентів до навчальної дисципліни. Формування мотивації відбувається не до початку фахово організованою навчальною діяльністю, а саме в процесі зацікавлення цією діяльністю, що зумовлює активність та ініціативність студентів [2, с. 49].

Науковці вказують, що "в процесі навчання діють два типи мотивації: внутрішня мотивація, яка закладена в навчальну діяльність і безпосередньо пов'язана із процесом і результатом навчання, бажанням оволодіти знаннями, захопленістю процесом навчання, пізнанням нових фактів та зовнішня мотивація, яка виявляється поза навчальною діяльністю. Зовнішня мотивація навчання безпосередньо не стосується змісту, процесу та результатів навчальної діяльності. До неї можна віднести почуття власної гідності, прагнення здобувати високі оцінки та уникати негативних, бажання стати високопрофесійним фахівцем. Ці два типи мотивації навчання, у свою чергу, можуть мати як позитивний так і негативний характер. Позитивна мотивація навчання надає навчальній діяльності змісту досягнення бажаних для студентів цілей, а негативна – змісту уникнення певних неприємностей і покарань" [2, с. 17-18]. Тож викладачам варто формувати позитивну мотивацію для досягнення результату у процесі вивчення української як іноземної, послуговуватися передовими досягненнями методики викладання іноземних мов.

Сучасна методика викладання іноземних мов акцентує на врахуванні індивідуальних особливостей сприйняття навчальної інформації студентами, відбувається принцип індивідуалізації навчального процесу. Науковці визначають категорії осіб з домінуючим каналом сприйняття (основні: візуали,

аудіали, кінестетики), визначення домінуючого способу сприйняття інформації можливе за невербальними (мова тіла) і вербальними (використання слів, які вказують на основний канал сприйняття) [5, с. 15], то ж у процесі підготовки до заняття викладачеві варто враховувати специфіку репрезентативної системи, щоб задіяти усі канали передачі інформації. Зокрема О. Антонів вказує, що «практична мета викладання мови як іноземної передбачає використання у навчальному курсі різноманітних видів вправ, які б сприяли активізації дій студентів з новим лексико-граматичним матеріалом, подоланню труднощів та виробленню навичок у процесі його вивчення, формуванню мовленнєвої компетенції мовців і водночас слугували засобами контролю рівня засвоєння ними знань» [1, с. 73]. Також навчальними програмами у ЗВО відведено недостатню кількість годин для освоєння іноземною мовою; студенти мають різний рівень мовної підготовки [2, с. 105], що, звичайно, має значний вплив на ефективність сприйняття навчального матеріалу, на очікувані результати. Саме тому викладачеві варто використовувати різноманітні засоби для мотивування студентів до вивчення іноземної мови. Н. Білан вказує, що чинники успішності освоєння іноземною мовою безпосередньо базуються на структурі навчальної діяльності, що дає змогу для створення сприятливих умов для формування внутрішньої мотивації до іншомовного спілкування, вдосконалення навчально-виховного процесу [4, с. 171]. Важливим моментом є раціональний підхід до підбору ефективних мовних засобів та форм навчання. Т. Батюта акцентує увагу на активному залученні відеоматеріалів як важливого, доступного та зручного у використанні елементу навчання. Вагомим чинником є поєднання візуальних та аудіальних компонентів, що дозволяє залучити до опрацювання матеріалу заняття всю аудиторію, навіть студентів з невисоким рівнем володіння мови [3]. Якісний підбір відеоматеріалів, якісний підхід до їх використання

на занятті має потужний мотиваційний потенціал для вивчення мовного матеріалу. Також використання українознавчого матеріалу дозволяє глибше познайомити студентів-іноземців з культурою України.

Н. Козак вказує, що студенти-іноземці мають володіти мовою на такому рівні, щоб успішно адаптуватися в соціокультурне життя нової для них країни, вільно спілкуватися в соціально-побутовій та навчально-професійній сферах, освоювати технічні та гуманітарні дисципліни у процесі здобуття фахової підготовки [6, с. 33]. Що є важливим стимулом і мотивацією до вивчення української мови як іноземної з метою здобуття вищої освіти в Україні.

Окрім самомотивації, вагому роль у процесі формування вмотивованості у процесі освоєння іноземної мови у студентів мають науково-педагогічні та педагогічні працівники сучасних закладів вищої освіти. Це вимагає розроблення та методичного обґрунтування організаційно-дидактичної моделі формування мотивації з урахуванням специфічних особливостей мотивації студентів. Також залучення перспективних напрямів та тенденцій вивчення іноземної мови, використання сучасних технологій навчання має забезпечити ефективність у процесі вивчення іноземної мови [2, с. 7]. Особливо це стосується процесу викладання української як іноземної, враховуючи той факт, що нині в Україні розширюється використання державної мови в усіх галузях життєдіяльності соціуму. Наприклад, термінологічна база частини вузькопрофільних спеціалізацій перебували у стані штучної законсервованості, не отримували модернізації, оскільки активно насаджувалося використання російськомовної термінології.

Висновки. Для формування мотивації вивчення української як іноземної викладачеві варто ставити реальні цілі, розвивати пізнавальні мотиви студента-іноземця, створювати позитивну мотивацію, стимулювати до ефективного навчання в аудиторії та самостійної

роботи, заохочувати до використання отриманих знань на практиці.

Перспективи дослідження. У подальших наукових дослідженнях мотивації вивчення української як іноземної варто приділити увагу розвитку шляхів та засобів стимулювання прагнення до освоєння та формування зацікавленості студентами-іноземцями вивчення української мови.

Бібліографія

1. Антонів О. Дистанційне вивчення української мови як іноземної (тестовий контроль лексичної компетенції). *Teka Komisja Polsko-Ukrainskich Związkow Kultturowych.* O.L. PAN, 2008, 73–82 [Електронний рексурс]. – Режим доступу: http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TZwiaz3/8Antoniv.pdf

2. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих навчальних закладів: монографія. Київ : ТОВ «ГЛІФМЕДІЯ», 2015. 240 с. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/322869236_N_O_Aristova_FORMUVANNA_MOTIVACII_VIVCENNA_INOZEMNOI_MOVI_U_STUDENTIV_VISIH_NAVCALNIH_ZAKLADIV

3. Батюта Т. В. Особливості використання відеоматеріалів у процесі формування навичок говоріння у студентів немовних спеціальностей [Електронний рексурс]. – Режим доступу: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/batiuta_osoblyvosti_video.pdf

4. Білан Н. Формування навичок іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців аграрного профілю. *Молодь і ринок.* 2016. № 3. С. 168-172. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_3_35

5. Грищенко І. В. Активізація репрезентативних систем сприйняття у процесі навчання української мови як іноземної. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ніверситету. Серія: Філологія.* 2018. № 35. Т. 1. С. 15-17. – Режим доступу: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v35/part_1/6.pdf

6. Козак Н. Психолінгвістичний аспект навчання української мови іноземних студентів у немовному ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oaji.net/articles/2014/1551-1420028214.pdf

УДК 378.1

К ВОПРОСУ О РУССКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Петриченко И. Б., к. филол. н., доцент
Днипровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина;
e-mail: Irina.b.petrichenko@gmail.com, mob.: +3 8096-238-6237;
ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-7141-7581; Journal ID: 3498

Формирование культурной компетенции иностранных студентов является обязательным при изучении русского языка, поэтому преподавать его нужно «не только как новый код, как новый способ выражения мыслей, но и как источник сведений о национальной культуре народа – носителя изучаемого языка» [3, с. 3]. В связи с этим следует отметить актуальность изучения русских фразеологизмов на уроках русского языка в иностранной аудитории. Полноценная коммуникация иностранных студентов на русском языке становится затруднительной или невозможной без знания наиболее употребительных фразеологических оборотов. Такое незнание создаёт предпосылки для коммуникативных ошибок и неудач в общении на русском языке. Большинство учебников для иностранных учащихся основано на стилистически нейтральной русской лексике, далёкой от живой реальной речи. В результате этого у студентов образуется огромный разрыв между теоретическими знаниями и реальной практикой общения на русском языке. Познакомить студентов с наиболее употребительными русскими фразеологизмами, их значением, ситуацией употребления – одна из главных задач преподавателя, работающего в иностранной аудитории.

Отметим, что фразеология как самостоятельная лингвистическая дисциплина возникла ещё в середине прошлого столетия. Концепция фразеологических единиц как устойчивого словосочетания впервые была

сформулирована швейцарским лингвистом Шарлем Балли. В отечественной лингвистике развитие фразеологии связано с работами крупнейшего русского языковеда В. В. Виноградова, который определил задачи изучения фразеологических единиц, установил основные их типы и тем самым заложил основы фразеологии. За последнее десятилетие эта лингвистическая дисциплина получила небывалое развитие. Важность этой дисциплины обусловлена высокой активностью употребления фразеологизмов, как в устной, так и в письменной русской речи, вызванной социально-политическими изменениями в стране, свободой слова.

Однако до настоящего времени учёные не единодушны в определении фразеологической единицы. Википедия определяет фразеологизм как «свойственное определённому языку устойчивое словосочетание, смысл которого не определяется значением отдельно взятых слов». А в качестве синонимов названы фразеологическая единица, идиома, устойчивое выражение. В «Мультилингвальном словаре лингвистических терминов» находим следующее определение: «Фразеологізм – це зв'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні висловлення, що ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю. Синоніми: фразеологічна одиниця, фразема» [5, с. 211]. Наиболее распространённой в языкознании является концепция В.В. Виноградова. По В. В. Виноградову, среди различных видов значений слов выделяется два наиболее общих разряда с точки зрения самостоятельности употребления: свободные значения слов, с которыми слово употребляется широко и относительно свободно, и фразеологически связанные значения, которые реализуются лишь в составе фразеологических единиц. Наличие слова со связанным значением в сочетании и создаёт фразеологическую единицу [4]. Кроме того, есть и более широкий подход,

при котором к фразеологии относятся любые сочетания, воспроизводимые носителем языка как готовые. Например, Н. М. Шанский относит к фразеологическим единицам словосочетания типа *всерьёз и надолго, оптом и в розницу* и т. п., а также пословицы, в которых сохраняется подлинное значение слов *Поспешишь–людей насмешишь* и называет их фразеологическими выражениями [6, с. 62]. Вопрос об отнесении пословиц к фразеологии до настоящего времени вызывает споры у учёных. Тем не менее, образные пословицы, имеющие иносказательное значение, представляют несомненный интерес и заслуживают их изучения в курсе фразеологии.

На уроках русского языка в иностранной аудитории преподаватель определяет фразеологический оборот как «образное выражение языка, которое устойчиво воспроизводится в речи и, как и слово, выполняет номинативную функцию в языке и одновременно характеризует предмет» [1, с. 7]. Очень важно объяснить иностранным учащимся, что главное отличие фразеологического оборота от слова заключается в особенностях его семантики. Слово в языке может иметь прямое и переносное, образное значение. В отличие от слова, значение фразеологизма всегда переносное, метафорическое, образное. Общий смысл фразеологических оборотов невозможно понять исходя из простой суммы значений составляющих компонентов. Значение фразеологизма идиоматично, скрыто. Носители языка знают, понимают этот «скрытый» смысл фразеологизма, а для иностранцев он всегда лингвистическая загадка, секрет. Именно поэтому фразеологические обороты являются наиболее сложной в семантическом плане группой языковых единиц для иностранных учащихся. Для того чтобы понимать «скрытые» значения слов, чтобы правильно понимать разговор русских людей и содержание произведений русских писателей, нужно знать самые употребительные фразеологические обороты русского языка, их значения и

ситуации употребления. Следует отметить, что существует пособие для студентов, изучающих русский язык как иностранный – «Учебный фразеологический словарь русского языка» под редакцией Е. А. Быстровой [2]. Этот словарь содержит около 800 фразеологизмов русского языка, представляющих собой необходимый минимум для овладения русским языком как средством межнационального общения. При отборе списков фразеологических оборотов принимались во внимание наиболее типичные сферы и ситуации общения иностранных учащихся.

Знакомить с русскими фразеологизмами необходимо на начальном этапе обучения иностранных студентов. Начинать надо с образных выражений-реплик, которые русские люди традиционно употребляют в речи. На вопрос «Как дела?», обычно отвечают «Хорошо, спасибо». Если дела не очень хороши, используют фразеологизм *так себе.* Это значит: ни хорошо, ни плохо; средне. К таким образным выражениям-репликам можно отнести: *добро пожаловать, приятного аппетита, на здоровье, была не была, понятия не имею, слава Богу* и т.д.

Уместно знакомство с фразеологизмами на тематических уроках. Как показывает наблюдение, фразеологизмы, характеризующие эмоциональную сторону жизни и обозначающие разные состояния человека, представляют большой интерес для иностранных студентов. Эмоции, как утверждал Чарльз Дарвин, возникли в процессе эволюции как средство, при помощи которого живые существа устанавливают значимость тех или иных условий для удовлетворения актуальных для них потребностей. Эмоции сопутствуют человеку на протяжении всей его жизни в моменты радости и скорби, восторга и восхищения, горя и раскаяния, любви и ненависти, счастья и одиночества, сомнения и сострадания. У человека эмоции порождают переживания удовольствия, неудовольствия, страха, робости, стыда и т. п. Вся сложность эмоциональной

жизни человека находит отражение в семантике фразеологизмов. Приведём некоторые примеры фразеологизмов, которые используются на практике в иностранной аудитории: огорчение, грусть, печаль: *камень на душе; на душе кошки скребут;* испуг, страх, ужас: *мурашки бегают по спине; волосы становятся дыбом;* растерянность, угнетённость: *потерять голову; не по себе;*радость, восторг, счастье: *быть на седьмом небе от счастья; быть в ударе;* удовлетворение, удовольствие: *потирать руки; за милую душу.* Например, при изучении темы «Описание внешности и характера человека» предлагается объяснить студенту-иностранцу значение следующих фразеологических оборотов: братья похожи *как две капли воды,* выглядеть ужасно *как мокрая курица,* у тебя *золотое сердце* и др. Большой интерес у иностранных учащихся вызывают сравнительные обороты с именем прилагательным и союзом *как.* Например, сравнительные зоосемантические конструкции: *упрямый как осёл, тихий как овечка, грязный как свинья и* т.д. или обороты с названиями растений: *стройная как берёза, крепкий как орех.*

Лексический материал на уроках русского языка в иностранной аудитории может быть предложен с учётом оформления грамматической структуры каждой фразеологической единицы. Например:

именительный падеж: *доброе утро, слабое место, честное слово; сердце не камень;*

родительный падеж: *всего хорошего, спокойной ночи, ноль внимания, ни пуха ни пера; сколько лет, сколько зим;*

дательный падеж: *так себе, ни к селу ни к городу; сердцу не прикажешь;*

винительный падеж: *в последнее время, дать слово, в первую очередь; семеро одного не ждут;*

творительный падеж: *одним словом, своими глазами, не за горами; не хлебом единым жив человек;*

предложный падеж: *на самом деле, на днях, на каждом шагу ; друзья познаются в беде;*

сочетание падежей: *с минуты на минуту, держать язык за зубами, семь пятниц на неделе;*

числительные: *с первого взгляда, как свои пять пальцев, один на один;*

возвратное местоимение *себя: держать себя в руках, себе на уме, выйти из себя;*

повторяющиеся слова: *тут как тут, слово в слово, была не была;*

При объяснении фразеологических оборотов уместно предложить иностранным студентам сравнить, сопоставить их с фразеологическими оборотами родного языка, ведь фразеологизмы любого языка отражают характер образного мышления народа, тесно связаны с его культурой, историей, традициями.

Как специфические языковые единицы, отражающие национально-культурную семантику, фразеологизмы всегда представляют не только большой интерес, но и большие трудности для иностранцев. Фразеологические обороты являются обязательной частью того лексического и культурного минимума, который необходим для адекватной коммуникации иностранцев на русском языке.

Библиография

1. Баско Н. В. Русский язык как иностранный. Русские фразеологизмы–легко и интересно: Учебное пособие. М.: Флинта: Наука. 2003. 152 с.
2. Быстрова Е. А. Учебный фразеологический словарь русского языка: Пособие для учащихся нац. школ. Л.: Просвещение. 1984. 271 с.
3. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.: Просвещение. 1983. 248 с.
4. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. 2-е издание. М.: Высш. шк. 1972. 616 с.
5. Мультилінгвальний словник мовознавчих термінів / укладачі О. В. Гурко, В. В. Корольова, О. А. Михненко, Д. П. Соколов, М. Ю. Шевченко. Дніпро: ЛІРА. 2018. 256 с.
6. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. М.: Высш. шк. 1985. 289 с.

УДК 81’ 25

ПРОБЛЕМНІ КЛАСИ ОДИНИЦЬ ПІД ЧАС ВІДТВОРЕННЯ ПРИГОДНИЦЬКИХ БЛОГІВ

Романюха М. В., к. філол. н., доцент
Дніпровський державний технічний університет, Україна,
e-mail: Romanuks@ukr.net, mob.: +3 8097-455-7475; ORCID ID http://orcid.org/0000-0001-7623-2690; Journal ID:3498

Постановка питання. Актуальність проблеми. Опрацювання пригодницьких звітів (тревел-блогів) постає як ефективний інструмент удосконалення перекладознавчих вмінь із кількох причин. По-перше, тревел-блог можна розглядати у якості різновиду медіатексту і за цих причин він належить до традиційних лінгводидактичних джерел: “…тексти масової інформації сьогодні є невід'ємною частиною викладання іноземних мов: вони використовуються в навчальному процесі в якості автентичного матеріалу, оформляються у вигляді самостійних навчальних посібників, моделюються, піддаються тематичному моніторингу, з них постійно черпаються актуальні відомості про країну досліджуваної мови” [2, с. 235-236].

Тревел-блоги постають як ефективний ресурс для удосконалення загальної мовленнєвої компетентності також завдяки сучасності, доступності, автентичності лінгводидактичних матеріалів [4, с. 167].

З іншого боку, тревел-блог у стилістичному відношенні не є одноманітним та остаточно сформованим жанром. Так само, як і медіаматеріали інформаційного характеру, цей жанр відбиває загальну тенденцію до демократизації медійного мовлення. Також у ньому наявна потужна індивідуальна складова – автори можуть вирізнятися з-поміж інших характерологічними мовними рисами в оформленні думок, вираженні емоцій та оцінки. Отже, майбутнім перекладачам варто тренувати свої

навички, зокрема на текстах, які представляють комунікативний інтерес для сучасності. По-третє, робота з тревел-блогами для перекладачів є актуальним завданням, адже, за думкою І. А. Алексєєвої, підготовку перекладачів доцільно реалізовувати на підставі «нетехнічних та нехудожніх» текстів [1, с. 8-9].

Отак, тревел-блоги виступають дійовим осередком перекладацьких труднощів, бо вони є потужним джерелом лінгвокраїнознавчої інформації, оцінних конотацій; наближаються до «новинного» тексту у сенсі постійного балансування між інформуванням та розважанням аудиторії, відсіля випливає прагнення до економії мовних зусиль (метонімізація, неологізація та ін.).

Аналіз останніх наукових досліджень. Тревел-блог цікавить дослідників із різних підходів: лінгводидактичного [8; 4] у розрізі інформаційно-комунікативних технологій та соціальної комунікації [9], з літературознавчих позицій [6], з позицій когнітивної лінгвістики [3].

У перекладознавчій площині досліджень значно менше. Приміром, М. О. Юнусова виявляє загальні труднощі відтворення текстів усіляких блогів через зіставлення російської та англійської мови. Вони комбінуються у різних пропорціях у залежності від теми, ерудиції та письменницького досвіду автора: це можуть бути власні назви, елементи розмовної лексики, терміни, професіоналізми, надмірна емоційність. Також проблематичним може бути опрацювання «вкладених» відео та фото-матеріалів, які або полегшують, або ускладнюють перекладацьке завдання [5, с. 57].

Загалом зауважимо, що досліджень тревел-блогів перекладознавчого напряму дещо бракує, отак **мета** цієї статті – виявити найбільш значущі перекладацькі питання під час відтворення англомовних тревел-блогів і прокоментувати ілюстративний матеріал до них.

Виходячи зі специфіки адресатно-адресантних відношень, Васілікі та Костас запропонували класифікацію тревел-блогів на кшталт:

- бізнес для бізнесу (business to business (B2B));
- бізнес для споживача (business to consumer (B2C)) ;
- уряд для споживача (government to consumer (G2C));
- споживач для споживача (consumer to consumer (C2C)) [9, с. 642].

Спираючись на цю класифікацію, зазначимо, що в цій роботі фактичним **матеріалом** слугує дуже вузький корпус пригодницьких блогів як-от «бізнес для споживача», взятих з онлайн-ресурсів бронювання житла www.hostelworld.com/blog та www.booking.com/articles. Їх можна назвати корпоративими або інституційними, адже з інтерфейсу вкладених сторінок блогу видно, що друкувати матеріали можуть лише окремі автори, які, ймовірно, працюють на цей ресурс або зацікавлені працювати у якийсь інший спосіб. Будь-яке медіа-видання пропонує своє світобачення та свої послуги, отож, перш ніж потрапити на веб-сторінку, пригодницький текст має пройти певну цензуру та редагування чи то твориться за шаблоном. Звідси спливає певна цілісність семантико-стилістичних ознак, їхня структурна передбачуваність, лінгвокреативність для створення привабливого мовного продукту.

Основний матеріал дослідження

1. Яскравою рисою корпоративних блогів є орієнтація на **мовну гру**. Це поєднує тревел-блог та інформаційні медіа-жанри, які стали традиційними для тренування перекладачів. У тревел-блозі спостерігажмо безліч прийомів утворення мовної гри, зокрема модифікація фразеологізму, метонімія, оказіоналізми тощо.

Гра слів — це майже нездоланне завдання для перекладача-початківця через недостатню обізнаність у

фразеологічному фонді мов, їхньої морфології, ускладнення відчути функційно-стилістичні ознаки слів. У наступному фрагменті-рекламі незвичного житла спостерігаємо оказіоналізм *weird-ass*, який утворено з елементами «народної етимології» та контамінації (weird-ass = weirdest (*найнейовірніший*) + badass (*крутий, бомбезний*)):

You Can Sleep In ***Some Weird-Ass Places***

Have you ever slept in an 18th century cave in Greece? An Arab mansion in Nazareth? A Turkish Tree house? A COCKPIT?! Well, for hostel prices you can tick them all off! (10)

Важко відшукати так само насичений грою слів текст (окрім гумористичних жанрів художнього тексту), як тревел-блог. Далі представлено ще більш складне перекладацьке завдання – гру слів на основі обігрування прикметника *eccentric (eggcentric)* і подальшої редуплікації кореня слова через іменник *sandwich*:

The city's (Portland) strong focus on community makes it an ideal space for small businesses to thrive, with many unique and flourishing concepts. Shops such as the Tender Loving Empire, ... switches between being a record label and music store, selling handmade products and even publishing comic books. Then there's Walnut Studiolo (a shop that makes bespoke leather accessories for bicycles), ***an egg-sandwich-centric food truck*** *called Egg I'm In Love, and the world's largest independent bookstore, Powell's City of Books (where maps are handed out at the entrance to help navigate the store)* (11*).*

На нашу думку, навіть за максимальних труднощів відтворення таких непростих багатошарових оказіоналізмів, мовленнєва компетенція студентів поглиблюється, запускаються механізми здогадки, розвивається краще відчуття іноземної мови та її морфологічних ресурсів.

2. **Національний колорит** у тревел-блозі представлено розмаїттям мовних явищ: гастрономічними,

географічними, етнографічними реаліями, власними назвами, вкрапленнями живої мови, вигуками.

Правила відтворення культурно-специфічної лексики студентам старших курсів мають бути відомі: пошук (ситуативного) аналога, транскодовання, пряме вставлення (з експлікацією чи без неї), описовий переклад. Тож, не поринаючи у контекст конкретного блогу, варіанти перекладу культурно-специфічних понять усе ж можна запропонувати, приміром: *paella* (ісп.) – *паелья*, *capoeira* (порт.) – *капоейра*, *pasteis de nata* (порт.) – *тістечко із заварним кремом, laissez-faire* (франц.) – *політика невтручання* та ін.

Зауважу, що мовна репрезентація національного колориту буває ускладнена тематичною лексикою (образність, фразеологія чи паремії), грою слів, власними назвами тощо, і завжди має розглядатися у ширшому контексті – контексті абзацу, усієї статті, має враховуватись культурний та інтенційний контекст: про яку країну йдеться? яке завдання щодо гастрономічної культури ставить перед собою автор? Наведемо приклад, коли французький іменник *boulangerie* розміщено у контексті французької гастрономічної культури: ***Le Cordon Bleu*** *(its London outpost, specifically) is one of the world's most respected culinary institutions, having trained chefs such as Julia Child, Mary Berry and Yotam Ottolenghi. Since the 1930s, students* ***have been forking out*** *to attend diploma courses here (available at beginner, intermediate and superior levels) and receive some of the best training in the industry on subjects ranging from* ***boulangerie*** *to nutrition. While it is more of a school for aspiring professional chefs than those who simply want to improve their cooking, (...) – from mastering the preparation and cooking of fish and shellfish to learning how to make* ***beautiful French macaroons****. Stay at the Arosfa Hotel, in a pretty Georgian townhouse just a 12-minute walk from Le Cordon Bleu* (12).

Здається очевидним, що саме під час роботи з більшими фрагментами починається найцінніша дискусія

зі студентами: на що варто звертати увагу, перш ніж приймати перекладацьке рішення, чи залишати *boulangerie* у вигляді прямої вставки, чи застосовувати елементи транскодування, чи використати аналог (*цукерня, булочна*).

Ще один фрагмент, де культурно-специфічна лексика відображує певні труднощі під час перекладу: назва єврейського традиційного хлібу *challah* (*шалла*) через фразеологізм утворює яскравий стилістичний котнекст у заголовку про кулінарні традидії в Ізраїлі, зокрема, через сусідство із фразеологізмом *breaking bread* (*розпочати обід*):

Breaking bread: the rise of challah

If you haven't already tasted challah – a symbolic and special bread traditionally eaten by Jewish people on the Sabbath and other important holidays – you're missing out. Sometimes eggy, often sweet and almost always braided, it's versatile and delicious (13).

Отак, блог через яскравий культурний фон і мультиканальність (фото, відео, гіперпосилання тощо) виступає потужним інструментом дослідження інших культур.

3. **Багатозначність слова** є традиційною перекладацькою проблемою. Наявність багатозначної лексики ставить тревел-блог в один рівень із інформаційними медіа-жанрами, про які натепер говорять у термінах глобальної клішованості [2]. Відтворення багатозначної лексики дозволяє автоматизувати у студентів вживання таких сценаріїв як пошук контекстуального відповідника або ж підбір варіантного відповідника, чи застосування модуляції (у прикладі нижче – *прийняти* чи *відкритися,* відповідно):

Embrace *unusual accommodation*

Although, the last thing you want to do is be in a police station in foreign lands, I utilised the law and order services of each country. If I didn't score a gig for a bed or wasn't offered to be hosted by locals, I'd simply pop into the local police

station, speak with the chief and, a few questions later, would be granted either an office to sleep in or a safe place to pitch a tent (14).

Безумовно, опрацювання семантичного потенціалу багатозначного слова потребує ґрунтовного знайомства із авторитетними словниками Webster, Cambridge, Oxford у режимі тлумачного словника, з яких можна дізнатись, що прикметник *sharp* може передавати окрім тактильних (*гострий*), ще й темпоральні ознаки (*раптовий, неочікуваний*): *The travel friendship is a very particular kind of relationship – short,* ***sharp****, intense, deep and transformative* (15). – Дружба між мандрівниками – дуже особливий вид відношень – вона коротка, **раптова**, насичена, глибока і трансформуюча.

4. **Неологізми та сленгізми** виступають периферією лексичної системи, однак вони віддзеркалюють потужну тенденцію англійської мови до економії мовних зусиль, мовної гри та викликають тривкий інтерес у перекладачів-початківців. Основні прийоми перекладу такої безеквівалентної лексики також добре відомі: пошук аналога, калькування, описований переклад або прийом прямого введення. Однак, опрацювання морфологічної структури новоствореного слова та її смислового наповнення вже сприяє удосконаленню мовленнєвої компетенції студентів. У прикладі нижче вжито нову лексему для позначення незаможного туриста, який мандрує містами, залишаючись в одному місті лише на 2-3 дні:

Centurion Cabin & Spa

This stunning hostel will please ***the flashiest of flashpackers****. We know that life on the road can be tiring, so what better place to rejuvenate after a long day exploring Kyoto than in your hostel's very own spa/bathhouse? And if that isn't enough, each of their luxury dorm rooms feature traditional Japanese-style sliding doors on every bed for total privacy, as well as personal TVs to catch up on all your*

favourite Japanese shows – or at least sharpen your language skills! (16)

5. **Мовні засоби вираження оцінки** (метонімія, образність та метафорика, фразеологія тощо) виступають ще одним серйозним інструментом розвитку перекладацьких вмінь.

У наступному короткому фрагменті подано привабливий образ Ванкувера, де можна розважитися на будь-який смак. Студенти повинні навчитися посилатися на попередній досвід під час вивчення стилістики для спроможності зчитувати стилістичні маркери слів зі словників, приміром, *informal, informal disapproving, vulgar, depreciative* та інші. Безперечно, важливими є загальна мовна ерудиція та мотивація до пізнання. З одного боку, для того, щоб відчути "настрій" словосполучення *beach bum*, необхідно зіставити його з ідентичним словосполученням *lazy bum (inf.),* але водночас протиставити його слову *buttocks* (*no marker, neutral*), *ass (vulgar slang),* хоча слова *buttocks*, *bum* та *ass* мають однакову матеріальну співвіднесеність. З іншого боку, неоціненними будуть зусилля студентів з пошуку відповідника у мові перекладу, адекватним за стилістичним маркером *розмовне*. Ймовірно, в українській мові таким відповідником може бути іменник *матрасник*:

City slickers*, nature lovers and* ***beach bums*** *will all find something to suit their travel tastes in Vancouver* (17).

Висновки. Привабливість та автентичність пригодницького блогу як лінгводидактичного матеріалу допомагає мотивувати у студентів когнітивні процеси пошуку, здогадки, зацікавлення, що робить тревел-блог основою для вдосконалення мовних, перекладацьких вмінь, для розвідки інших культур та мов. Тревел-блог слугує ефективним доповненням до традиційних на перекладознавчих відділеннях «новинних» текстів через те, що зміст пригодницьких текстів залишається актуальним довше, ніж новини. Цей факт дозволяє також

дещо економити час викладача дя підготовки до занять із кожним новим курсом.

Опрацювання тревел-блогу зі студентами-перекладачами вимагає від викладача грунтовної попередньої роботи з відбору та класифікації оригінальних фрагментів. Корпоративні тревел-блоги виглядають більш унормованими та більш цікавими зі стилістичної точки зору. Проблемними для перекладу у тревел-блогах можна вважати засоби мовної гри, національно-позначені номінації, багатозначну лексику, неологізми та мовні засоби вираження оцінки.

Серед перспектив подальших наукових розробок варто відзначити порівняльне семантико-стилістичне дослідження українських та англійських корпоративних тревел-блогів.

Бібліографія

1. Алексеева И. А. Профессиональный тренинг переводчика. СПб: Союз, 2001. 288 с.
2. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов (опыт исследования современной английской медиаречи). М. : Едиториал УРСС, 2005. 288 с
3. Казина А. И. Основные лингвокогнитивные особенности дискурса тревел-блогов: Стммулирование познавательных интенций, саморепрезентация, самокоммуникация (на материале английского языка). *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* Тамбов: Грамота, 2019. Том 12. Выпуск 7. С. 192-196. ISSN 1997-2911.
4. Романюха М. В. Потенціал travel-блогу як інструменту вдосконалення мовленнєвої компетентності. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія:Філологія*. Вип.36, Т.1. Одеса, 2018. С. 163-168. ISSN 2409-1154
5. Юнусова М.О. Трудности перевода жанра блог. // Филология и лингвистика, № 2. 2016. С.55-57. – Режим доступу: https://moluch.ru/th/6/archive/33/1126/ (дата звернення: 03.09.2019)
6. Юферева Е. В. Эстетизация «жизнетекста» и трэвел-блог в интермедиальной перспективе. *Література в контексті культури : зб. наук. праць.* Вип. 27. / ред. кол.: В. А. Гусєв (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. С. 305 – 315.
7. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dictionary.cambridge.org
8. Pascual1 D. Learning English With Travel Blogs: A Genre-Based Process-Writing Teaching Proposal. Issues in Teachers' Professional Development. Vol. 21 No. 1, Jan-Jun, 2019. ISSN 1657-0790 (printed) 2256-5760 (online). Bogotá, Colombia. P. 157-172

9. Vasiliki, V., Kostas, Z., (2009). A Social Networking Analysis Of Travel Blogs. Conference: *The 4th Mediterranean Conference on Information Systems, MCIS 2009*, Athens University of Economics and Business, AUEB, Athens, Greece, 25-27 September 2009

Джерела

10. WORLD EXCLUSIVE: 14 Incredible Things You Never Knew About Hostels. – Режим доступу: https://www.hostelworld.com/blog/14-hostel-secrets-will-change-travels-forever/ (Дата звернення 10.07.2019)
11. The unique culture of Portland, Oregon. – Режим доступу: https://www.booking.com/articles/unique-culture-portland-oregon.en.html?label=gen173nr-1DCAEoggI46AdIM1gEaOkBiAEBmAEJuAELyAEM2AED6AEBiAIBqAIDuALd-srnBcACAQ;force_lang=en-gb& (Дата звернення 10.09.2019)
12. The UK & Ireland's 7 most revered cookery schools . – Режим доступу: https://www.booking.com/articles/uk-ireland-revered-cookery-schools.en.html?label=gen173nr-1DCAEoggI46AdIM1gEaOkBiAEBmAEJuAELyAEM2AED6AEBiAIBqAIDuALd-srnBcACAQ (Дата звернення 30.09.2019)
13. Breaking bread: the rise of challah. – Режим доступу: https://www.booking.com/articles/breaking-bread-the-rise-of-challah.en.html?label=gen173nr-1DCAEoggI46AdIM1gEaOkBiAEBmAEJuAELyAEM2AED6AEBiAIBqAIDuALd-srnBcACAQ;force_lang=en-gb& (Дата звернення 15.09.2019)
14. How to Travel With No Money in 9 Easy Steps. – Режим доступу: https://www.hostelworld.com/blog/how-to-travel-with-no-money-in-9-easy-steps/ (Дата звернення 15.09.2019)
15. How Travel Friendships Can Transform Us. – Режим доступу: https://www.hostelworld.com/blog/travel-friendships/ (Дата звернення 10.07.2019)
16. The 12 best hostels in Kyoto. – Режим доступу: https://www.hostelworld.com/blog/best-hostels-in-kyoto/(Дата звернення 10.09.2019)
17. The 5 best hostels in Vancouver for 2019. — Режим доступу: https://www.hostelworld.com/blog/best-hostels-in-vancouver/ (Дата звернення 10.09.2019)

УДК 811.161.1'42

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ КОМПРЕСІЇ ТА ЗАСОБІВ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

Шевчик К. Ю., к. філол. н., доцент
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна
e-mail: shevchikekaterina3@gmail.com
ORSID ID https://orcid.org/0000-0002-4423-228X; Journal ID:3498

Актуальність питання методики навчання іншомовного діалогічного мовлення зумовлюється необхідністю розгляду цієї проблеми з позицій компетентнісного підходу, у межах якого має відбуватися навчання іноземних мов і культур на всіх рівнях у будь-якому закладі освіти. Попри те, що діалогічне мовлення і методика його навчання посідали одне з чільних місць у наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких можна назвати А. А. Алхазішвілі, М.Л.Вайсбурд, І. О. Зімнюю, О. О. Міролюбова, О. П. Петращук, Р. П. Мільруд, Ю. І. Пассова, В. Л. Скалкіна, J. Anderson,N. Bilbrough, L. Dawes, S. Thornbury та ін. У працях названих фахівців вивчаються питання умов навчання діалогічного мовлення, типології вправ, контролю рівня сформованості мовленнєвих навичок і вмінь говоріння в цілому і діалогів зокрема. Проте ми вважаємо, що ціла низка питань, що стосуються визначення компетентності в діалогічному мовленні, її структури та складників, визначення сучасних цілей навчання ДМ, встановлення факторів, що впливають на перебіг процесу ДМ, визначення змісту навчання, розробки підсистеми вправ, ще потребують більш детального вивчення.

Отже **метою** статті є дослідження питання процесу формування іншомовної комунікативної компетентності в діалогічному мовленні, її структури, цілей і змісту, а також

проблеми її формування – системи вправ, засобів навчання та контролю.

Об'єкт дослідження — діалогічний текст, який зазвичай представлений як поєднання реплік, що належать різним особам. Діалог існує і як самостійний публіцистичний або філософський жанр (наприклад, діалоги Платона). Власне діалог є основною формою мови в драматичних творах, проте монологічний текст (від автора) також може мати діалогічні фрагменти. Діалогічні вкраплення у вигляді мови персонажів часто супроводжують тексти художньої прози. Це пряме використання діалогу.

У такому ж відкритому вигляді діалог може використовуватися в текстах науково-популярних, в яких через зацікавлення, утворення певної сюжетності автор звертається до прямої мови або у вигляді цитації слів, або через конструювання умовного діалогу з читачем.

У прихованій формі діалог може проймати монологічний текст різних видів: газетний, науковий, навчальний.

Питання про диалогічність, зокрема, письмової наукової мови неодноразово розглядалось у низці публікацій. Те саме можна сказати про тексти публіцистичного жанру.

Діалогічність властива будь-яким науковим і науково-популярним текстам, хоча, природно, форми диалогічності щільніше представлені в текстах дискусійних, полемічних. Явний або прихований діалог завжди супроводжує виклад нового знання (теорії, концепції), оскільки виникає необхідність спростування старого. У науково-популярному тексті звернення до диалогизации переслідує інші цілі, пов'язані з популяризаторськими завданнями спілкування. Навчальна й навчально-інструктивна література також звертається до форм своєрідного діалогу, керуючись своїми цілями – дидактичного характеру [1, с. 179].

Звичайно, форми діалогічності, використовувані в текстах наукових, науково-популярних, навчальних, інструктивних якісно відрізняються від форм діалогічності художнього тексту. Їм, як правило, не властива персоніфікованість мови, як в художньому тексті. Діалогічність нехудожнього тексту представляється особливими засобами вираження, які допомагають авторові направити свій текст на читача, часто ці мовні засоби мають за мету встановлення контакту з читачем, вони імітують задушевність бесіди з ним, дають можливість авторові акцентувати увагу читача на важливих питаннях.

Засобів діалогізації багато: це питально-відповідні комплекси; різні звернення до читача; залучення його до спільного роздуму, дії; різні форми вираження спонукання; способи вираження припису, рекомендації, прямо спрямовані на читача; експлікації передбачуваних реакцій читача на те, що повідомляється автором та ін.

Різноманітні засоби діалогізації принципово підходять різним текстам, відмінності торкаються лише їх розподілу в тексті, насиченості ними тих або тих текстів.

Найчастіше використовуються синтаксичні засоби діалогізації (питально-відповідні комплекси, риторичні питання, вигуки; ввідні і вставні конструкції, різні форми звернення до читача), іншу групу складають власне текстові засоби (посилання, виноски, звернення до чужої думки).

У ще яскравішій, безпосередній формі діалогізація супроводжує газетно-публіцистичний текст. До такої активізації літературної форми автора спонукає сама заданість тексту - впливати на читача, зробити його активним учасником описуваних подій, вплинути на його громадська свідомість.

Усі названі тут засоби діалогізації в таких текстах супроводжуються прямими авторськими оцінками, що, безперечно, впливає на читача: він або погоджується з

автором, або подумки вступає з ним в полеміку, спростовує його. Так і створюється діалог "автор - читач".

Як вже говорилося раніше, компресія зачіпає усі рівні мовної системи. По класифікації згортання Д. И. Блюменау інформаційне згортання може бути двох типів: семантичне і лексичне. Перше пов'язане зі зміною інформативності повідомлення, друге складає сенс повідомлення без змін, але перетворить його знакову форму [5, с. 15-22].

Семантичне згортання в мові — стихійний процес утворення термінів, у ході якого виникають поняття коротші, ніж їхні синонімічні попередники. Семантичне згортання в мові пов'язане зі зміною інформації шляхом узагальнення понять і цілих смислових відрізків або опущення деяких деталей, подробиць, уточнень і з викладом інформації шляхом перекладу в іншу систему понять. Як вважає В. А. Судовцев, існує декілька способів згортання інформації :

1) компресія — передача тексту оригіналу в коротшому обсязі;

2) супресія — коротка передача основного змісту оригіналу;

3) компенсація — заміщення засобів вираження оригіналу на короткі засоби [5, с. 20].

Залежно від результату, що досягається, на думку К. А. Боброві, розрізнюються декілька способів компресії певного відрізку висловлювання. Деякі з них ґрунтуються на заміні одних відрізків висловлювання іншими, компактнішими.

Питання компресії інформації в тексті розглядає і Н. С. Валгіна у своїй монографії, присвяченій теорії тексту. Н. С. Валгіна вилкремлює такі види компресії: семіотичні і комунікативні. До семіотичних, тобто до знакових, або мовних вона відносить:

1) лексичну (вживання терміну без його визначення, оскільки термін номінує поняття в гранично згорнутому виді)

2) синтаксичну компресію (стиснення знакової структури через еліпсис, граматичної неповноти, заміни сполучників, синтаксичною асиметрією — пропуску логічних ланок вислову)

3) формування мовних стереотипів, що відбувається через часте вживання в певній ситуації, наприклад, обмінна операція — обмін, засоби вираження сенсу — засоби вираження. Відбувається умовне опущення якихось частин терміну або відбувається заміна терміну-словосполучення поодиноким терміном.

До комунікативних способів компресії відносяться згортання інформації (наприклад, коли в рефераті опускається система доказів, аргументації, повно подана в першоджерелі) і повторна номінація — використання лаконічних, заміщаючих засобів замість шматків тексту.

Як випливає з вищевикладеного, синтаксична компресія відбувається в результаті того, що той, що говорить, використовує меншу кількість знаків плану вираження під час передавання певного змісту. Як зазначає Н. С. Валгіна, синтаксис є до таким ступенем мовної системи, який характеризується порівняно невеликою сприйнятливістю до зовнішніх впливів і повільно змінюється.

Безсумнівна залежність синтаксичних змін від таких соціальних чинників, як розвиток ЗМІ, розширення усних контактів, внаслідок чого в синтаксисі активізуються розмовні конструкції і тенденція до аналітизму [3, с.182]. Тож, інформація може бути виражена у різний спосіб, з використанням різних лексичних одиниць, різних віддієслівних форм, номіналізації, еліпсису та ін. Одним із основних видів синтаксичної (граматичною) компресії вважається еліпсис, односкладні, називні, безособові пропозиції призводять, передусім, до скорочення мовного ланцюжка на синтаксичному рівні.

Фонетичний рівень найяскравіше маркований, і це особливо виражається в розмовній мові. Внаслідок фонетичної компресії, в розмовній мові відбуваються

певні зміни в особливостях темпу, гучності, пауз, у ритмічній організації мови, тобто змінюються супрасегментні характеристики. Водночас відбуваються різні асиміляції. Внаслідок вищезгаданих явищ трапляється скорочення структури мовної одиниці, без зміни закладеної в ній інформації, причому цей процес має системний характер.

На цьому рівні мовної системи учені називають такі ознаки компресії: асиміляція, адаптація (акомодація), редукція, усунення, злиття й інтонаційні засоби (тембр, темп, рух тону) і т. ін.

Отож, у статті ми навели визначення поняття «діалогічного мовлення», розкрили поняття компетентності в діалогічному мовленні та її структури. Проаналізувавши праці вчених-лінгвістів в області питання, що вивчається, можна назвати такі основні види лінгвістичної компресії тесту: лексична, синтаксична, фонетична. Виділені основні види лінгвістичної компресії на мовному рівні відрізняються, передусім, специфікою їх компресуючих можливостей.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у дослідженні питань комунікативної компетенції користувача іноземною мовою, а також опису параметрів контролю рівня сформованості компетентності у діалогічному мовленні.

Бібліографія

1. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам : Учеб. пособие. М. : Просвещение, 1969. 279 с.
2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник. – 2_ге вид., випр.і переоб. / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. К. : Ленвіт, 2002. 328 с.
3. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. М. : Рус.яз., 1989. 276 с.
4. Скалкин В. Л. Обучение диалогической речи (на материале английского языка) : пособие для учителей. К. : Радянська школа. 1989. 158 с.
5. Черниш В. В. Засоби формування іншомовної комунікативної компетенції у діалогічному мовленні. *Іноземні мови.* 2011. № 3. С. 15 – 22.

6. Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопеди ческий словарь : более 2000 единиц. М. : Астрель: АСТ : Хранитель, 2007. 746 с.

УДК 373.3.016:808.2

К ВОПРОСУ О ТРУДНЫХ СЛУЧАЯХ ИЗУЧЕНИЯ ПОЛИСЕМИИ В ПОЛИЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ

Шепель Ю. А., акад. НАН ВО Украины, д. филол. н., профессор
Днипровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днипро, Украина
e-mail: 123zub@ua.fm; моб. 067-633-19-52;
ID 8653-2017; ORSID ID https://orcid.org/0000-0002-3182-3128; Journal ID:3498

Постановка проблемы. Понятие языка как предмета и объекта лингвистики связано с определением открытости и гетерогенности этой системы.

Язык является открытой, динамичной системой.

Язык как система противостоит конкретному языку. Подобно тому, как модели его единиц противостоят самим единицам, которые порождены этими моделями – образцами. Система языка – это внутренняя организация его единиц и частей. Каждая единица языка входит в систему как часть в целое, она связана с другими единицами и частями языковой системы непосредственно или опосредованно через языковые категории. Система языка сложная и многоплановая, это касается как еѐ строения, так и функционирования, т. е. использования и развития. Система языка определяет пути его развития, но не конкретную форму, потому, что в любом языке, его норме можно обнаружить факты системные (структурные) и асистемные (деструктурные).

Потенциальность как проявление динамизма и открытости языковой системы не противопоставляет еѐ языку с его категориями и конкретными единицами (http://5fan.ru/wievjob.php?id=89550).

Изложение основного материала. В современном языке есть немало слов, которые имеют одно лексическое

значение, устойчиво закрепленное за определенным звуковым комплексом. Или по-другому, однозначность (моносемия) слов является частным случаем многозначности, ее нижним пределом. Такие слова характеризуются наличием одного устойчивого значения, т. е. представлены одним ЛСВ: ср., *береза, ель, враг, палка, перрон, грусть, веселиться* [4, с. 41].

Многозначность (полисемия) представляет собой категориальное лексико-семантическое отношение внутренних мотивированных значений, выражаемых формами одного слова (одной лексемой) и разграничиваемых в тексте разными, взаимоисключающими друг друга ЛСВ этого слова.

Семантические связи внутри многозначного слова организуют системность лексики, которая отчетливее проявляется на уровне одного слова. Учитывая, что характер внутри условных семантических связей в языках неодинаков, можно считать многозначность одним из ярких признаков национальной самобытности лексики. В этом случае исследователи говорят уже не о полисемии, а про еѐ законы.

Многозначность слов естественных языков — это одна из важнейших особенностей лексики, одна из важнейших особенностей языка вообще. Именно поэтому лингвисты заявляют о законе многозначности слова, о законе лексической полисемии [3, с.140]. Изучение этих законов дает возможность активно использовать потенциальные свойства слова при переводе с одного языка на другой, т. е. при выявлении межъязыковых семантических соответствий.

Определение границ категории многозначности не поддается четкой операционализации. Поискам критериев, позволяющих разграничить полисемию и омонимию, с одной стороны, и полисемию и моносемию – с другой, посвящено значительное количество исследований (Г. О. Винокур [1], Ю. А. Шепель и М. Л. Вотинцева [6], К. С. Горбачевич [2], С. М. Лэм [4] и

др.). Однако любой из предлагаемых критериев, взятый в отдельности, носит лишь относительный характер.

Традиционно разграничение омонимов и отдельных значений многозначного слова (называемых также *семемами* или *лексико-семантическими вариантами*) проводится на основе критерия наличия / отсутствия общих семантических признаков у сопоставляемых единиц. Но, например, у слов *лук*[1] «огородное растение, овощ» и *лук*[2] «ручное оружие для метания стрел» нельзя найти никаких общих нетривиальных семантических признаков. Ср. также *коса*[1] «заплетенные волосы» и *коса*[2] «сельскохозяйственное орудие для скашивания травы». Еще проще приводить примеры омонимов, у которых совпадает лишь одна из форм соответствующих слов, ср. *три* как числительное и *три* как форма повелительного наклонения глагола *тереть*. Легко выделять омофоны (*пруд* и *прут*, *луг* и *лук*) и омографы (*збмок* и *замук*, *мукб* и *мэка*). Но в большинстве случаев на вопрос, имеют ли две сравниваемые лексические единицы общие семантические признаки или нет, найти однозначный ответ обучаемому существенно труднее. Так, лексема *коса*[3] «длинная узкая отмель», трактуемая словарями как третий омоним по отношению к словам *коса*[1] и *коса*[2], явно обнаруживает общий семантический признак с лексемой *коса*[2]: нечто вроде сходства по форме. Следует ли считать этот признак достаточно весомым, чтобы рассматривать лексемы *коса*[2] и *коса*[3] как лексико-семантические варианты одного слова, или правильнее описывать их как омонимы?

Очевидно, что ответ на подобные вопросы зависит не только от целей описания, но и от используемого метаязыка, так как общие признаки могут быть выделены операционально только в том случае, если им сопоставляются совпадающие элементы толкования. Так как семантическое описание лексических единиц представляет собой теоретический конструкт, полученный

в результате анализа, проводимого в тех или иных целях, понятно, что одна и та же единица может быть представлена различным образом. В зависимости от того, как толкуется та или иная семема, семантические признаки, которые она разделяет с другими семемами, могут выделяться и фиксироваться в толковании или же нет, в особенности, если это признаки слабые, нейтрализуемые. То есть, можно показать, что отсутствие общих признаков в толковании не означает, что они не могут быть выделены в соответствующих семантических структурах в принципе, а, напротив, выделение общих признаков в качестве основания для постулирования полисемии может быть иногда оспорено, так как существенно не только их потенциальное присутствие, но и их статус в плане содержания толкуемой единицы. Скажем, это могут быть этимологически выделяемые признаки, не входящие в значение слова на синхронном уровне.

Относительность критериев различения полисемии и омонимии, а также известная субъективность в выборе способа словарного описания можно продемонстрировать тем, что одни и те же слова по-разному трактуются разными словарями. Например, *стопа* как «нижняя часть ноги» и *стопа* как «повторяющаяся ритмическая единица стиха» описываются в словаре под ред. Д. Н. Ушакова [12] в рамках одной словарной статьи как разные значения, тогда как в «Словаре современного русского литературного языка» эти слова подаются как омонимы [11].

Использование критерия общих семантических признаков осложняется еще и тем, что для адекватного и экономного описания соответствующей лексической единицы следует принимать во внимание ее семантическую структуру в целом. Можно выделить два основных вида семантической структуры многозначного слова: *цепочечная* и *радиальная* полисемия.

Цепочечная полисемия отличается от полисемии радиальной тем, что в этом случае отдельные значения слова «A», «B», «C» и «D» связаны общими признаками не с главным значением «A», мотивирующим все остальные, а как бы по цепочке: у значения «A» обнаруживается некий общий признак со значением «B», у «B» — иной, отличный от предыдущего общий признак со значением «C» и т. д. В этом случае «крайние» значения «A» и «D» общих признаков могут и не иметь. Сходным образом и в случае радиальной полисемии семантические связи между значениями «A» и «B», «A» и «C», «A» и «D» могут осуществляться на основе разных признаков. Тогда оказывается, что значения «B», «C» и «D» непосредственно не связаны между собой. Тем не менее, при системном рассмотрении всех значений «A», «B», «C», «D» разумно говорить о полисемии слова «A», вместо того чтобы разбивать его на ряд омонимов [6—10]. Таким образом, преподаватель может показать, что критерий наличия / отсутствия общих семантических признаков, взятый сам по себе, в ряде случаев оказывается недостаточным. Очевидно, что и расположение отдельных семем многозначного слова отнюдь не безразлично для осмысления его семантической структуры как некоего единства, так как, например, противопоставление значений «A» и «D» без промежуточных звеньев «B» и «C» (в случае цепочечной полисемии) навязало бы иную интерпретацию. Например, среди значений слова *колено* выделяются, в частности, семемы «часть ноги, в которой находится сустав, соединяющий бедро и голень, место сгиба ноги» (*стоять на коленях*) и «разветвление рода, поколение в родословной» (*до десятого колена*). Найти у этих значений общий семантический признак весьма затруднительно. При их изолированном рассмотрении более адекватным представляется решение описать их как омонимы. Однако при учете таких значений слова *колено*, как «отдельная часть чего-либо, идущего ломаной линией от

одного сгиба или поворота до другого» (*колено водосточной трубы*), «отдельное сочленение в стебле злаков, в стволе некоторых растений» (*коленья бамбука*) и «отдельная часть, законченный мотив в музыкальном произведении» (*затейливые колена гармошки*), семантические связи между всеми перечисленными семемами становятся более очевидными.

Главное показать студентам, что трудности в определении границ между полисемией и омонимией объясняются самим устройством языка, что мы имеем дело не с четко разграниченными явлениями, а с постепенными переходами, т. е. с некоторой градуированной шкалой, на одном конце которой находятся «классические» омонимы типа *лук*[1] и *лук*[2], а на другом — тесно связанные между собой значения, общая часть семантики которых имеет больший удельный вес, чем релевантные семантические различия (ср., например, *поле* в сочетаниях типа *пшеничное поле* и в сочетаниях типа *футбольное, шахматное, огневое поле*).

Что касается определения границ категории многозначности, то есть выработки критериев для разграничения полисемии и моносемии, то важно изначально четко представлять аудитории, что в реальной речи мы имеем дело с бесконечным множеством разных употреблений лексических единиц, а не с готовыми списками семем.

Сведение актуальных, речевых значений в значения языковые, узуальные — результат работы лингвиста. В зависимости от своих теоретических представлений о природе объекта и практических установок он может в принципе принимать разные решения относительно того, от каких различий между конкретными речевыми значениями можно при этом отвлечься, а от каких – нет. Единственный общий принцип, который здесь можно было бы назвать, – это стремление не умножать количество значений без нужды, что соответствует общеметодологическому принципу научного

исследования, известному как «бритва Оккама» («Сущности не должны умножаться без необходимости»). Например, для слова *окно* можно выделить такие значения, как 1) «отверстие в стене здания», 2) «стекло, закрывающее это отверстие» и 3) «рама, в которую вставлено это стекло». Такое разделение могло бы в принципе оказаться полезным для описания сочетаемости слова *окно*. Так, в словосочетании *залезть в комнату через окно* имеется в виду (1), в словосочетании *разбить окно* — (2), а в сочетании *покрасить окно* — (3). Иными словами, в каждом из этих случаев мы интерпретируем *окно* несколько по-разному. Однако ни один из известных словарей не прибегает к такому способу описания, а предпочитает толкования, объединяющие все три интерпретации; ср. «отверстие в стене здания для света и воздуха, а также застекленная рама, закрывающая это отверстие» (МАС). Возможность и целесообразность такого объединения объясняется тем, что различия между (1), (2) и (3) выводятся по достаточно регулярным принципам: попадая в тот или иной контекст, слово может фокусировать, подчеркивать некоторые признаки, важные в данном контексте, и приглушать, как бы уводить в тень другие признаки, потенциально присутствующие в его значении. Так, говоря *он разбил окно*, мы подчеркиваем признак «застекленный», а говоря *он покрасил окно* — признак наличия у окна рамы. При этом и в том и в другом случае понятие окна со всеми его существенными признаками остается тождественным самому себе. С этой точки зрения, отказ от выделения самостоятельных значений 1), 2) и 3) оказывается оправданным. Описание этих интерпретаций как прагматически обусловленных вариаций одной и той же семантической сущности представляется более экономным и более приемлемым интуитивно. Здесь мы имеем дело с так называемыми импликатурами дискурса, т. е. с определенными правилами интерпретации

высказываний и их элементов, увязывающими некие принципиально «недоспецифицированные» семантические структуры с обсуждаемой ситуацией.

Дополнительным аргументом в пользу такого синкретического описания может служить наличие контекстов, в которых слово *окно* выступает как бы одновременно в нескольких вариантах употребления, ср. *он залез в комнату через разбитое окно*, где *окно* понимается и как (1) и как (2) одновременно. В данном случае различия между употреблениями типа (1) и (2) нейтрализуются, что может быть истолковано как наведение фокуса внимания сразу на несколько элементов семантической структуры. Важно, однако, иметь в виду, что сама по себе нейтрализация семантических различий в определенных контекстах не является доказательством отсутствия многозначности. То, что в одних случаях экономно и интуитивно приемлемо демонстрировать как особенности фокусирования частей некоторой единой по сути семантической структуры, в других случаях удобнее показывать как нейтрализацию различий между отдельными значениями. Но такие аргументы в пользу моносемии оказываются значимыми лишь в сочетании с другими факторами, препятствующими выделению нескольких значений.

Выводы. Таким образом, выделение общих признаков в качестве основания для постулирования и изучения полисемии может быть в ряде случаев оспорено, так как существенно не только их потенциальное присутствие, но и их статус в плане содержания слова. В частности, это могут быть этимологически выделяемые признаки, не входящие в собственно значение слова на синхронном уровне.

Библиография

1. Винокур Г. О. Проблема культуры речи. Русский язык в советской школе. 1929. № 5.

2. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма. На материалах современного русского языка. Л., 1978.
3. Закирова Р. М., Атаманова Г. И. Соотношение антонимиии и полисемии в татарском языке. *Современные проблемы науки и образования.* 2015. № 2-2.; — Режим доступа: URL: https://science-education.ru/ru/article/view?id=22224 (дата обращения: 04.07.2017).
4. Лэм С. М. Очерк стратификационной грамматики / пер. с англ. Минск. 1977.
5. Ольшанский И. Г., Скиба В. П. Лексическая полисемия в системе языка и тексте (на материале немецкого языка) Кишинев : Штиинца, 1987. 128 с.
6. Шепель Ю. О., Вотінцева М. Л. Співідношення однозначності та багатозначності слова в системі мови та лексикографії] : монографія / *Лінгвістика. Лінгвокультурологія.* За заг. ред. проф. Ю. О. Шепеля. – Дніпро : Акцент ПП, 2017. Т. 11. Частина 2. 306 с.
7. Шепель Ю. А. Моделирование словообразовательных рядов слов. Днепропетровск : Наука и образование, 2000. 319 с.
8. Шепель Ю. А. Словообразовательный ряд в системной организации русской адъективной лексики : дис. …д-ра филол. н. 10.02.02. Киев, 2009. 546 с.
9. Шепель Ю. А. Симметрия и асимметрия как категории общей теории систем (на примере словообразования). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Вип. 18. Одеса, 2015. С. 124-128.
10. Шепель Ю. А. Морфологическая асимметрия и изоморфизм адъективных словообразовательных рядов (антропоцентрический подход). *Языковые категории и единицы: синтагматический аспект. Материалы XI Международной научной конференции* (Владимир, 29 сентября – 1 октября 2015 года). Владимир: Транзит-ИКС, 2015. С. 593-608.

Словари

11. Словарь современного русского литературного языка. М.; Л.: Академия наук. 1950-1966.
12. Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка: Около 100000 слов. М.: Аделант, 2013.

КРИТИЧНІ ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ.

==========

О. О. Черник «Когнітивно-функційні особливості ідіостилю Дена Брауна (на матеріалі циклу романів про Роберта Ленгдона)»

Відгук про дисертацію/ спеціальність 10.02.04 – германські мови. Дніпро. 2019. 275 с.

Центральною одиницею дослідження когнітивного аспекту ідіостилю визнається індивідуально-авторський художній концепт, а сучасний вектор вивчення ідіостилю спрямований від розгляду концептуальних пріоритетів письменника до їхньої мовної реалізації (Я. В. Бистров, Н. С. Болотнова, Л. О. Бутакова, Д. М. Колесник, В. Г. Ніконова, І. А. Тарасова, О. Г. Фоменко).

Обговорювана дисертація О. О. Черник «Когнітивно-функційні особливості ідіостилю Дена Брауна (на матеріалі циклу романів про Роберта Ленгдона)», присвячена дослідженню лінгвоконцептуальних характеристик ідіостилю сучасного письменника-постмодерніста Дена Брауна та вирішенню низки актуальних для сучасного мовознавства завдань, що стосуються як загальної теорії мовної особистості, так і її прикладного значення, в даному випадку – реальній можливості у подальшому використанні для укладання словника мови письменника. Напевно, будь-який письменницький словник і манера письма буде тією чи тією мірою показувати ідіостильові особливості автора, як і будь-який тлумачний словник — стан літературної мови, інваріантні риси колективної мовної особистості, що, однак, зовсім не означає відсутність необхідності в укладанні, скажімо, словників мови письменників такого

типу, що наближені до того, щоб в більш систематизованому вигляді показати авторське світосприйняття, яке відбивається в особливостях к мови письменника, так і мови взагалі.

Щодо самої **концепції, покладеної в основу** обговорюваного **дослідження**, концепції мовної особистості та стилю, то вона, взагалі-то, як і будь-яка концепція, вимагає, з одного боку, своєї практичної реалізації, а з іншого, — щоб отримати розвиток, а не служити семантично спустошеною догмою, може і повинна бути використана в самих різних наукових областях, збагачуватися новим матеріалом.

Свого часу Ю. М. Караулов, говорив про три можливі методи дослідження мовної особистості — за допомогою асоціативного експеримента, за допомогою вивчення дискурсу персонажа літературного твору і, нарешті, через укладання словника, але словника особливого типу, з певним набором лексикографічних параметрів. Можливості перш о і другого методів якраз і розглядаються в обгорюваній дисертації О.О. Черник.

Не можу також не сказати про роль такої фігури, як Ден Браун, мовна особистість якого обрана в якості об'єкта дослідження, письменника, котрий має істотний вплив як на розвиток англійської літературної мови, так і на розвиток англійської філософсько-психологічної думки в наш час. Мовна особистість цього письменника авторкою дисертації розглядається в «її трьох іпостасях: 1) ідіоглоссаріі {словах, що характеризують особливості авторського стилю, ідіоглос), 2) тезаурусі (ідіографічній класифікації ідіоглос) і 3) ейдосі (авторських ідеях, що знайшли відображення в багатопараметровому лексикографічному описі ідіоглос) (розділи 2 та 3), що, не можна не помітити, певним чином корелює з традиційно визначеними рівнями структури мовної особистості — вербально-граматичним, когнітивним (або рівнем мовної картини світу, тезаурусу) і мотиваційно-: прагматичним.

Незважаючи на велику кількість робіт і дисертацій, присвячених дослідженню стилю Д. Брауна, якогось системного уявлення про його мову так і не створено. У світлі всього вищезазначеного скажу, що **актуальність** проведеного Оленою Олегівною Черник дисертаційного дослідження ніяких сумнівів викликати не може, як не викликає ніяких сумнівів і надзвичайно чітко сформульова в роботі мета дослідження, а саме « з'ясувати ідіостильові своєрідності художнього простору романів Дена Брауна про Роберта Ленґдона» (с. 6). Хочу також відзначити і те, що в якості **мети свого дослідження** авторка вбачає необхідність «з'ясування системи ментальних домінант ідіостилю Дені Брауна та моделювання на цій підставі концептуальної картини світу його романів» (там саме), встановлення мовної об'єктивації концептів і вивчення своєрідності їхньої взаємодії у художньому просторі» (стор. 7).

Дослідження такого складного **об'єкта**, як мовна особистість, не може не вимагати вирішення комплексу завдань — як теоретичного, так і конкретно-практичного, що стосуються вивчення письменницького ідіостилю. Такі завдання (їх 5) сформульовані в дисертації досить коректно, і, напевно, їх розв'язанням вивчення мовної особистості Дена Брауна, безумовно, обмежитися не може, але це є саме ті питання, які вимагають з'ясування для авторки дисертації на цьому етапі.

Варто також відзначити, що комплекс поставлених у дисертації завдань становить **наукову новизну дослідження**, що має, на мою думку, вагоме значення для подальшого розвитку теорії мовної особистості.

Наукова новизна роботи формулюється низкою положень: разробкою методики опису вилучених концептів, їх статусу як стильоутворювальної одиниці, запропонованої оригінальною концепцією побудови авторського тезаурусу, «в основі якої лежить облік символічного потенціалу окремих мовних одиниць»(розділ 2), які вживає Дені Браун (схильність письменника до

символізації, що неодноразово відзначалося багатьма дослідниками); обґрунтуванням особливої ролі асоціативного ряду як одиниці авторської мовної картини світу (поняття асоціативного ряду, а також побудови текстового асоціативного поля розкривається не тільки в дисертації, а й в багатьох публікаціях здобувача); тлумачення автонімного вживання слова, що є індикатором його особливої значущості для автора; опис мовних знаків, які є атопонами (хоча авторка не використовує цей термін), тлумачення нестандартного вживання слова; розробка підходу до подальшого визначення поняття ігрового вживанням слова, розгляд функцій гри слів в текстах Дені Брауна в їх зв'язку з авторськими інтенціями; всебічної характеристики суджень афористического типу та ін. Все це передбачає також **теоретичну значущість** проведеного дослідження, яке абсолютно коректно формулюється як поглиблення та конкретизація «з'ясування системи ментальних домінант ідіостилю Дена Брауна, спрямованої на багатоаспектне уявлення ідіостилю, в зв'язку з чим отримали розвиток окремі положення теорії мовної особистості письменника, а також у створенні безкомпромісних принципів вивчення авторського світосприйняття через аналіз різних особливостей його мовної діяльності, а саме текстів його популярних романів» (С. 6, далі розділи 2 та 3).

Хочу також окремо відзначити **практичну значущість роботи**, що полягає, на мій погляд, перш за все, в можливості впровадження результатів дослідження в практику викладання зарубіжної літератури і англійської мови як в середній школі, так і в ЗВО.

Винесені на захист положення сформульовані чітко і є логічним наслідком поставлених у дисертації завдань.

Окрему увагу у дисертації авторкою приділено такому параметру мовної особистості Дена Брауна, як «креативність», яка знаходить відображення в різного роду відхиленнях від норм літературної мови — ігровий та

нестандартний ужиток слова. У діссертаціі приведені певні типи гри слів, що зустрічаються в текстах, афористичності, особливостей ужитку реалій, термінів, визначається роль загадок та їхня значущість для розкриття картини світу.

Наведені в дисертації результати дослідження є логічними і обґрунтованими.

Отож, дисертація О.О. Черник є серйозною науковою працею. Абсолютно правомірними є методологічні принципи, на яких ґрунтується дослідження. Варто визнати високу **теоретичну значущість роботи**, обумовлену всім ходом наукового пошуку і його результатами не тільки в ракурсі запропонованої авторкою методики виявлення значущих для ідіостилю письменника єдиної і цілісної концепції, яка, поза всяким сумнівом, може слугувати основою для подальшого, розширеного і поглибленого опису та лексикографічного уявлення мовної особистості, але й у плані доказовості великого смислового потенціалу досліджуваного матеріалу, високої аплікативної значущость дослідження, яка полягає не тільки в можливості впровадження його результатів у практику викладання літератури і англійської мови, але й у можливості використання фактичного матеріалу в якості прикладів в лекційних курсах і під час написання посібників, словників і теоретичних посилань в якості алгоритму в організаціі науково-дослідної роботи студентів.

Найбільше **практична цінність дисертації** визначається ступенем інформаційної насиченості. По-перше, в ході аналізу авторкою проведена колосальна пошукова робота, і в силу цього сформульовані в роботі положення не тільки вирішують проблему можливості у подальшому укладання письменницького словника як особливого виду метода реконструкції конкретної мовної особистості, але й можуть слугувати основою під час вивчення світосприйняття людини через аналіз утворюваних ним мовних творів. По-друге, результати

проведеного дослідження, поза всяким сумнівом, будуть затребувані в лінгвопоетіці та лінгвоперсонології.

Структура і логіка викладу матеріалу добре продумані. Внутрішня збалансованість дисертаційної праці, послідовність застосування комплексу аналітичних прийомів дозволили зробити досить серйозні висновки, які винесено на захист.

Справляючи в цілому надзвичайно сприятливе враження, зрозуміло, що робота не позбавлена деяких недоліків. Відразу обмовлюся, що це зауваження не носить концептуального характеру. Воно, перш за все, стосуються звичайного намагання створити якомога повнішу картину проблемного поля проведеного дослідження, в силу чого деякі моменти і навіть твори виявляються не цілком охопленими, опрацьованими і завершеними.

Рекомендації, які я вважаю за необхідне висловити, стосуються перспективи досліждення:

1. Класифікацію атопонів когнітивного і прагматичного рівнів поза всяким сумнівом слід розширити. Висловлюю впевненість, що у подальших дослідженнях це буде зроблено.

2. Робота, на мій погляд, тольки заграла новими фарбами, якби в ній була показана можливість лексикографічноъ презентацыъ мовної особистості на матеріалі вивчення ідіостильових особливостей інших авторів ХХ століття.

Зазначу також, що запропонований алгоритм лексикографічного представлення мовної особистості з точки зору його універсальності є досить дискусійним.

Ці рекомендації, підкреслюю, не носять концептуального характеру для обговорюваної дисертації і не знижують загальної високої оцінки представленого наукового дослідження. Авторка може взяти їх до уваги у подальшій роботі.

Достовірність положень, що виносяться на захист, ґрунтується на теоретичних передумовах, які викладені в

першому розділі дисертації, забезпечується репрезентативністю корпусу досліджуваного фактичного матеріалу та адекватністю методики аналізу об'єкту дослідження, підтверджується логікою думок авторки. Робота отримала достатню апробацію в формі статей, тез, усних доповідей і повідомлень.

На підставі сказаного логічним буде зробити такий **висновок**.

Дисертаційне дослідження О.О. Черник «Когнітивно-функційні особливості ідіостилю Дена Брауна (на матеріалі циклу романів про Роберта Ленгдона)» є оригінальне і закінчене, воно відповідає паспорту спеціальності 10.02.04 – «германські мови», є самостійним, має внутрішню єдність, містить нові наукові результати і положення, які висунуті для публічного захисту.

Шепель Ю.О.,
академік Національної АН вищої освіти України,
доктор філол. наук, професор

ВИСНОВКИ

==========

Актуальність поставленої і розв'язуваної на конференції лінгвістами проблеми розвитку теорії лінгвістичної науки, зокрема, питань теорії й емпірії, обумовлена тим, що методологічні дослідження сприяють вирішенню складних практичних проблем розвитку і взаємодії науки і практики. Особливо це відноситься до лінгвістики, оскільки завдання лінгвістичної теорії у наш час полягає в тому, щоб брати активну участь у розширенні міждисциплінарного підходу, при якому лінгвістика виявляється частиною більш широкого кола наук про діяльність людини. З іншого боку, актуальність звернення до методологічних питань лінгвістики посилюється тим, що донині проявляється недостатній філософський інтерес до лінгвістики взагалі, тоді як ця специфічна область наукового пізнання містить у собі цікавий і важливий матеріал, що вимагає більш глибокого філософського осмислення.

Проблема рівнів наукового знання залишається однією з головних тем сучасної науки, лінгвістики зокрема. Традиційно низивають два основних рівня: емпіричний і теоретичний. Але практика показує, що більш вірною є принаймні трирівнева модель наукового знання: емпіричне, теоретичне та метатеоретичне знання.

Наука про мову переживає зараз великі ідейні трансформації.

Пануючі тенденції в осмисленні, які ми спостерігаємо в даний час у лінгвістиці змін, полягає у розгляді їх як певного єдиного комплексу.

У наші дні наявність того чи того єдиного вектора в розвитку лінгвістичної науки та способів гуманітарного пізнання не викликає сумніву. Але будь-яке задовільне

вирішення проблеми теорії й емпірії має полягати в несуперечливому поєднанні двох тверджень: 1) визнання якісної відмінності між емпіричним і теоретичним рівням знанням і 2) визнання взаємозв'язку між ними, включаючи пояснення механізму цього взаємозв'язку.

Джерелом і основою змісту емпіричного знання є інформація про об'єктивну реальність, що отримується через спостереження й експерименти. Джерелом і основою теоретичного знання є конструктивна діяльність раціонального мислення.

Відповідно теоретичний і емпіричний рівні знання мають абсолютно різні онтології: світ уявних, ідеальних конструктів («чистих сутностей»), у першому випадку, і світ емпіричних, принципово спостережуваних предметів — у другому. Будь-яка емпірична інтерпретація теорії є неповною по відношенню до змісту теорії, тому що завжди є можливість запропонувати нову інтерпретацію теорії, розширивши отак сферу її застосування.

У монографії, що видається за матеріалами конференції, описані основні напрямки розвитку лінгвістичної теорії: емпірична, емпірико-теоретична, теоретична, визначено взаємозв'язки практики і пізнання мовних явищ, що полягають в особливій ролі словникового знання, в якому зафіксовані досягнення практики, досліджено співвідношення емпіричного і теоретичного рівнів лінгвістичного знання, порушено питання існування в лінгвістиці класичної картини мовної реальності і досліджена її регулятивна функція, проаналізіровано питання про взаємовідносини змістовного, формального і динамічного моментів сучасного лінгвістичного знання.

У результаті можна говорити, що тенденція до конструювання цілісного образу лінгвістичної реальності на основі сполучення лінгвістики з іншими областями знання окреслює шляхи створення сучасної картини лінгвістичної реальності. Тож, лінгвістику можна назвати поліпарадигмальною наукою, в якій між старими і новими

парадигмами часто спостерігається своєрідний коеволюційний «розподіл праці».

Шепель Ю.О., акад. НАН ВО України,
д. філол. н., професор

ЗМІСТ

==========

Передмова……..….7

СЕМІОТИКА КУЛЬТУРИ У ДИСКУРСІ

«СОБОРНОСТЬ=СИНАГОГА» КАК «ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ» УНИВЕРСАЛЬНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ (***Амичба Д. П.***).……10

ҐЕШТЕҐ ЯК РІЗНОВИД СЛОВОЗРОЩЕННЯ ***(Андрішко О. М.)*** …….……..21

КОНЦЕПТ «ЛЮБОВЬ» В РОМАНЕ М. ШИШКИНА «ВЕНЕРИН ВОЛОС» (***Габидуллина А. Р***.)……..……..…….……..27

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ЄДНІСТЬ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ (***Клименко Т. А.***)……..……..41

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА АНГЛІЙСЬКИХ КОНЦЕПТІВ КІШКА ТА СОБАКА (***Сердюк О. В***) …….. 49

М. Ю. ЛЕРМОНТОВ И ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТИПОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ВОСТОЧНОГО И ЗАПАДНОГО МЫШЛЕНИЯ (ДИАЛОГ КУЛЬТУР) (***Шепель Ю. А., Щербина М. Л***.) ……55

ІМ′Я, СИМВОЛ, ТЕКСТ У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ. СЕМІОТИКА ДИСКУРСУ У КУЛЬТУРІ

ФОРСОВАНА КОМПРЕСІЯ У ЖАНРАХ НАУКОВОГО СТИЛЮ (***Панченко О. І***.)……70

COMMUNICATIVE INTENTIONS, STRATEGIES AND TACTICS (***Suima I. P.)*** ……..……76

МОВА У ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

МЕТОНІМІЯ ОЧИМА ЛІНГВІСТІВ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ (***Соколова А. Є.)***…….89
МОНО- И ПОЛИЛИНГВИЗМ В ИСТОРИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ (***Шкурко Е. В.***) …….105

ТЕМАТИЧНЕ СПРЯМУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ-ІМЕННИКІВ ТА НЕОЛОГІЗМІВ-ПРИКМЕТНИКІВ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ (***Гурко О. В***.) …….111

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ МЕБЛІВ ЖИТЛОВОГО ПРИМІЩЕННЯ (***Муляр І. В***.) ……117

ОБ ИЗУЧЕНИИ ЕДИНИЦ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В РАМКАХ КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ (***Шепель Ю. А***.) ……126

ЖАНР КОММЕНТАРИЯ В НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (***Бессонова А. С***.) ……136

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-СЛЕНГІЗМІВ (***Валуєва Н. М***.) ……143

АДЕКВАТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ АФІКСАЛЬНИХ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ МЕТАЛУРГІЇ (***Воронова З. Ю***.) ……...154

SOME PECULIARITIES OF COMPUTER TERMS AND SLANG TRANSLATION (***Votintseva M. L***.) ……163

СКЛАДНІСТЬ ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА (***Гольтер І. М.)***…….170

ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ПЕРЕНЕСЕННЯ ЯК АДАПТИВНА ПЕРЕКЛАДАЦЬКА СТРАТЕГІЯ (***Кузьменко Н. В***.) ……..180

ЯКІСНІ ПРИКМЕТНИКИ-КОЛОРАТИВИ У ПЕРЕКЛАДІ З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ (***Шепель Ю. О***.) ……185

ДИДАКТИЧНІ ПИТАННЯ КРОСКУЛЬТУРНОЇ ТА МІЖМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИЛІНГВІЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ (***Андруша Ю. С.***) …….206

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (***Грищенко І. В***.) ……..212

К ВОПРОСУ О РУССКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ (***Петриченко И. Б***.)……218

ПРОБЛЕМНІ КЛАСИ ОДИНИЦЬ ПІД ЧАС ВІДТВОРЕННЯ ПРИГОДНИЦЬКИХ БЛОГІВ (***Романюха М. В.***) ……..…..……224

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ КОМПРЕСІЇ ТА ЗАСОБІВ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ (***Шевчик К. Ю.)……***234

К ВОПРОСУ О ТРУДНЫХ СЛУЧАЯХ ИЗУЧЕНИЯ ПОЛИСЕМИИ В ПОЛИЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ (***Шепель Ю. А***.) ……..……..……..240

КРИТИЧНІ ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

Шепель Ю. О. Черник О. О. «Когнітивно-функційні особливості ідіостилю Дена Брауна (на матеріалі циклу романів про Роберта Ленгдона)». Відзив на дисертацію ……..……249

ВИСНОВКИ ……..…….256

Наукове видання

ЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

Входить до «Переліку наукових фахових видань,
в яких можуть друкуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»,
затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 13.12.2016 р.,
№ 1604 від 22.12.2016 року (додаток № 9)

Збірник

Том 14

Українською, російською та англійською мовами

**Свідоцтво про державну реєстрацію
державного засобу масової інформації
серія КВ № 23082-12922 ПР
від 28. 12. 2017**

Редакційна колегія не завжди поділѐю позиція авторів

Матеріал друкується в авторській редакції
За зміст статті та точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Усі права застережено
Використання матеріалів — з дозволу редакційної колегії

Відповідальний редактор *Шепель Ю.О.*
Оригінал-макет *Шепель Ю.О.*
Технічний редактор *Шевчик К. Ю.*
Підп. до друку 24.10.2019. Формат 60х841/16. Спосіб друку – плоский.
Папір офсетний. Ум. друк. арк 16,6. Наклад 100 пр. Зам. № ____

Видано та надруковано в ТОВ "Роял Принт",
вул. Ларіонова, 145, м. Дніпро, 49052
тел. (056) 794-62-04(05)
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 4766 від 04.09.2014